

HÄMEENLINNAN HISTORIALLINEN MUSEO

PALANDERINTALO

Lukiokatu 4, Hämeenlinna

RAKENNUSHISTORIASELVITYS

Hämeenlinnan kaupunki 2021

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

SISÄLLYS

1	Johdanto	3
1.1	Tiivistelmä	3
1.2	Tehtävän kuvaus ja selvityksen sisältö	5
1.3	Aikaisemmat inventoinnit ja kulttuurihistorialliset arvot	6
1.4	Tontin rakennukset 2021	7
2	Historia – porvariskoti, esikunnan toimisto, museo	9
2.1	Palanderin talo Hämeenlinnan kaupungin rakentamisen historiassa	9
2.2	Kortteli, tontti – rantapuistoista osaksi puutalokaupunkia	11
2.3	Tontin omistajat ja käyttö	15
2.4	Arkkitehtoniset piirteet ja yleinen muutoshistoria	19
3	Rakennustiedot	45
3.1	Katujulkisivut 1861/1875	46
3.2	Pihajulkisivut, sisäänkäynnit, kuistit	55
3.3	Runko, talotekniikka ja pohjakaava	72
3.4	Sisätilat	84
4	Arvot	95
5	Liite: Huonekortit	98
6	Lähteet	98
7	Aineistot	99

2021

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Jari Heiskanen FM

Laura Uimonen ARK SAFA, TaT

Kansikuva: Palanderin talon julkisivupiirustus 1875 ja kaupunkikartta 1892. Lydia.

Kuva- ja karttalähteissä käytetyt lyhenteet:

HKA	Hämeenlinnan kaupungin arkisto/ tilapalvelut
HKMA	Hämeenlinnan kaupungin museon kuva-arkisto
HML	Hämeenlinnan kaupunki, kaavoitus
HL	Hämeen liitto
HMA	Hämeen maaunta-arkisto
Lydia	Hämeenlinnan kaupungin kirjaston historiasivuston aineistot http://lydia.hameenlinna.fi/
MO	Museovirasto, finna/vapaasti käytettävät kokoelmat, CC by 4.0.
KA	Kansallisarkisto

Rakennuksen nykykuvat:

Jari Heiskanen, Laura Uimonen, Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

1 Johdanto

1.1 Tiivistelmä

Hämeenlinnan Palanderin talon, historiallisen museon, rakennushistoriaselvitys on tehty korjausrakentamisen tarpeisiin. Työssä on tarkasteltu rakennusta nykytilassaan ja selvitetty mitä vaiheita ja muutoksia rakennus on kokenut sen historian varrella. Työn tilaajana on Hämeenlinnan kaupunki, Taru Gröhn tilapalveluista. Työtä ovat ohjanneet Gröhn ja alueellisen vastuumuseon Piritta Ernvall. Työ perustuu arkisto-, maasto- ja haastattelutietoihin. Tontin kehittymistä sekä tontin muita rakennuksia on käsitelty kohteena olevan rakennuksen kannalta. Työ tehtiin 2021 kevättalvella, tekijät ovat rakennustutkijat Jari Heiskanen ja Laura Uimonen.

Palanderin talon rakennusvuosi on 1861, joten selvitysvuonna 2021 talo on iältään 160-vuotias. Nykyisen ulkoasunsa rakennus sai jo 1870-luvulla. Palanderin kookas yksikerroksinen asuinrakennus talo edustaa hyvin 1800-luvun puolivälin jälkeistä uudistuvaa kaupunkikuvaa sekä sivistyneistön, nousevan porvariston edustavaa asumista. 11 huonetta ja keittiö tekivät talosta yhden kaupungin suurimmista puutaloista vielä 1900-luvun alkuvuosina. Yli kahdeksan huoneen asuntoja kaupungin taloista oli vain noin 1,7 %. Päärakennusta asuttivatkin 1860-luvulta aina 1920-luvulle saakka kaupungin johtava sivistyneistö, jotka osallistuivat aktiivisesti kunnanhallintoon sekä kaupungin liike-elämään ja yhdistyksiin. Asuinkäytön lisäksi rakennusta käytettiin kirjapainona ja toimistona, 1920-luvulta alkaen suojeluskuntapiirin esikuntana.

Rakennus kuuluu Hämeenlinnan koilliskulman puutalokorttelien ja koulujen valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. Koilliskulman suojelu ja kehittäminen talomuseoalueeksi käynnistyivät jo 1960-luvulla museoviraston inventoinnin.

Palanderin talo on toiminut museona 1990-luvun alkupuolelta, jolloin taloa tutkittiin, purettiin aiempien käyttäjien kerroksia ja valittiin mitä rakennuksen, sisustuksen ja henkilöhistorian keinoin halutaan kertoa yleisölle. Myös museot muuttuvat ajassa. 1990-luvun tavoitteena oli esitellä 1800-luvun lopun porvariselämää Hämeenlinnassa. Palan-

ARVOTEKIJÄT

Historiallinen kaupunkikortteli, 1860-luvun kerrostuma

Läänin pääkaupunki, teollisuuden kehitys, koulujen ja kaupungin kehityshistoria

Huomattavan suuri asuinrakennus, 12 huonetta ns. *karaktärbostad*

Asuinkäytön lisäksi konttori-, kirjapaino-, toimistokäyttöä, kaupungin opetuksen, hallinnon ja suojeluskunnan historiaa

1960-luvulla arvojen tunnistamien, koilliskulman korttelit

1993 Historiallisen museon aikakausi, Palanderin talo

derin talosta rakennettiin elämäntapa- ja huonemuseo, jossa jokaisella huoneella pyritty kertomaan menneen ajan ihmisistä, heidän ympäristöstään ja luomaan tiloja näihin tarinoihin eläytymiselle.

Museorakennukseksi ennallistetun kokonaisuuden arvottaminen on erityisen haastavaa. Lisäksi on kyse rakennuksesta, jossa on jo alun perin käytetty kertaustyyliä: empiriä, uusrenessanssia, nikkarityyliä ja uusgotiikkaa. On mahdollista, että jo alkuperäisessä rakennuksessa on hyödynnetty rakennusosia vanhoista rakennuksista kuten vuosisatojen ajan on ollut tapana. Rakennuksessa vaikuttaneet suvut, sotilaspiiri ja muut toiminnot ovat kaikki muokanneet taloa omaan suuntaansa. Onneksi 1990-luvulla tehdyt muutokset on dokumentoitu huolellisesti. Palanderin talo onkin kiehtova yhdistelmä: jotakin vanhaa, jotakin lainattua, runsaasti uusia vanhojen mallien mukaan tuotettuja materiaaleja sekä yksityiskohtia, joita on lisätty taloon 1990-luvun ennallistamisessa Hämeenlinnan museon rikkaista kokoelmista.

Rakennus on muuttunut erityisesti sisustukseltaan ja muutokset liittyvät pääosin sen omistuksen ja käytön muutoksiin. Sen sijaan julkisivuissa ja päätilojen tilajaossa on edelleen 1800-luvun piirteet. Tiiliholvattu kellari ja ullakkokerros ovat säilyneet lähes alkuperäisinä ilmanvaihto- ja lämpö- ja sähkötekniikan lisäyksiä lukuun ottamatta.

YHTEENVETO

Sokkeli: Suurista, epäsäännöllisistä lohkokivistä rakennettu sokkeli on rapattu tasaiseksi ja pintaan on tehty harkkokuvio. Rappaus on ilmeisesti 1920-luvulta. Tutkimus ja säilyttäminen. Kellari tiilimuurattu.

Runko, rakenteet: Rakennuksessa on lyhytnurkkainen hirsirunko, mitat n. 29 x 12 metriä. Hirret piilukirveellä veistetyt.

Vuoraus: Katujulkisivu kertaustyylinen, lähinnä uusrenessanssia v. 1875. Keilapontattu vaakalauta, vintti peiterimavuoraus, kolmiosainen listoitus, peilit, konsoleita, häränsilmiiä. Räystäässä kolme kattolyhtyä, uusgotiikkaa ja nikkarityyliä. Pihapuolella julkisivuna yksinkertainen keilapontattu vaakalaudoitus.

Värit: Kaksivärinen julkisivu, maalattu 1993. Tikkurilan Teho alkydiöljymaali. Panelointi vaaleankellertävä (Teho 114T), vaaka- ja pystylistat, karmit vaaleanruskeat (Teho 103 T). Puitteet vaaleat (Teho 123+20%valk)

Katto: Aumakatto, konesaumattu musta peltikate. Katteen alla on nähtävissä osia vanhasta pärekatoista vuodelta 1861. Katon rakenteita savupiiput ja katujulkisivun räystään kattolyhdyt.

Vesisyöksyt: Katolla jalkarännit, pyöreät metalliset vesisyöksyt. Vanhan malliset ja vanhat kiinnikkeet.

Ikkunat: Asuinkerros, katujulkisivu 4-ruutuiset, ristikarmi, kartiosaranat. Pihapuolella 8-ruutuiset, lasi puhallettua, sarana-kulmarautaa 1800-luvun tyyppiä. Vintin haukkaikkunat, 4-ruutuiset vaakaikkunat. Keittiökuistin koristeikkuna 4 kpl, uusitut, rombikuviot.

Kuistit: Pihan puolella, iso, lautarakenteinen keittiökuisti (1870-l), jonka pääosin tiilestä muuratussa korkeassa sokkelissa on holvattu kellaritila betonilattialla. Itäpäädyn kuisti (1929), betonisokkeli, umpikuisti 2 x 6-ruutuiset ikkunat, paripeliovet, invaluiska 1990-luku. Pihapuolen toinen, ns. herrasväen sisäänkäynti ja lasikuisti purettiin 1929.

Sisäänkäynnit: Pihan puolella käynti keittiöön (1860-l) ja länsipään asuntoon (1920-), Itäpäädyssä konttorin sisäänkäynti (1870-l), kuisti uusittu ja muutettu 1920-luvulla.

Asuinkerros: 12 huonetta, 6 kaakeliuunია, 4 wc-, varastotilaa. Sisustus rakennettu pääosin 1993 kun rakennus muutettiin toimistosta museotilaksi. Sisätiloissa on käytetty vanhoja ja uusia materiaaleja. Alkuperäisiä tai vanhoja osia ovat muutamat välitiet ja länsipään uunit.

MUUTOSKAUDET: 1870-, 1910, 1920- ja 1970- ja 1990-luvut:

Julkisivut:

Rakennus saa nykyisen, kertaustyyliä edustavan julkisivun 1875 vaiheilla.

Pihan pääkuisti on purettu 1929, ja itäpäädyn pitkä kuisti on korvattu nykyisellä kuistilla 1929. Sen invaluiska on 1990-luvulta.

Luoteiskulman sisäänkäynti on 1920-luvulta, jolloin rakennus jaettiin asunnoksi ja suojeluskunnan toimistoksi.

Kattolyhtyjen spiirat poistettu ja sokkeli rapattu 1920-luvulla

Itäpäässä on kolme korvausilman tuuletusventtiiliä 1910- ja 1920-luvulta.

Rakennuksen 1873 rakennettu portti ja aita purettiin 1930-luvulla ja korvattiin uudella. Vanha porttimalli palautettiin piirustusten perusteella 1993. Julkisivu maalataan.

Sisätilat:

Itäpää muutettiin 1929 toimistotiloiksi, pohjamuutoksia, wc:t, keskuslämmitys, radiaattorit.

Toimistokäyttö laajenee koko taloon 1970. Huonejakoa muutettu, uusia aukkoja, alaslaskettuja kattoja ja uusia lattiamateriaaleja.

Sisätilat muutettu 1993 huonemuseoksi: siirrettyjä kaakeliuuneja, ovia, yksityiskohtia. Huoneita palautettu eri aikakausien asuun käyttäen aikakauden vanhoja materiaaleja sekä vanhan mukaan tehtyjä uusia osia ja museon kokoelmista siirrettyjä osia. Tapetit Pihlgren & Ritola Oy.

1.2 Tehtävän kuvaus ja selvityksen sisältö

Selvityksen luonne ja rakenne

Rakennushistoriaselvityksen tehtävänä on luoda rakennuksesta tai rakennusryhmästä hyvä yleiskuva korjausrakentamisen tai yksityiskohtaisen kaavoituksen tarpeisiin. Rakennushistoriaselvityksen kohteena on rakennus nykytilassaan, sellaisena kuin se on tutkimusta tehtäessä. Selvitys vastaa kysymyksiin ”Millainen rakennus on?” ja ”Miksi se on sellainen kuin on?”

Eri tarkoituksiin tehty selvitykset voivat erota toisistaan laajuudeltaan tai sisällön painopisteiltään. Myös kohteen koko ja monimuotoisuus sekä käytettävissä olevat resurssit vaikuttavat selvitystyön laajuuteen. Rakennushistoriaselvityksessä tutkitaan arkisto- ja kenttätöiden avulla kohteen historiaa, suunnittelu- ja muutosvaiheita ja nykytilaa. Arkistotiedot valottavat kohteen rakennus- ja muutoshistoriaa ja kohteessa tehtävät selvitykset täydentävät kokonaiskuvaa nykytilan osalta. Eri lähteistä saatuja tietoja yhdistämällä ja vertaamalla arvioidaan esimerkiksi rakennuksen eri aikoina tehtyjen osien säilyneisyyttä ja suunnitelmien toteutuneisuutta. Rakennushistoriaselvityksen tulokset kootaan raportiksi. Varsinaisen tekstisisällön ohessa kuva-aineistoilla on suuri merkitys raportin selkeyden ja käyttökelpoisuuden kannalta. Piirustusten, kaavioiden ja eri aikoina otettujen valokuvien avulla havainnollistetaan rakennuksen muutosvaiheita ja kerrotaan sen nykytilasta.

Selvityksessä käytetyt lähteet

Lähteinä selvityksessä ovat olleet Hämeenlinnan historiaa ja aikakauden rakentamista käsittelevä kirjallisuus, sanomalehdet sekä asiakirjat, kuten palovakuutuskirjat. Henrik Liliuksen kuvaus suomalaisesta puukaupungista 1800-luvun jälkipuoliskolla antaa hyvän kuvan siitä, mihin arkkitehtoniseen ja kaupunkikuvalliseen kokonaisuuteen Palanderin talo kuuluu.

Arkistolähteitä on tutkittu Kansallisarkistosta, Hämeen maakunta-arkistosta sekä Hämeenlinnan kaupungin museon ja tilapalveluiden arkistoista. Hämeenlinnan historiaa

käsittelevä Lydia-sivusto on lähteiden osalta julkisesti helposti saavutettava tärkeä aineisto, jonka avulla Palanderin talon luonnetta voidaan tarkastella laajemmassa kaupunki- ja aikakauden rakentamisen kokonaisuudessa. Valokuvalähteet ovat pääosin Hämeen kaupungin museon arkistosta. Nykytietoja on tarkistettu haastatteleamalla tilaajan edustajia ja museon työntekijöitä.

Huomattavaa on, että lähdeaineisto on aukollista. Rakennusta koskevia piirustuksia on vain muutamia. Julkisivusta ja portista ovat piirustukset vuosilta 1875 ja 1873. Ensimmäinen pohjapiirros on vasta vuodelta 1929, jolloin rakennus muutettiin osin toimistokäyttöön. Lisäksi on muistikuviiin pohjautuva, 1900-luvun pohjapiirros. Myös kuvamateriaali on keskittynyt rakennuksen katujulkisivuun, pihapuolta on ilmeisesti kuvattu vähän. Kuvamateriaali alkaa vasta 1920-luvulta. Vuoden 1993 restaurointikuvia on muutamia, ne henkilö- ja toimintapainotteisia, ne ovat otettu pääosin siinä vaiheessa, kun tilat olivat jo purettu.

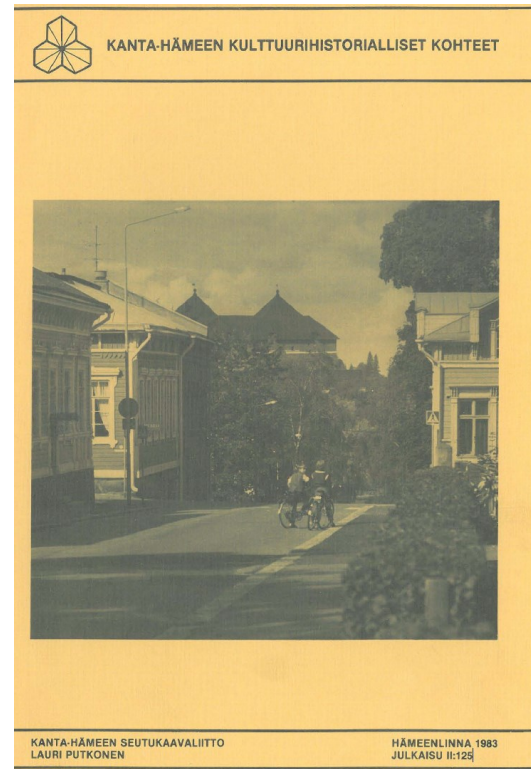
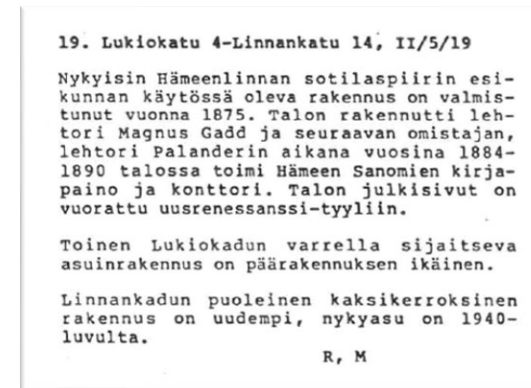
1.3 Aikaisemmat inventoinnit ja kulttuurihistorialliset arvot

Palanderin talon arvot tunnistettiin 1960-luvulla osana museoviraston Hämeen inventointia. Tällöin rakennuttajana pidettiin Magnus Gaddia. 1980 rakennusinventoinnin suoritti Kirsti Pietilä. Rakennusta koskevat tiedot alkoivat täsmentyä vasta museoksi muuttamisen jälkeen. Ennen museota rakennusvuodeksi uskottiin 1875, jolloin ensimmäinen säilynyt julkisivupiirros on tehty.

1990-luvun alussa käynnistyi laaja selvitystyö rakennuksen muuttamiseksi museoksi. 1990-luvun selvitykset ja muutostyön dokumentointi on koottu Hämeenlinnan kaupungin museoon. Ne sisältävät museossa toimineiden Marja-Liisa Ripatin, Inka-maria Laitilan ja Riitta Uotilan kokoamaa tietoa rakennuksesta eri kirjallisissa lähteissä ja talossa vaikuttaneiden sukujen historiaa. Museon muutostöistä aineistossa kertovat työmaakokousten pöytäkirjat. Muutoksen suunnittelusta vastasivat Hämeenlinnan kaupungin teknisen viraston arkkitehtitoimisto, museonjohtaja Marja-Liisa Ripatti ja väriselvityksistä konservaattori Kalevi Ijäs, LVI-suunnittelusta Hämeenlinnan Calor Oy ja sähkösuunnittelusta K-H sähkösuunnittelu Oy.

Museoksi muutettu Palanderin talo valmistui 1993, jonka jälkeen rakennusta sekä sen omistajia ja käyttäjiä on tutkittu useassa vaiheessa. Rakennuksen sali löytyi vasta 1990-luvun purkutöiden yhteydessä. Aineiston pohjalta laati Inka-Maria Laitila kirjan Palanderin talosta 1994. Lukuisista tutkimuksista huolimatta rakennus- ja muutoshistoria on jäänyt varsin aukolliseksi.

Ote inventoinnista Kanta-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet, Kanta-Hämeen seutukaavaliitto, 1983, Putkonen Lauri. s.20. Inventoinnin kansikuvassa Palanderin talon kulma.

1.4 Tontin rakennukset 2021

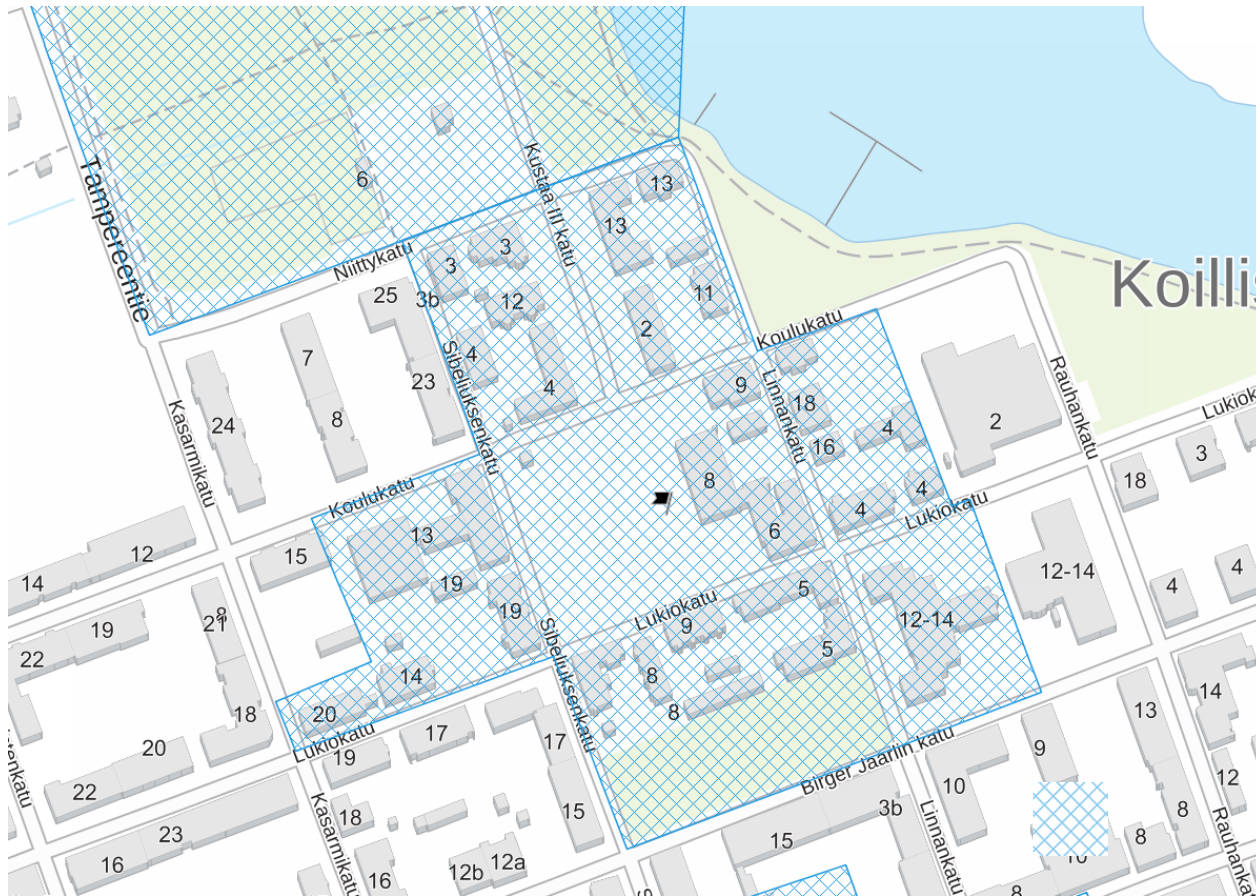
TON TIN RAKENNUKSET JA NYKYKÄYTTÖ

1. Asuinrakennus, ns. karaktärbostad 1861
Museorakennus
2. Pakari/asuinrakennus 1861/1874
Käsityöyrittäjien yhdistys, kahvila
3. Ulkorakennus 1861
Museon varastotilaa
4. Sauna- ja asevarasto, T.A. Aromaa 1925
Museon varastotilaa
5. Asuin-, toimisto- ja varastorakennus
ns. Puupiiri, Vihtori Lonka 1929
Museon toimisto- ja konservointitila
6. Varasto-, arkisto- ja toimistorakennus
ns. Kivipiiri, Vihtori Lonka 1937
Museon varastotilaa
7. Aita ja portti 1873/purettu ja muutettu
1938/ alkup. palautettu 1994

Pohjakartta: Hämeenlinnan karttapalvelu 2021.

Tontti (109-2-5-19) rakennuksineen muodostaa historiallisen kokonaisuuden osana valtakunnallisesti arvokasta rakennettua Hämeenlinnan koiliskulman puutalo-aluetta. Asuinpamarin kanssa Palanderin talo on osa Lukiokadun 1800-luvun lopun piirteitä säilyttäneitä katumaisemaa. Tontin rakennusten pihapiiri vanhoine puineen on keskeinen osa asumista palvelutta yksityisempää tilaa, jossa ovat aikanaan kohdanneet rakennuksen isäntä- ja palveluväki kulkiessaan sisään suuren lasikuistin kautta tai palvelusväen ovesta.

Kartta: Hämeenlinnan karttapalvelu 2021.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY) Hämeenlinnan koilliskulmat puutalot ja koulut. Museovirasto.

2 Historia – porvariskoti, esikunnan toimisto, museo

2.1 Palanderin talo Hämeenlinnan kaupungin rakentamisen historiassa

Vuonna 1861 Palanderin talon rakentamisen aikaan Hämeenlinna oli tärkeä sisämaan keskus, läänin pääkaupunki, sotilas- ja virkahallinnon, koululaitoksen, sairaanhoidon ja kaupan aluekeskus. Aikaan kuuluvat myös teollisuuden alku ja käsityöläiset, puutarhainnostus sekä orastava suomen kielen edistäminen. Asukkaita Hämeenlinnassa oli 1850-luvun lopulla noin 3000 ja kaupunki kasvoi. Sanomalehti Hämäläisen n:o 30. mukaan vuonna 1861 tekeillä 6 suurta asuinrakennusta ruutukaavakaupungin keskustan pohjoisosassa, jonne oli noussut myös oluttehdas tiilestä.

Asuntojen tarvetta lisäsi siviilikymnaasi, kymnaasi siviilivirkamiesten kouluttamista varten, joka avattiin 1857. Koulut toivat Hämeenlinnaan opettajia ja kielitaitoa, jota tarvittiin laajan venäläisen sotilasvirkamieskunnan toimiessa Hämeenlinnassa.

Kaupungin rakentamiseen Hämeenlinnassa vaikuttivat mm. materiaalien saatavuus höyrylaivaliikenteen ja 1862 valmistuneen rautatien myötä. Teollisuuden merkkipylväs oli Hämeenlinnan Verkatehdas, joka aloitti toimintansa 1875.

Kaupungit oli jaettu kokonsa ja väkilukunsa mukaan luokkiin vuonna 1856 voimaan tulleen kaupunkirakentamista yleisiä periaatteita säädelleen KYRJ asetuksen mukaan. Sisämaan kaupungeista Hämeenlinna kuului kaupunkiluokkaan 2.

Hämeenlinnan kaupunki 1890. Museovirasto, Svante Lagergrén, cc by 4.0.

Aikajanelle on sijoitettu Hämeenlinnan kaavakartat ja Palanderin talon tontin sijainti. Aikajan kaavakartoille rajattu Palanderin talon kortteli oli puistoaluetta aina 1850-luvun lopulle saakka. Kartat ja julkisivupiirros HKMA, Lydia.

1800

LUKIOKATU 4

1850

1900

2.2 Kortteli, tontti – rantapuistoista osaksi puutalokaupunkia

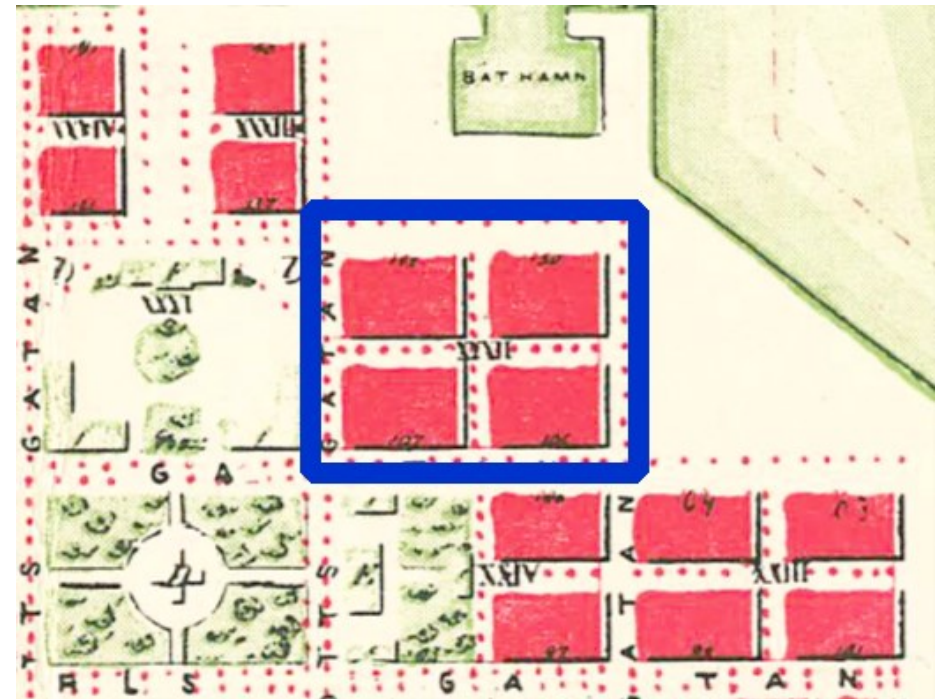
Palanderin talo kuuluu rakennushistorialtaan mittavaan puukaupunkien uudistamisen vaiheeseen, johon vaikuttivat Suomen liittäminen Venäjän keisarikuntaan 1809 sekä 1800-luvun alkupuolen suuret kaupunkipalot. Venäläinen empiretyyli levisi hitaasti Carl Ludvig Engelin myötä vaikuttaen uudistettavien kaupunkien korttelirakenteisiin, mutta myös puukaupungin yksittäisiin rakennuksiin. Engelin työ sitoo Hämeenlinnan puukaupunkien verkostoon ja tyylipiirteisiin, joita on säilynyt 1960-luvun purkamisen seurauksena suhteellisen vähän.

Palanderin talon rakentaminen ajoittuu tärkeään taitekohtaan, joka oli alkanut vuonna 1856 annetun kaupunkien yleisen rakennusjärjestyksen KYRJ myötä. Kaiken kaikkiaan 1850-luvun jälkipuoli kiihdytti kaupunkien kasvua ja kaavoittamistarvetta: kaupungit alkoivat erilaistua, teollistua ja ratayhteys toi työvoimaa, materiaaleja, myyntiartikkeleita sekä uusia tyyllivirtauksia rakentamiseen. Samalla kaavasunnittelu siirtyi lääneihin intendentinkonttoreilta: Hämeen lääni sai lääninarkkitehdikseen Carl Albert Edelfeltin.

Palanderin tontti näkyy ensi kerran Edelfeltin kaavassa 1858, jossa uudet pohjoisen kortteleihin Edelfelt suunnitteli neljä tonttia ja palokujat korttelin läpi: Engelin kaavassa tontteja oli kortteleissa kuusi. Tavoite oli muuttaa rakenne KYRJ:n mukaiseksi, mutta sallia puurakentaminen. Kaavassa tavoiteltiin myös Hämeen linnan ja keskustan yhdistävää julkisen rakentamisen puistoakselia, joka on toteutunut osittain mm. nykyisen lyseon lukion ja Sibelius-puiston osalta.

Rakennuksen historian selvittämisessä huomattavaa on, että sekä korttelin että tonttien numerot muuttuivat: eri numerointia käytettiin osin myös päällekkäin. Vanhemmissa kaupunkikartoissa ja kaavoissa Palanderin kortteli XXXII ja tontti 107, myöhemmin ne muuttuvat kortteliksi XXXII ja tontti saa numeron 143.

Vuosisadan jälkipuolta on kutsuttu myös ristiriitaiseksi, koska yleinen rakennusjärjestys satoi empirekaavoituksen periaatteet sitoviksi normeiksi ja toisaalta kun koulutettu arkitehtikunta laajeni ja rakennuksia uudistettiin uusien mukaan.

Hämeenlinnassa näkyvät edelleen palon jälkeen sovitut keskeiset periaatteet, kuten yksikerroksiset rakennukset, säännönmukainen ruutukaava-alue ja rantaviivan jättäminen avoimeksi. Viereisen 1858 kaavaotteen satama jäikin toteutumatta, sen sijaan rantatori rakennettiin lounaaseen.

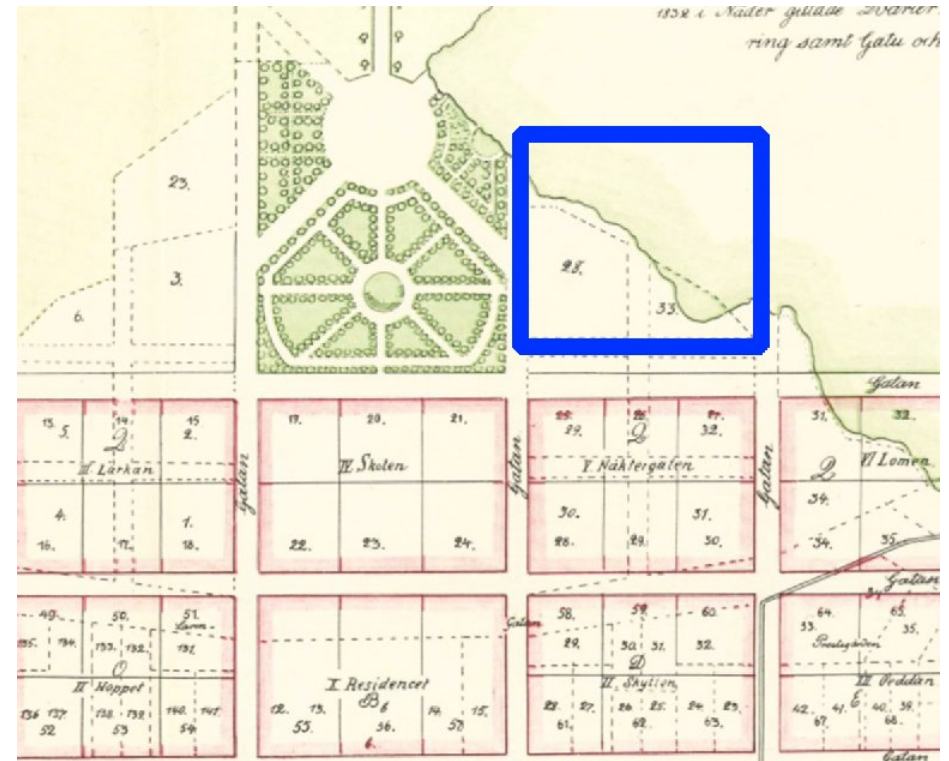
Palanderin talo syntyi alkujaan kaupungin laidalle koilliskulman puistoalueelle Hämeenlinnan ja kaupunkikeskustan ruutukaavan välille.

Kartta: Ote 1858 C.A. Edelfeltin asemakaavasta Hämeenlinnaan, jossa korttelin numero on XXXII ja tontti 107, samoin kuten varhaisimmassa julkisivupiirroksessa vuodelta 1875. Edelfeltin suunnitelmassa korttelin pohjoispuolelle suunniteltiin satamaa. Kortteli rajattu sinisellä.

Korttelin kehitys

- 1832 Hämeenlinnan palon jälkeen Carl Ludvig Engelin suunnitteli asemakaavan Hämeenlinnaan. Se rajautui pohjoisessa Trädgårdgataaniin, jonka pohjoispuolella sijaitsivat rantapuistot.
- 1845 Hämeen läänin kuvernööri Otto Rehbinderin esityksestä Engelin kaavaa muutti intendentinkonttorin Carl Johan Edvard Gustafsson ja uusi kaava hyväksyttiin 2.7.1845. Gustafssonin empirekaavassa kaupunki kasvoi pohjoista kohti ja Palanderin talon tontin kohdalla puisto kehittyi edelleen.
- 1858 Palanderin talon tontti näkyy ensimmäisen kerran korttelinumerolla XXXII ja tonttina 107, kun lääninarkkitehti Carl Albert Edelfelt laati uuden kaavan, jolla vastattiin Hämeenlinnan tonttipulaan. Kaava hyväksyttiin senaatissa, mutta se jäi toteutumatta.
- 1867 Seuraavaa asemakaavaa laatimaan ryhtyi arkkitehti ja Hämeen läänin rakennuskonttorin konduktööri Georg Wilenius (1831-1892). Wileniuksen kaavaehdotus valmistui jo vuonna 1867, mutta senaatti hyväksyi sen monien muutosten jälkeen lopullisesti vasta vuonna 1872. Wileniuksen kaavassa puutarhakatuja ja puistoalueita on vähemmän kuin Edelfeltin kaavassa, ja kaupunki on laajentunut vain läntisiltä osiltaan.
- 1872 Wileniuksen kaavassa kortteli saa numeron XXXIII. Kortteli on jaettu neljän tonttiin keskellä risteävin palokujin, joista 143 on Palanderin tontti. Pohjoisessa rajaava katu on nimetty pohjoiseksi niittykaduksi.
- 1887 Asemakaavassa Palanderin tontti ei muuttunut. Arkkitehti Carl Alfred Caween (1836–1912) toimi Hämeen läänin lääninarkkitehtinä vuosina 1876–1907 ja sai toimekseen tehdä Hämeenlinnan asemakaavaan uuden rakennusjärjestyksen edellyttämät muutokset. Kaavamutokset tehtiin vuosina 1882 ja 1886, ja senaatti vahvisti Caweenin uuden asemakaavan vuonna 1887.

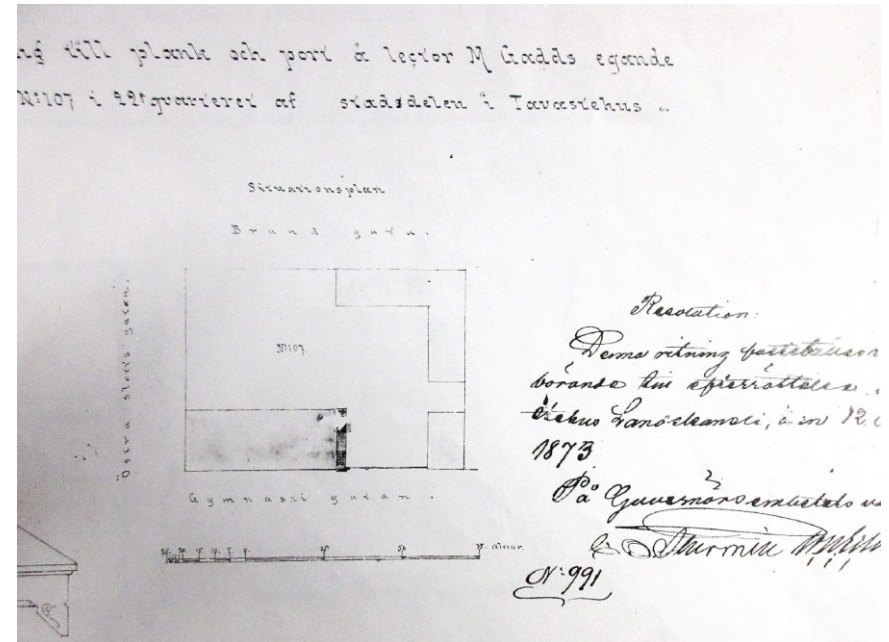
Karttaote: 1832 maanmittari Zittingin kartassa näkyy muutos kohti palokujia sekä 4-tontin kortteleita koilliskulman alueella. Kortteli rajattu sinisellä. Rantaviiva kulki korttelin poikki vielä kartan aikaan. Lempäälän Kuokkalankosken raivaaminen laski Vanajaveden pintaa merkittävästi 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin kaupunki ja kortteli saattoivat kasvaa pohjoiseen.

Ote 1872 Wileniuksen kaavasta. Kortteli on saanut numeron XXXIII ja tontti 143. Kortteli rajattu sinisellä.

Ote 1873 Evert Lagerspetzin porttipiirroksista lehtori M. Gaddin tontille 107. Piirros paljastaa tontti ja korttelinumeroiden käytön: asiakirjan otsikossa korttelinumerona 22.

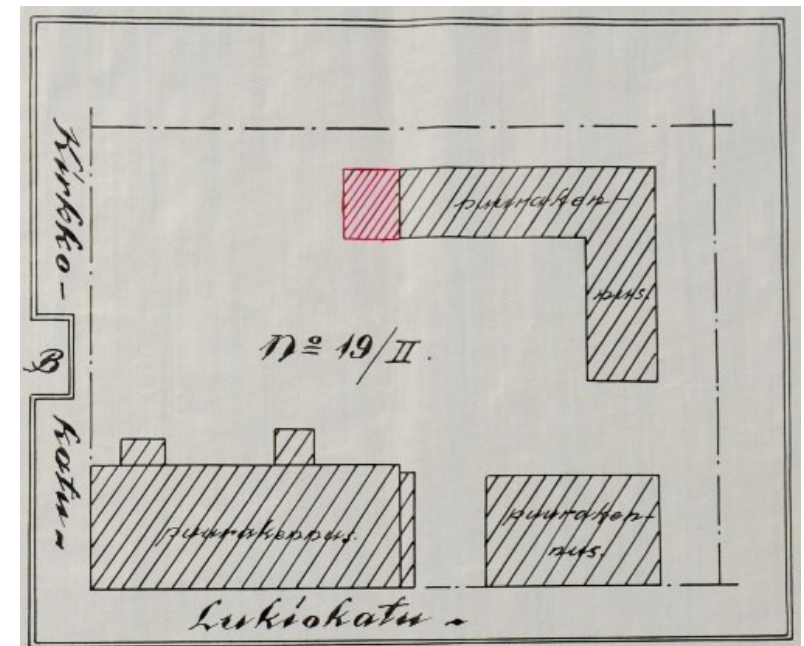

Kaupunkikartta 1892. Kortteli rajattu sinisellä. Lydia-sivusto, HKMA.

1892 kaupunkikartassa näkyy Palanderin talon pihapiirin kolme rakennusta sekä korttelin rakenne. Palanderin kookas asuinrakennus talo edustaa hyvin 1800-luvun puolivälin jälkeistä uudistuvaa kaupunkikuvaa sivistyneistön, nousevan porvariston edustavaa taloa. 11 huonetta ja keittiö tekivät talosta yhden kaupungin suurimmista vielä 1900-luvun alkuvuosina. Yli kahdeksan huoneen asuntoja kaupungin taloista oli vain noin 1,7 %. 12 huoneen päärakennusta asuttivatkin 1860-luvulta aina 1920-luvulle saakka kaupungin johtava sivistyneistö, jotka osallistuivat aktiivisesti kunnanhallintoon sekä kaupungin liike-elämään ja yhdistyksiin.

1927 korttelin numero vaihtuu jälleen: kaupunginosa II/ kortteli 5 ja tontti saavat numeron 19. Ote uutisrakennuksen piirustuksesta, HKA.

Tontin omistajat ja kauppakirjat:

1858	Hämeenlinnan kaupunginlääkäri Karl Otto Johan Karlsson Blåfield (1823-1886) ostaa rakentamattoman tontin 22.1.1858. Tontti myytiin rakentamattomana huutokaupassa, jossa nk. kaupungin puutarhassa olevia tontteja myytiin
1859-1873	Tarkka-ampujapataljoonan Kapteeni Konstantin Anselm Grah (1825-1895) ostaa tontin 23.12.1859 ja rakennuttaa asuin- ja talousrakennukset 1861. Grahnin vuokralaiseksi kruunuvouti A.W. Lindeström 1863.
1873-1884	Lehtori Johan Magnus Gadd (1834–1891) ostaa tontin ja rakennukset 10.1.1873 sekä viereisen koulukorttelin. Asuinrakennukseen ulkovuoraus 1875-77 Asuinkäyttö, Hämeen Tavarankuljetusyhtiön konttori
1882-1883	7. Tarkk' ampujapataljoonan kanslia ja sairashuone
1884-1904	Lehtori Edvard Vilhelm Palander (1845-1914) ostaa tontin rakennuksineen 4.2.1884.
1884-1889	Asuinkäyttö ja Osakeyhtiö Hämeen Sanomain kirjapaino
1904-1925	Piirilääkäri Karl Johan von Fieandt (1845-1925) ostaa tontin rakennuksineen 28.5.1904 Asuinkäyttö, vastaanotto, von Fieandt toimi piirilääkärinä Hämeenlinnassa 1897-1913
1925-1944	Itäpää, toimistokäyttö: Etelä-Hämeen Suojeluskuntapiirin esikunta, kauppakirja 3.5.1925
1925-1969	Länsipää, asuinkäyttö: Asunto Oy Lukiokatu 4, kauppakirja 3.5.1925 opettajat Valborg von Fieandt ja Siiri Dahlström
1945-1990	Hämeen Sotilaspiirin esikunta

2.3**Tontin omistajat ja käyttö**

Tontin historiaan kuuluvat lukuisat omistajat, heidän perheensä ja palvelusväki sekä useat vuokralaiset. Tavallista oli, että asukkaat siirtyivät asumaan Palanderiin taloon aivan naapurista ja että Hämeenlinna oli monelle suvulle vain muutamien vuosien kotikaupunki virkatehtävien kutsuessa muualle. Lukiokadun pakarirakennus on ollut kiinteä osa asumisen kokonaisuutta, eikä taloa voidakaan arvioida täysin erillisenä rakennuksena. Lisäksi koko koilliskulman kortteleissa oli yritystoimintaa. Myös Palanderin talo toimi välillä sekä kotina että konttorina ja toimistona. Oman erityisen ajanjakson muodostaa talossa toiminut suojeluskunta.

Tontin omistajia yhdistää erityinen aktiivisuus: talon historiaan kuuluvat lääkärit ja opettajat olivat myös liikemiehiä, rakennuttajia ja mukana kaupungin politiikassa. Perheitä yhdistää myös koulutuksen, suomen kielen ja kaupunkilaisten hyvinvoinnin edistäminen sekä toimeliaisuus yhdistyksissä. Aktiivisia toimijoita mm. yhdistyksissä olivat myös puoliset, joiden rooli talon historiassa on vielä osin tutkimatta.

Tontin ensimmäinen omistaja oli Karl Otto Johan Karlsson Blåfield, joka toimi 1857 Hämeenlinnan kaupungin piirinlääkärinä. Blåfield siirtyi kaupunginlääkäriksi Tampereelle kuitenkin jo 1859 ja myi tontin edelleen.

Vuonna 1861 tarkka-ampujapataljoonan kapteeni Anselm Grah rakennutti alkupeiräisen asuinrakennuksen. Grah oli siirtynyt kaupunkiin 1857 kun Harjoitustarkka-ampujapataljoona muutti Hämeenlinnaan. Hän omisti myös naapuritontin, jolla toimi hänen 1859 perustamansa olutpanimo. 1860 Grah oli lisäksi perustamassa Yhdyspankin haarakonttoria kaupunkiin. Ruotuväki lakkautettiin 1863, jonka jälkeen Grah siirtyi liikealalle.

Lukiokatu 4 toimi Grahnin perheen asuntona vain lyhyen aikaa, jo 1863 alkaen taloa asuttivat vuokralaiset, ensin 1863 Johan Lampén perheeseen, 1865 alkaen pitkäaikaisena vuokralaisena oli kruunuvouti A.W. Lindeström. Grahnin asuinpaikaksi vakiintui Tampere, jossa Grah omisti kaupunkitalon lisäksi Kaukajärven kylästä maatiloja, joista muodostettiin 1870-luvulla Haiharan kartano. Grah myi Palanderin tontin 1873.

Opettajien aika alkaa 1873 lehtori Magnus Gaddin muuttaessa taloon. Tosin Gadd toimi myös liikemiehenä Vanajaveden Höyrylaivosakeyhtiössä ja Hämeen Tavarankuljetusyhtiössä. Gaddin aikana rakennuksen julkisivut vuorattiin uusrenessanssityyliin ja maalattiin öljymaalilla. Myös pärekatto korvattiin asfalttihuovalla. Julkisivupiirustukset vuodelta 1875 liittyvät juuri tähän muutostyöhön. Lehtori Gadd rakennutti vuonna 1873 päivätyillä piirustuksilla myös koristeellisen portin ja uuden aidan tontin ympärille. Gadd omisti myös viereisen kaupungin suurimman tontin ns. Seurahuoneen tontin, jolle hän rakennutti väliaikaisen rakennuksen normaalilyseota varten.

Rakennuksen aika Palanderin talona alkaa 1884, jolloin suomalainen normaalilyseo siirrettiin Helsingistä Hämeenlinnaan. Lehtori E. W. Palander siirtyi venäjän kielen opettajan virkaan Hämeenlinnaan ja samalla Hämeen läänin hallituksen venäjän kielen kääntäjän toimeen. Palanderin perhe muutti taloon Koulukadun kulmasta. Perheeseen kuuluivat puolison ja lasten lisäksi myös sukulaisia ja palvelijoita sekä vuokralaisia. Palander avusti työnsä ohella Hämeen Sanomia, jonka kirjapaino ja konttori toimivat talossa vuosina 1884–1890.

Palanderit muuttivat Helsinkiin vuonna 1904, ja talon seuraava omistaja oli piirilääkäri Karl Johan von Fieandt, joka piti vastaanottoa talossa ja jonka perhettä asui talossa aina vuoteen 1968 asti. Kuten Palander, myös Fieandin pariskunta oli aktiivinen kunnallispolitiikassa, Hämeenlinnan Suomalaisen Säästöpankin perustamisessa ja puoliso Eva Martta yhdistyksessä ja Hämeenlinnan Sisälähetymyksessä. Fieandin aikaan viereisessä pienemmässä rakennuksessa tontilla asui Palanderin poika perheineen, joka muutti sukunimensä Suolahdeksi.

Karl Edvard Ernest Suolahti (s. Palander) on tontin historiassa merkittävä syy 1920-luvulla alkaneeseen kauteen: Suolahti toimi 1917 alkaen Hämeen Suojeluskunnan esikunnassa ja piiripäällikkönä 1919–1932. Kuten isänsä, myös Suolahti toimi myös opettajana ja kaupunginvaltuutettuna sekä Hämeen Sanomien johtokunnassa ja Hämeenlinnan Suomalaisessa seurassa. Suolahti asui pakarissa vuoteen 1936.

1920-luvulla opettajien oheen tulevat sotilaat, kun itäpää muutetaan Suojeluskunnan esikunnaksi. 1925 von Fieandt kuolee ja Palanderin talosta yhdessä viereisen pakarin kanssa muodostetaan Asunto-osakeyhtiö Lukiokatu 4. Sen 100 osaketta jaettiin Fieandin tyttären, opettaja Valborgin, Ernesti Suolahden ja Etelä-Hämeen Suojeluspiirin piiriesikunnan kesken. Samana vuonna Fieandin perilliset myivät osuutensa tontista Asunto-osakeyhtiölle. Asunto-osakeyhtiö vuokrasi tiloista suurimman osan sotilaspiiriin

käyttöön ja sen henkilökunnan asunnoiksi. Palanderin talosta länsipää jäi Valborg Fieandin asunnoksi.

Pihapiirin kivirakennukset ovat suojeluskuntapiirin ajalta 1920- ja 1940-luvuilta, puurakenteinen varasto-osa on rakennettu jo 1861 ja tiililaaennus 1925. Esikunta-ajan puurakennuksen itäsiipi ennen 1937 uudisrakennusta toimi tallina.

Esikunta- ja varastotilat sekä asuinhuoneisto 1 tontilla kuuluivat Etelä-Hämeen Suojeluskuntapiirin Kannatusyhdistykselle, joka lahjoitti ja luovutti osakkeet Etelä-Hämeen Maataloustuottajain Liiton hallintaan Etelä-Hämeen Maakuntarahastoon lahjakirjalla 20.10.1944.

Vuodesta 1944 rakennus oli puolustusvoimien Hämeenlinnan sotilaspiirin esikunnan käytössä aina 1990 saakka. 1992 talossa oli vuokralla Kriminaalihuoltoyhdistys.

Palanderin talo tuli Hämeenlinnan kaupungin omistukseen vuonna 1969. Rakennukset säilyivät edelleen vuokrattuina sotilaspiirille, asuinpakari yliväapeli Mauri Listemaalle ja talonmiehen asunto sotilasmestari evp. Reino Kulmalalle.

Nykyään rakennuksessa toimii Hämeenlinnan kaupungin historiallisen museon kotimuseo Palanderin talo, joka kertoo asumiskulttuurista 1800-luvun Hämeenlinnassa. Portti uusittiin vuoden 1873 piirustusten mukaan vuonna 1994.

Kaavio: Palanderin talon aikakaudet ovat kerroksellisia. Museo perustuu edellisille aikakausille ja rakennus ja sen tilat säilyttävät edellisten jaksojen kerrostumia tuleville polville. Mustavalkokuvat HKMA.

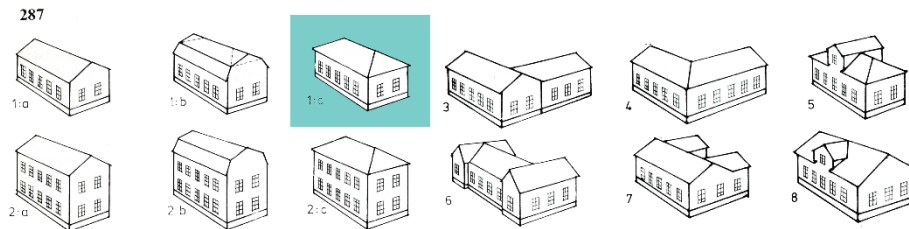
1861	Asuinrakennus valmistui
1861	Ulkorakennus. Pihaa rajasi pohjoiskulmalla vinkkelinmuotoinen, hirsirunkoinen ulkorakennus. Siitä on säilynyt sen länsisiipi. Rakennuksen takana on edelleen nähtävissä tonttiin alkujaan kuulunut palokuja.
1873	Ensimmäinen aita ja portti rakennettiin Gaddin toimesta 1870-luvulla. Porttipiirros Evert Lagerspetz.
1861/ 1874	Pakari- ja asuinrakennus Ulkorakennusriviin ja katujulkisivuun liittyvä pakarirakennus valmistui 1861. Rakennus laajennettiin Gaddin aikana asuinkäyttöön 1874.
1875	Asuinrakennuksen julkisivuvuoraus

1925	Sauna- ja varastorakennus tiilestä Vanhan ulkorakennusrivin päähän suojeluskuntapiiri rakennutti tiilisen, kaksikerroksisen rakennusosan. Sen suunnitteli T.A. Aromaa.
1929	Asuin-, toimisto- ja varastorakennus valmistuivat Linnankadun varrelle suojeluskuntapiiri rakennutti kaksikerroksisen tiilirakennuksen, johon tuli asuin-, toimisto- ja varastotiloja. Klassistisia piirteitä omaavan rakennuksen suunnitteli rakennusmestari Vihtori Lonka 1929. Rakennukseen tehtiin sisä- ja julkisivumuutoksia 1942
1937	Varasto, arkisto ja toimistorakennus valmistuivat Vanha ulkorakennuksen toisen siiven paikalle suunnitellun funktionalismia noudattavaan rakennuksen suunnitteli kaupungissa tunnettu rakennusmestari Vihtori Lonka 1937. Kolmannen kerroksen sisätilojen muutostyön suunnitteli Sulo Lonka 1940. Tiilestä muurattuun Rakennukseen tuli suojeluskuntapiirin varasto- ja toimistotiloja.
1938	Puinen portti- ja aita korvattiin betonirunkoisella metalliaidalla suojeluskunnan aikana. Sen suunnitteli rakennusmestari, luutnantti Onni A. Puranen 1938. Vuoden 1938 aidasta säilyi betonisokkeli.
1990	Korjaussuunnittelu museoksi käynnistyy

2.4 Arkkitehtoniset piirteet ja yleinen muutoshistoria

Rakennuksen ulkoarkkitehtuuri on muuttunut melko vähän. Vanhimpiä säilyneitä tietoja Palanderin talon rakennuksesta ja tontista kertovat palovakuutuskirjat, jotka ovat vuosilta 1862, 1877, 1902, 1913 ja 1929. Rakennuskohtaiset tiedot vakuutuskirjoissa ovat verrattain niukat. Asiakirjoissa kerrotaan lähinnä rakennusten koko, huonemäärä, materiaalit, uunit ja rakennusten etäisyydet toisistaan. Vakuutuskirjoissa on kuitenkin hyvät tiedot naapuritonttien rakentamisesta. 1970-luvulta alkaen tietolähteinä ovat tilipalveluiden ja kaupungin arkiston piirroksot sekä laaja 1990-luvun korjausten dokumentointi. Kappaleen loppuun on koottu kooste julkisivujen muutoksista valokuvien avulla ja lyhyt yhteenveto 1990-luvun korjauksista.

Grahnin aika 1861-1873: pohjakaava ja perusmuoto

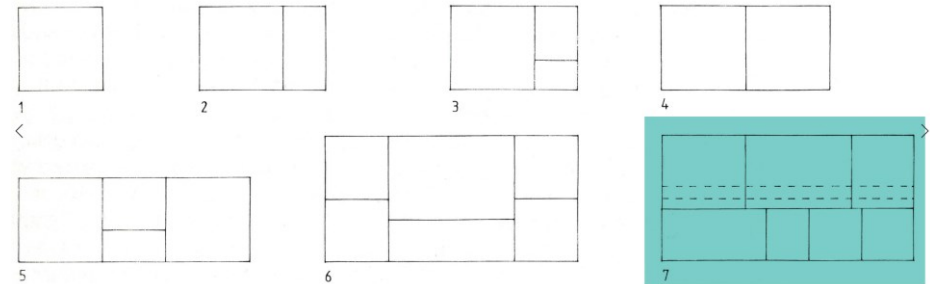

1861 Asuinrakennus valmistuu, pärekatto

Asuinrakennuksesta ei ole säilynyt alkuperäisiä suunnitelmia. Vintin hirsirakenteiden perusteella talo on ollut suomalaisten puukaupunkien yleistä rakennustyyppiä 1c.

Palanderin talon perusmuodossa ja tontille sijoittumisessa näkyvät nämä empirekaupungin tavoitteet. 1800-luvun kaupunkipalojen seurauksena korkeat kaksikerroksiset talot kiellettiin, kadut levenivät ja saivat paloturvallisuutta lisääviä puurivejä. Talojen

288

korkeutta säädeltiin myös kieltämällä klassismin suosimat mansardikatot: näin Palanderin talokin noudattaa ohjeellista yksikerroksista aumakattotyyppiä.

Koska huoneita ei voitu sijoittaa kahteen kerrokseen, alkoi empireaikana yleistyä nk. sydänseinäinen pohjakaava. Rakennusrunko leveni ja pituus kasvoi. Nämä ovat myös Palanderin talolle tyypillisiä piirteitä. 1800-luvun jälkipuoliskon asuintaloja on kuvailtu niin moninaisiksi, että tyypittelyä voi suorittaa vain sydänseinän rakenteen osalta. Palanderin talossa sydänseinä sijoitettiin pitkittäiseen keskiakseliin. Myös huoneiden sijoittelu Palanderin talossa noudatti ajan tapaa: salit, ruokasalit sijoitettiin Lukiokadun puolelle ja keittiö sekä palvelutilat sisäpihan ja pohjoispuolelle.

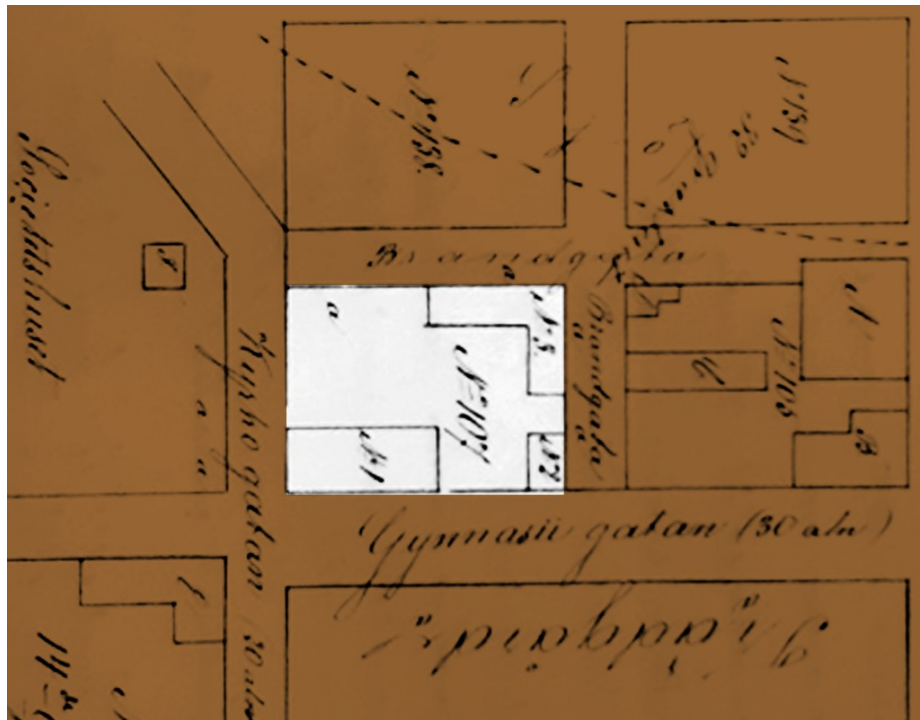
Aumakattoinen talo säilyi vuoraamattomana pitkään, mikä oli ajalle tyypillistä. Tavallisen laseutumisaikana uudelle hirsitalolle pidettiin 3-4 vuotta, mutta talojen vuoraukseen liittyivät monet syyt: talous, materiaalien saatavuus jne.

Kaaviot: Lilius, H. 1983, Suomalainen puukaupunki s. 287-288, tyyppi 1c. ja Lilius, H. 1985:42; 216 pohjakaavan perustyyppi 7.

1862. Ensimmäisen palovakuutuksen otti kapteeni Grahn toukokuussa 1862 päivätyillä asiakirjoilla. Päärakennuksen mitat olivat, pituus 48 jalkaa, leveys 20 ja korkeus harjan kohdalta 15 jalkaa. Rakennuksessa mainitaan tällöin olleen 12 huonetta ja saman verran kaakeliuuneja sekä keittiöhella. Lisäksi mainitaan kivijalka ja holvattu kellari ulkopuolella. Rakennuksessa oli tällöin pärekatto, joka on edelleen paikoin nähtävissä vintillä pärekaton päälle korotettujen ikkunalyhtyjen kohdalla.

Kartta v. 1862 palovakuutusaineistossa. Nykyisen Palanderin talon (107) tontilla oli kolme hirsirakennusta, asuinrakennus, pakari ja ulkorakennus, kaikki valmistuneet 1861. Tonttia erotti korttelin muista tonteista palokatu(kuja).

Viereisellä tontilla, nro 105 oli tällöin jo Grahnin omistama, tiilestä muurattu oluttedhas (A), jääkellari ja asuinrakennuksia. Linnankatu oli tällöin nimetty Kirkkokaduksi. Tulevan klassillisen Lyseon kortteli oli puistona ja nykyinen keskuskoulun kortteli oli seurahuoneen kortteli. Sen kiilamainen rakenne tuli sitä edeltäneestä maaherran puutarhasta. Korttelin tontit 139 ja 138 olivat tällöin vielä veden alla, rantaviiva on merkitty katkoviivalla. Ote palovakuutuskartasta, KA.

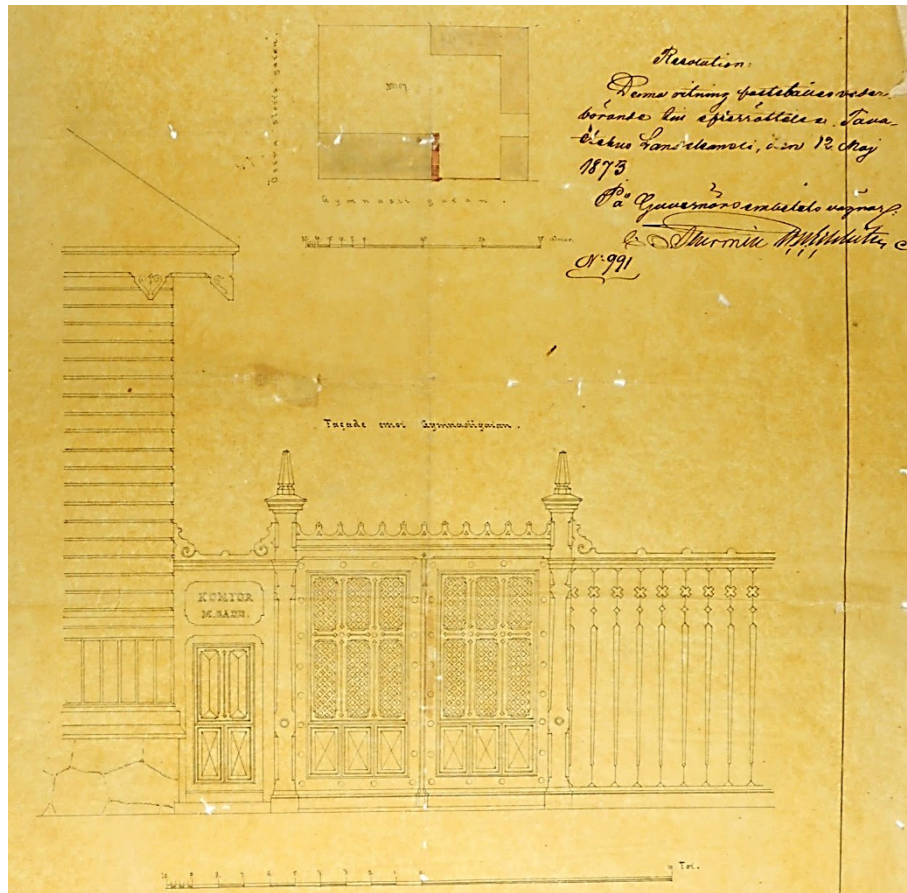

M. Gaddin aika 1873-1882

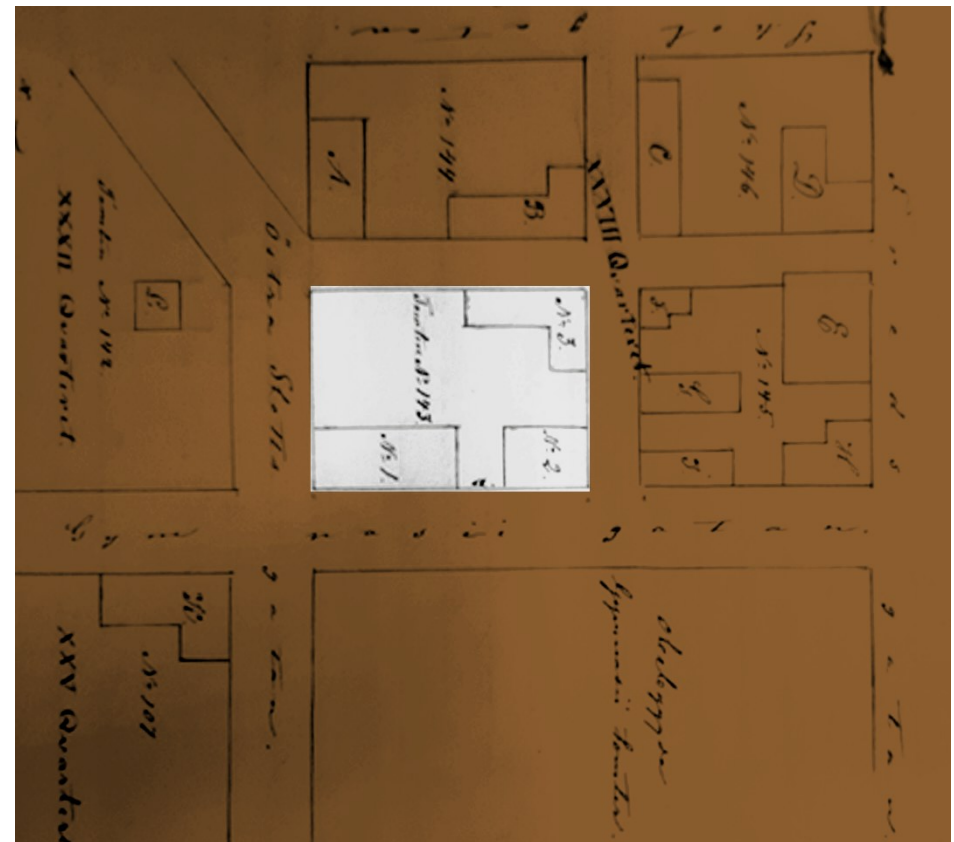
1873–77 Rakennus saa Gaddin toimesta uuden katon, ullakolle avautuvat ikkunalliset kattolyhdyt rakennuksen katujulkisivujen kulmiin, lautavuorauksen koristeineen ja listoineen, aidan ja portin. Julkisivu noudattaa ajalle tyypillistä hajoavaa klassismia ja uusrenessanssia. Ulkovuoraus maalataan öljymaalilla, katto asfalttihuopakatetta kolmiorimoin, nikkarityylin portti ja aita. Itäpäähän rakennetaan kuisti. Asiakirjoissa maininta kolmesta kuistista ja kellarista.

1877. Palovakuutus uusitaan, kun omistaja vaihtuu ja rakennuksissa tapahtuu merkittäviä, vakuutusmaksuja laskevia muutoksia. Uusi omistaja, lehtori Magnus Gaddin marraskuussa 1877 kirjoittaman asiakirjan mukaan päärakennuksessa on katujulkisivun puolella julkisivuvuoraus, joka on maalattu öljymaaleilla. Katemateriaalina on asfalttihuopa.

Rakennuksen leveys ja korkeus on edelleen 20 ja 15 jalkaa, mutta pituudeksi ilmoitetaan nyt 50,5 jalkaa, joka viitanee siihen, että leveä, itäpään päätykuisti rakennettiin tässä yhteydessä. Päädyistä oli käynti Gaddin tavarakuljetusyhtiön konttoriin. Huoneita on 12 ja niissä on kaakeliuunit sekä keittiössä uuni. Lisäksi mainitaan rakennuksen kivi-jalka ja sen yhteydessä oleva holvattu kellari. Muita tontin muutoksia on tontin rajaaminen aidalla ja ajoportti. Myös pakari laajennetaan asuinrakennukseksi.

Piirros portista ja aidasta. 1873. HKMA. Teksti portissa Kontor M. Gadd. Piirros viittaa myös mahdolliseen empireverhoukseen, kulman laudoitus ja koristeellinen räystäslista.

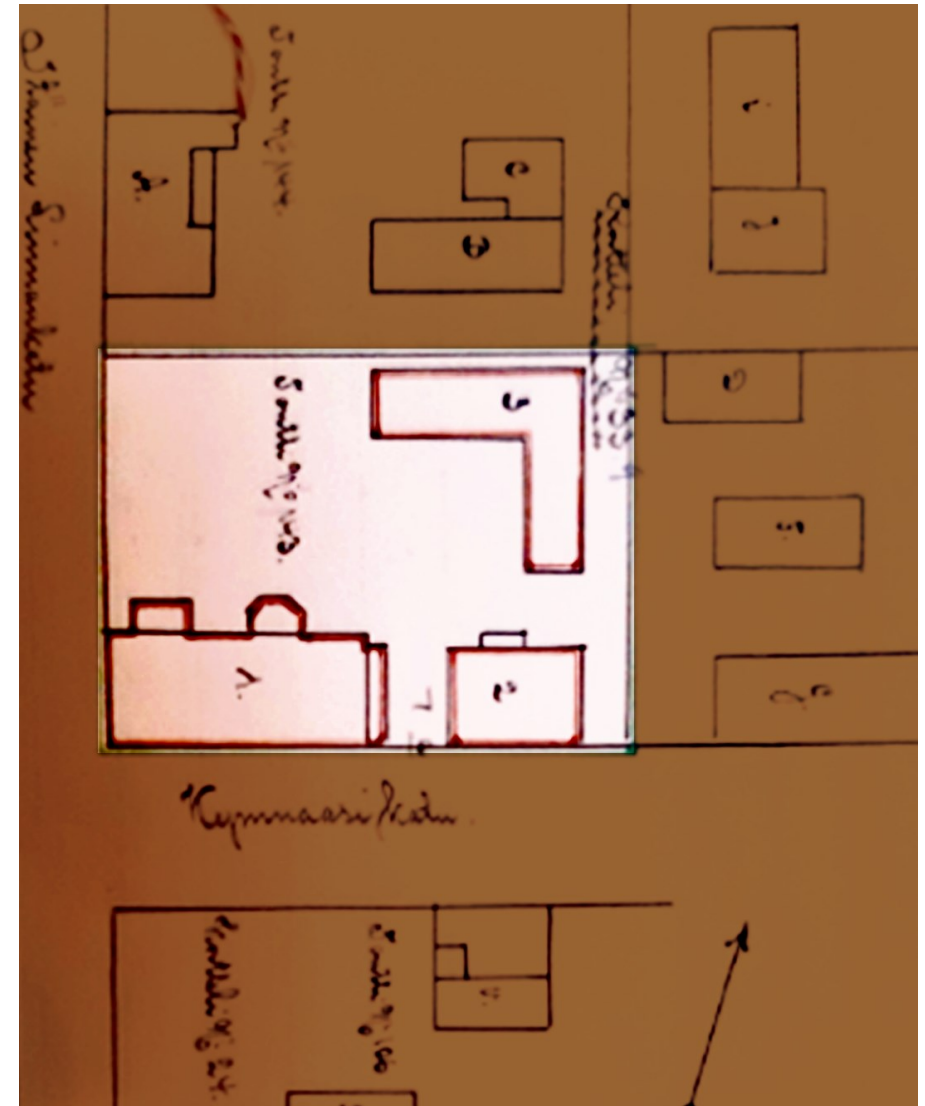

Kartta v. 1877 palovakuutusaineistossa. Korttelin tonttinumerointi on yhtenäistetty, nyt Palanderin tontin numeroksi on muuttunut 143. Muutokset Palanderin talon rakennuksissa eivät näy kartalla, naapuritonteilla rakentaminen jatkui kun Vanajaveden pinta laski. Oluttehtaan tontille (145) on rakennettu myös viinatehdas (G). Linnankatu on muutettu Itäiseksi Linnankaduksi. Lyseon kortteli on jo muuttunut rakentamattomaksi lyseon tontiksi. Ote palovakuutuskartasta, KA.

Palanderin aika 1884-1904

1902. Palovakuutus uusitaan vasta lehtori Edward Vilhelm Palanderin viimeisinä asuin-vuosina. Palanderin allekirjoittamat paperit ovat päivätty tammikuussa 1902. Rakennuksen mitat ovat muuttuneet metreiksi, pituus 29,9 metriä, 12,10 leveä ja 8,20 korkea. Huoneita mainitaan olevan 13 sekä kolme lautarakenteista kuistia. Kaakeliuuneja on 12, keittiössä muurattu hella ja lisäksi mainitaan hellakamina. Kivijalassa olevassa holvatussa kellarissa mainitaan olevan sementtilattia.

Kartta v. 1902 palovakuutusaineistossa. Nyt rakennuksiin on merkitty myös kuistit. Tontin raja on siirretty palokujan keskelle, tonttia myös rajaa puuaita. Naapuritonteille on rakennettu lisää rakennuksia. Lyseo, joka oli mm. Gaddin ja Palanderin työpaikka, valmistui 1885. Kuva: Svante Lagergrén 1888, B97/I:3, HKMA.

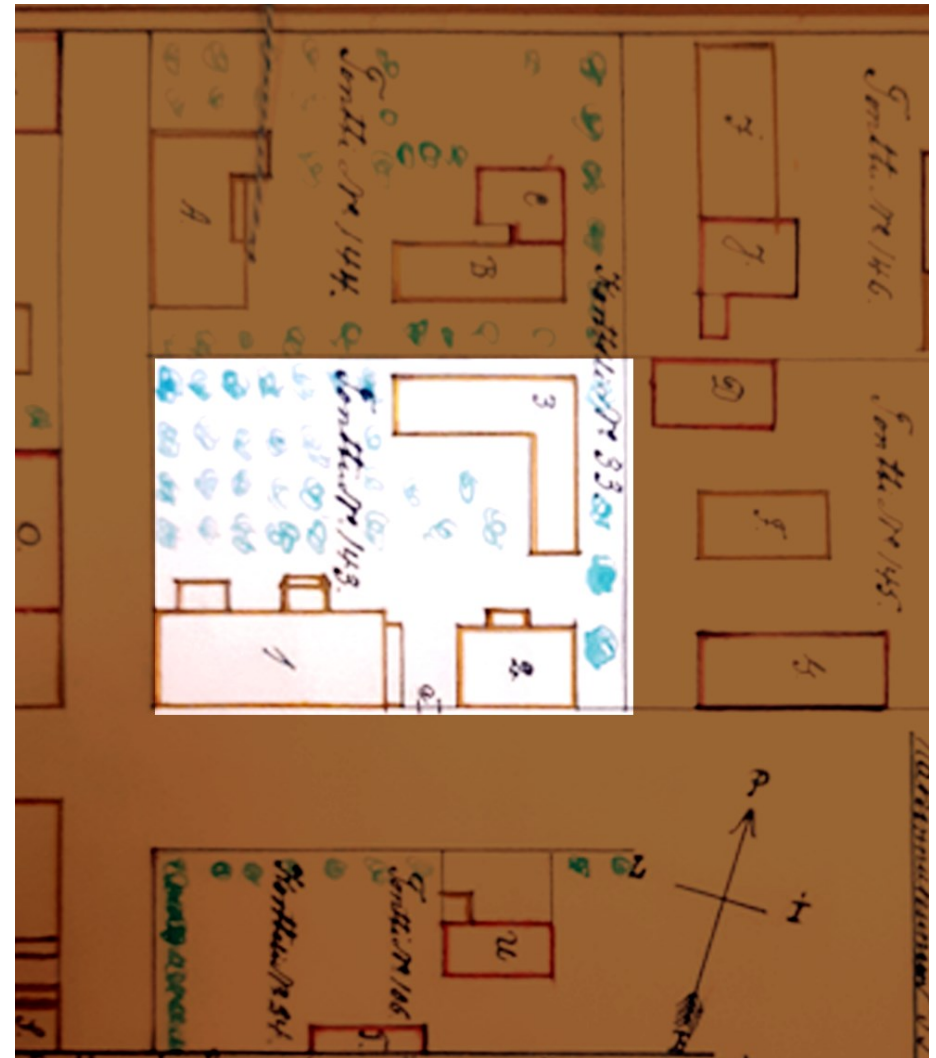

Fieandtin aika 1904-1925

1913. Palovakuutus uusitaan tohtori, piirilääkäri von Fieandtin aikana. Rakennuksen mitat, huone- ja uuniluku on ennallaan, uusia asioita ovat sähkövalo sekä vesipiste, joka on sijoitettu keittiön ulkoseinään.

Ilmanvaihtoa parannettiin, savupiippua jatkettiin putkella, tuuletusputki katolla, mahdollisesti sisä-wc. Vanhempien makuuhuoneen seinään tuli raitisilmaventtiili.

Kartta v. 1913 palovakuutusaineistossa. Tontille on merkitty nyt myös varsin runsas kasvillisuus, ehkä vain viitteellisesti.

Asunto-osakeyhtiö, opettajien ja suojeluskunnan aika 1925-1990

1925 rautapeltikatto mainitaan sekä kaksi wc:tä. Spiirat poistetaan katon uusi-
misen yhteydessä, piippujen pellitys, ulkomaalaus

1925. Palovakuutus uusitaan kun tontin käytössä tapahtuu muutoksia. Omistajaksi tulee Asunto-osaakeyhtiö Lukiokatu n:4. Itäpäähän tulee Suojeluskunnan piiriesikunta, länsipää jää opettajien asuinkäyttöön. Vakuutustietojen informatiivisuus vähenee, enää kuvataan tontin rakennukset, ei koko korttelin. Rakennustiedot ovat taulukkomuodossa.

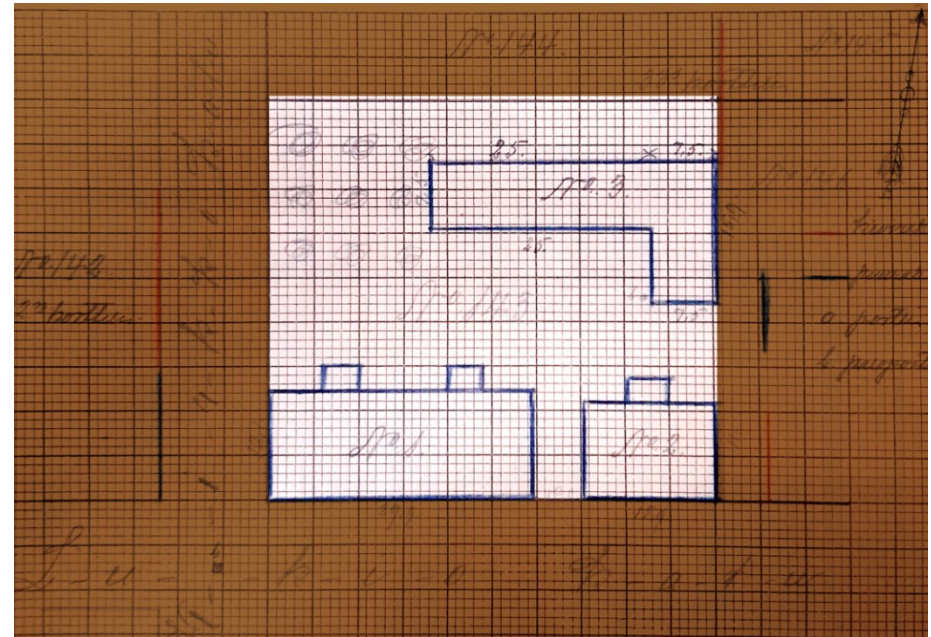
Kartta v. 1925 palovakuutusaineistossa.

1929 pihan länsipään ulko-ovi ja kiviportaat

1929 pihan itäpään kuisti, lasikuisti puretaan. Itäpäädyn rakennuksen levyinen kuisti muutetaan pieneksi kuistiksi, uusi lämpöjohto, väliseiniä ja lisää wc-tiloja, uunit puretaan, keskuslämmitys, radiaattorit.
(rakennusmestari Vihtori Lonka)

1938 aita ja portti uusitaan

1942 sisätilojen muutoksia

Suurimmat julkisivujen muutokset tehty vuoden 1930 vaiheilla:

Hämeenlinnan kaupungin aika 1969-

Hämeenlinnan kaupungista omistuksessa rakennus toimi edelleen sotilaspiirin toimistona aina 1990-luvun alkuun, jolloin käynnistyi museohanke ja rakennuksen korjaussuunnittelu sekä ennallistamistyöt.

1970-luku sisätilojen muutoksia, koko rakennus sotilaspiirin toimistokäyttöön, pihasuunnitelma, mm. asfaltti (kaupunginarkkitehti Olavi Sahlberg 1970) julkisivuvärimuutossuunnitelma ja liitos kaukolämpöön 1975

koneellinen ilmanvaihto, vesi- ja viemäriinlinjat

1981 väriohje, Pietarila, maalaustapaselitys Kaila

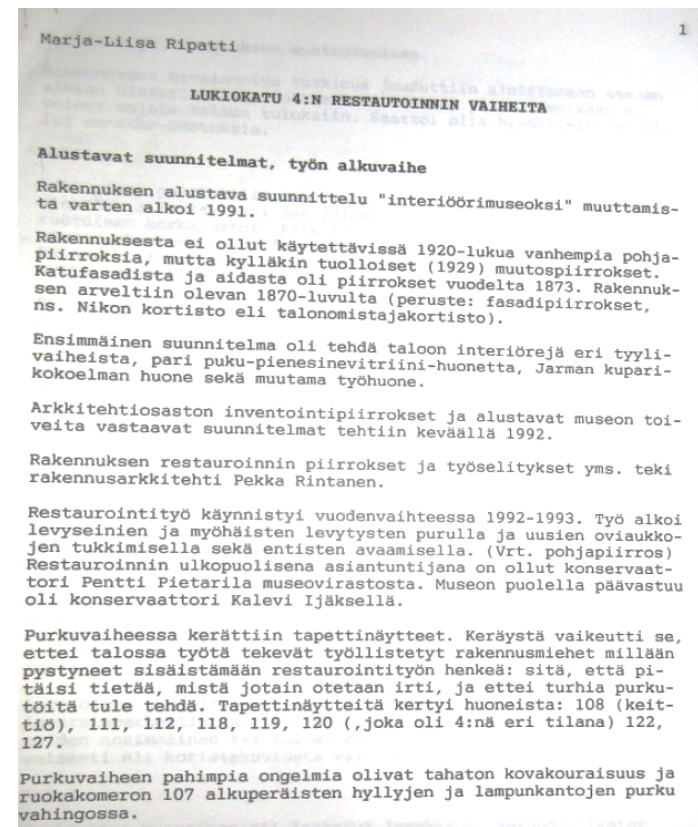
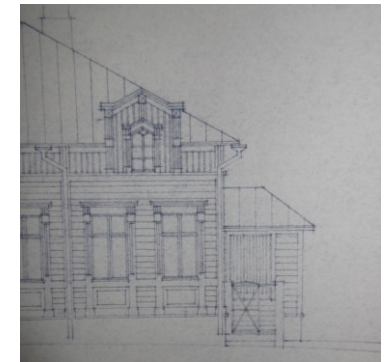
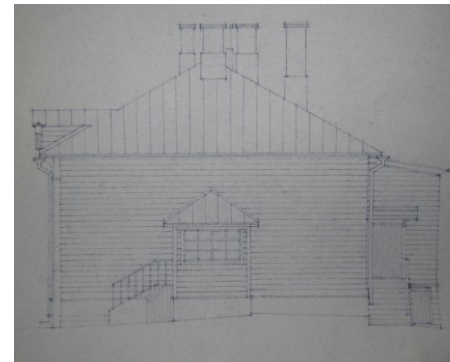
1992 rakennusinventointi ja alustavat suunnitelmat Hämeenlinnan kaupungin arkkitehtiosasto, restauroinnin piirrokset ja työselitykset rakennusarkkitehti Pekka Rintanen

Purkuvaihe, asiantuntijana konservaattori Pentti Pietarila museovirastosta

1993 muutos museoksi (kaupunginarkkitehti Heikki Aitola)

koneellinen ilmanvaihto, vesi- ja viemäriinlinjat

1993 pihan asfaltointi poistetaan

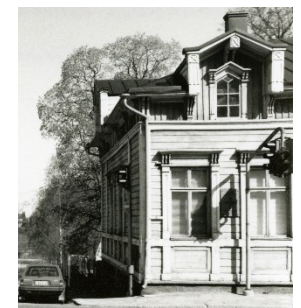
Otteissa inventointipiirroksista näkyy sotilaspiirin metalliportti, inventointipiirros pääty ja kuisti Lukiokadulle 1992. HKMA: Arkkitehtiosasto. Ote Ripatin korjauskertomuksesta, HKMA.

Julkisivujen värien arvoitus:
muutoksia valokuissa

YHTEENVETO JULKISIVUVÄREISTÄ:

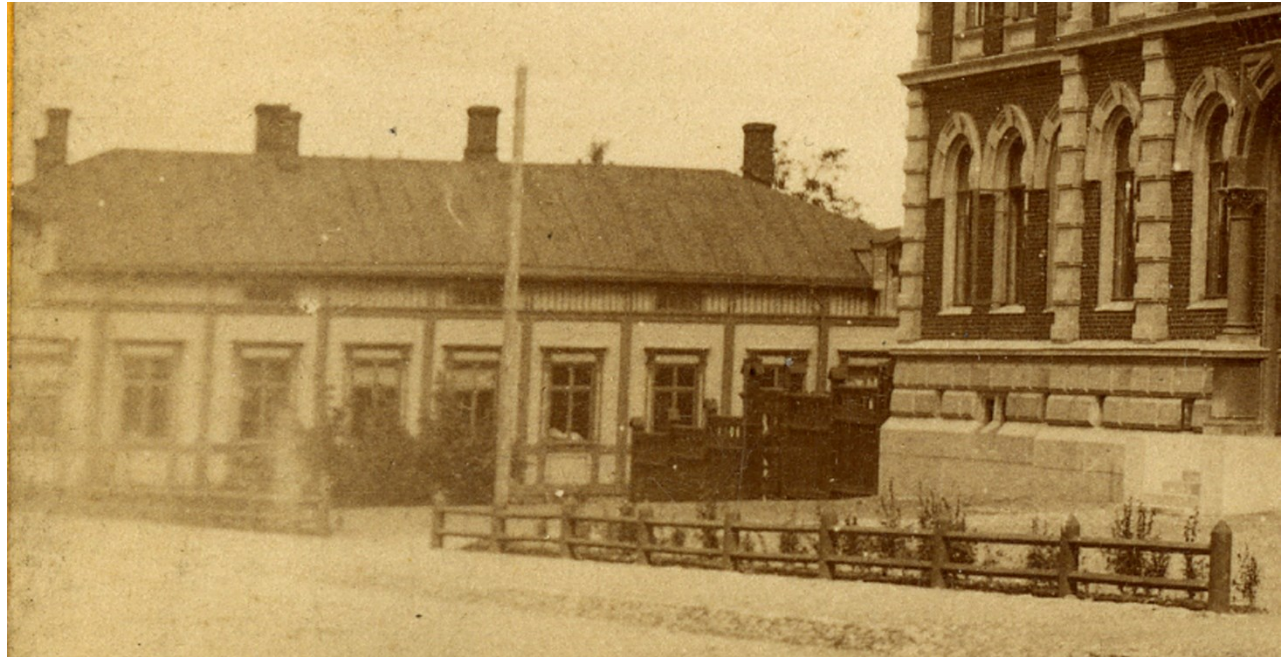
- Kuvien perusteella rakennus on maalattu useasti
- Uusrenessanssin vaalea seinäpinta ja tummemmat listat 1880-l
- Jako tummien ja vaaleiden listojen tai seinäpintojen välillä on vaihdellut.
- Maininnat keltaisesta väristä
- Koristeosien väreinä mm. keltaista ja ruskeaa

1875 Gaddin aikaan: Palanderin talon 145 vuotta vanhassa julkisivusuunnitelmassa seinät ovat kuitenkin kuvattu hennon kellertävän punertaviksi ja listat seinäpintaa vaaleammiksi. Puitteet on kuvattu tummiksi, ikkunat ovat 8-ruutuiset. Piiput on jätetty piirustuksesta pois. Rakennus sai keratastyylisen ja uusrenessanssia edustavan julkisivun ja asfalttihuopakaton.

1888 Palanderin aikaan: Vanhin kuva, jossa Palanderin talo näkyy, on kuvatekstin mukaan lyseon valmistumisvuodelta eli vuodelta 1888. Tällöin seinäpinnat olivat vaaleammat kuin listoitus. Ikkunoiden puiteväri on tumma. Ikkunoiden vuorilautoissa on kahta väriä, tumma väri muodostaa kehykset yläosan vaaleammalle peilille ja sivujen koristeuralle. Puittejakko oli tällöin ristikarmillinen.

- värimaailma muuttunut
- mahdollisesti ikkunamuutos
- rautapeltikate ja rännit

Kuva: Ote kuvasta Svante Lagergren 1888, B97/I:3, HKMA.

Kuva seuraava sivu: Palander 1890-luvulla. HKMA, ote kuvasta A 74003. Kuvassa näkyvät katolla vettä kokoava jalkaränni sekä oikealla kokoava ränni ja ränniputki alas listoituksen kohdalla. Listat ovat ajanhenkeen seinää tummemmat. Ikkunat 4-ruutuiset ristikarmilliset.

Kuva: Ote postikortista 1900-luvun alusta lyseosta. HKMA, Lydia, Matti Parkkosen kokoelma. A. Alopauksen kirjakauppa - A. Alopaeus' Bokhandel.

1900-luvun vaihe Palanderin/Fieandtin aikaan:

Ote todennäköisesti vuosisadan vaihteesta otetusta kuvasta.

Rakennus on saanut kuvan perusteella uudet värit, listat ovat seinäpintaa vaaleammat. Ikkunoiden ulkopuitteet ovat tummat ja sisäpuitteet vaaleat.

Kuvassa näkyvät hyvin kattolyhtyjen spiirat, tiilestä muuratut piiput sekä rappaamaton kivipenrusta.

Lukiokatu oli kivetty jo 1800-luvun puolella, jalkakäytävä erottuu korotuksena.

Kuvatekstin mukaan kuva olisi vuodelta 1926, joka ei pitäne paikkaansa, koska katukuvasta puuttuvat jo 1910-luvulla ilmestyneet sähkötolpat ja -johdot, katuvalot sekä katolta ilmanvaihdon putket. Kuva: A16737/X:2 HKMA.

- värimaailma muuttunut

1912 – 1917 Fieandtin aikaan: Ote 1910-luvulla otetusta kuvasta. Maalipinta on ehkä uusittu, ainakin yläosan peiterimat ovat nyt vaaleammat kuin panelointi, myös ikkunapuitteet ovat muuttuneet vaaleiksi.

Rakennukseen tuli myös näihin aikoihin vesipiste ja sähköt. Kaupungin sähköistytminen näkyy myös katukuvan sähköjohdoissa ja katuvaloissa. Rakennustekniikan kehityksestä kertoo myös ilmanvaihdon parantamiseen viittaava korvausilman, peltisuojuksella suojattu ottoaukko rakennuksen kulmassa ja piipun jatkaminen putkella.

Kuva: ”ennen vuotta 1917” R1243 /X:2 HKMA. Kuva otettu vuoden 1912 jälkeen, koska kunnallissauna näkyy kokonaisessa kuvassa. Ensimmäiset sähkövalot olivat tulleet Hämeenlinnaan 1899.

- värimaailma muuttunut
- tuuletusventtiili seinässä, tuuletusputket katolla

Kuva: Enok Rytkönen 1932, A20597/X:2, HKMA.

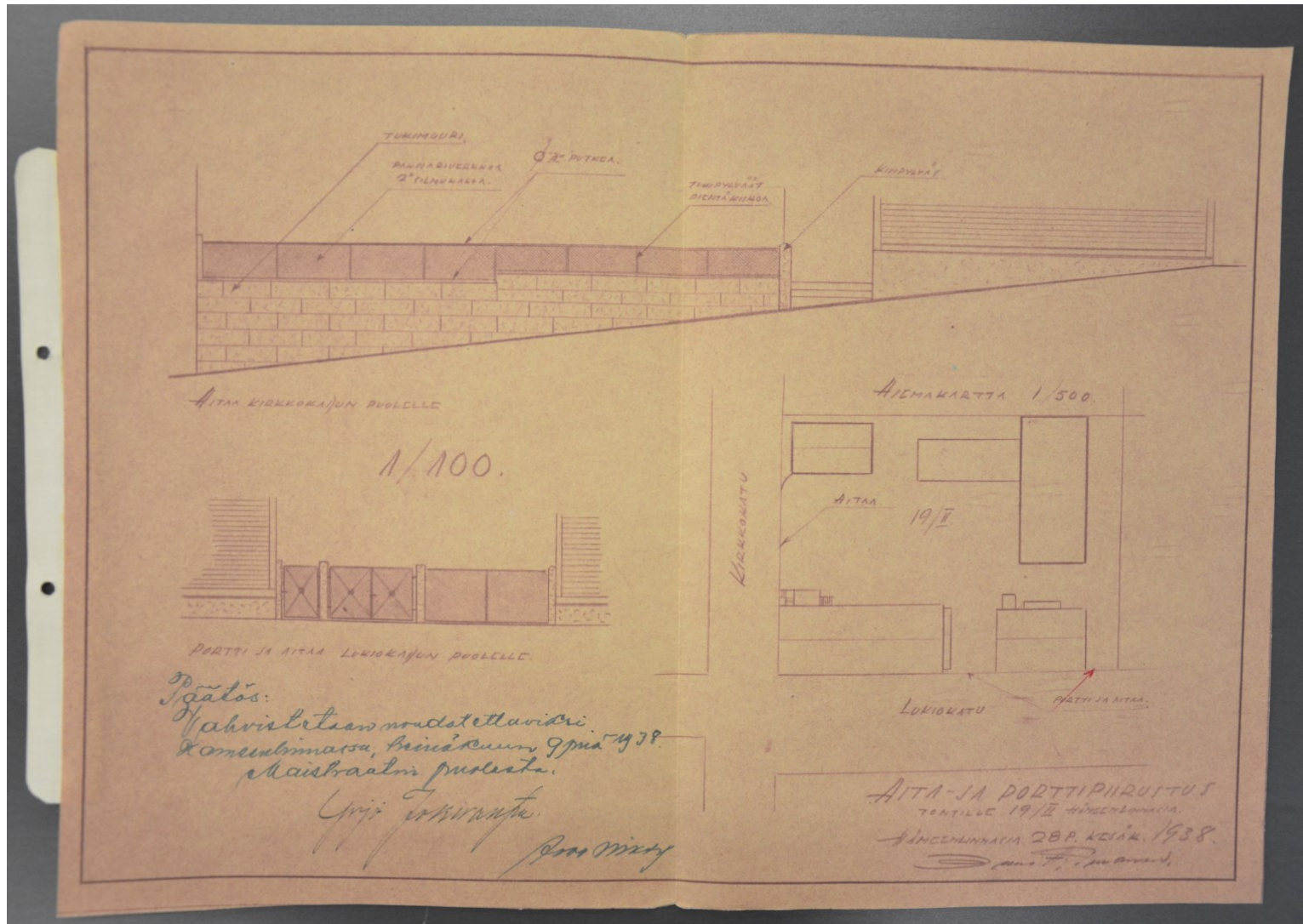

1932: Suojeluskunnan aika: Rakennuksen käyttö muuttui 1920-luvun puolivälissä ja rakennusta korjattiin vuoden 1929 vaiheilla. 1930-luvun kuissa näkyvät julkisivun suurimmat muutokset sitten 1870-luvun. Rakennukseen tuli tällöin peltikatto, myös piiput pellitettiin. Räystäään valokaapeista poistettiin harjakoristeet, spiirat. Katolla vaikuttaisi olevan myös ehkä sotilas- tai radioaikaan liittyviä antennirakenteita. Kivijalka sai nykyisen rappauksen, jonka viivoituksella jäljiteltiin harkotusta. Ikkunapuitteet muuttuvat tällöin vaaleiksi, on oletettavaa, että rakennus maalattiin tällöin. Rakennusten värit muuttuivat tällöin vaaleammaksi. Katukuvassa rotvallit muuttuvat hakatuksi kiveksi.

Kuvat: R1632 1930-luvun vaihde, HKMA. Tässä kuvassa näkyy erityisen hyvin kivijalan yläpuolella muuta julkisivua selkeästi vaaleammat todennäköisesti korjatut vaakasuorat listat. Alkuperäinen koristeellinen portti on edelleen paikallaan. Tuuletusikkuna fortuska on avoinna. Kuvassa Ernesti Suolahti. Kuva 1938-39 B 369012 HKMA; Ilmakuva 1940-luku, Lydia, HKMA. Postikortti.

- rautapeltikate, piippujen pellitys
- spiirat poistettu, sokkelin rappaus ja harkkokuviot
- värimuutos

1930/40-luvun vaihde, Suojeluskunnan aika: Vanha, Gaddin 1870-luvulla rakennuttama portti uusittiin ilmeisesti 1930-luvun lopulla. Piirustukset laati Onni A. Puranen kesäkuussa 1938. Edellisen sivun kuvassa rakenteilla oleva aita, otettu mahdollisesti kesällä 1938 tai 1939. Kuva: B369/X:2 HKMA

- uusi portti ja aita

1938 Aita- ja porttipiirustus. Aimo Puranen. HKA.

Linnankatu, Kuva A1263011 HKMA. Kuva on myös ajoitettu 1940-luvulle. Mustavalkokuvasta hahmottuu hyvin risteysalueen yhtenäinen vaalea väritys ja Palanderin talon peltikaton vaikutus asuun.

Seuraavan sivun kuva on myös ajoitettu 1940-luvulle. Mustavalkokuvasta hahmottuu hyvin risteysalueen yhtenäinen vaalea väritys ja Palanderin talon peltikaton vaikutus asuun.

1962 Hämeen sotilaspiirin esikunnan

aika: Ennen sotia alkanut värityksen vaaleneminen jatkui sotien jälkeen, tällöin Palander on saanut ajalle tyypillisen, kokovalkoisen tai hyvin pienillä sävyeroilla toteutetun julkisivuvärityksen.

Ajalle tyypillisiä muutoksia on värin ohella myös kadun asfaltointi.

Kuva: Hyvin vaaleassa asussa vain ikkunapuitteet näyttävät vähän tummemmilta. 1962, A5712 X:2 HKMA.

Kuva: A20598007 1967. HKMA.
Vuodelle 1967 ajoitettu kuvassa
asu on edelleen vaalea ja
katufasadiin ovat tulleet
modernit katuvasimet.

1990 Museon aika: Rakennuksesta ei löytynyt kuvia 1970- tai 1980-luvulta. Sotilaspiirin Esikunta muutti rakennuksesta pois vuonna 1990, jonka jälkeen suunnittelu museoksi alkoi. Rakennus maalattiin 1981-luvulla, jolloin seinäpinta muuttui tummemmaksi, vaalein listoin.

Kuva: 1992, Heikki Löflund. HKMA. A 15811.

Kuvat: Vasemmalla museon korjaustöitä 1993, A16594018 Rauni Heinänen. Oikealla 1993 kuva kuisti A18486005, Lukiokatu asuinpaikarilta länteen päin A 16671003. HKMA.

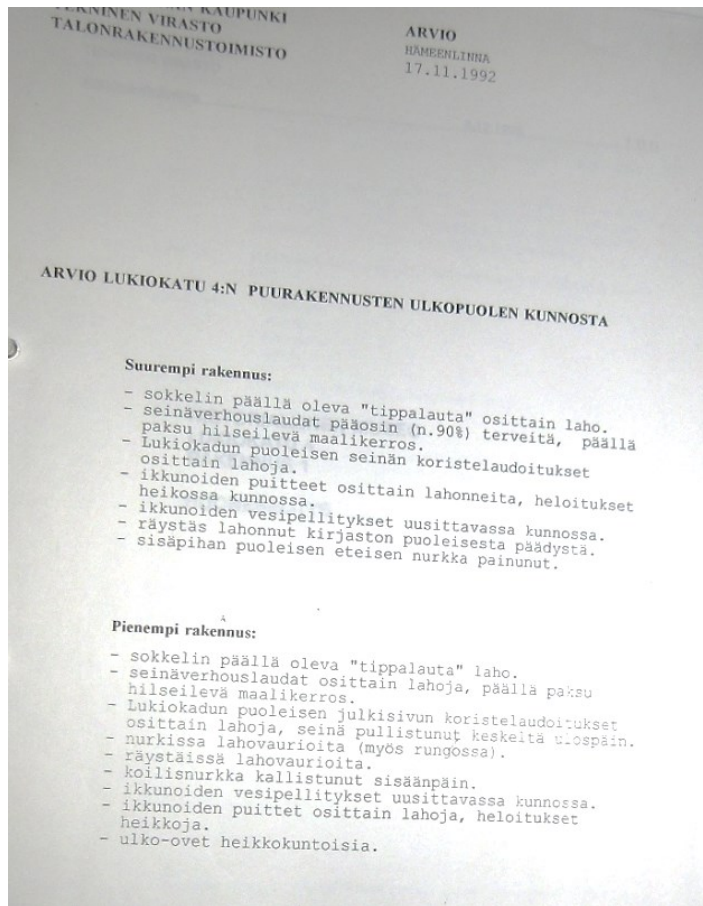

Kuva: 1993, Lukiokatu Gaddin talolta itään päin Rauni Heinänen A16672. HKMA.

1975, 1990 – 2021 korjaustyöt ja värit

Tilapalveluiden arkistosta löytyy 1975 päivätty hakemus julkisivuvärien muutoksesta. Ulkoseinien värinä on hakemuksessa Pika-Teho sävy 2815. Ikkunoiden, puitteiden, vesipeltien, ulko-ovien ja tukimuurien värien kohdalla maininta ”väri annetaan paikalla”.

1992 Hämeenlinnan talonrakennustoimisto arvioi ulkopuolen kuntoa raportissaan. HKMA.

HAKIJA : Hämeenlinnan kaupunki RAKENNUSTARKASTAJALLE

RAK.PAIKAN OSOITE : Lukiokatu 4 ☐ Julkisivujen väriyysuunnitelma

TONTTI/KORTTELI/KAUP.Osa : isompi rakennus ☒ Julkisivuvärien muutos

Täytetään kahtena (2) kappaleena

A OMAKOTITALO	N:o	AINE	UUSI VÄRI		VANHA VÄRI
			VARIN N:o	VARIMALLI	
VESIKATTO Vesikaton yläpuolella olevat näkyvät rakenteet				musta	
				musta	
RÄYSTÄS				valkoinen	
RÄYSTÄÄN ALAPUOLI				valkoinen	
ULKOSEINÄT			Pika-Teho	2815	
VUORILAUDAT				valkoiset	
IKKUNAPUITTEET				värin annetaan paikalla	
- KARMIT				värin annetaan paikalla	
- VESIPELLIT				värin annetaan paikalla	
ULKO-OVET				värin annetaan paikalla	
SOKKELI				värin annetaan paikalla	
TUKIMUURI				värin annetaan paikalla	

Liitteenä julkisivupiirustukset, joihin on merkitty käsiteltävät pinnat.

Hämeenlinnassa 18 / 6 1975

Hakija / Suunnittelija

Julkisivulautakunta 18 / 6 1975

Hyväksytty / 197

Rakennustarkastaja

Palanderin talon museosuunnittelun ja korjausten työmaakokousten pöytäkirjat 1993-1994 on arkistoitu Hämeenlinnan kaupungin museon arkistoon nk. kahteen Palander-kansioon. Ne antavat kattavan kuvan museoksi muuttamisen kokonaisuudesta, etenkin sisätiloista. Työmaakokouksia on pidetty yhteensä 10 kpl. Korjausdokumentointiin kuuluu myös konservaattori Kalevi Ijäksen kokoama analyysi, selostus väripinnoista sisältä.

Restaurointi aineistoon kuuluvat inventointipiirustukset vuodelta 1992. Korjaustyöt tehtiin Hämeenlinnan kaupungin talonrakennustoimiston omoina töinä työvelvoitteisia käyttäen. Julkisivut maalasi Maalamo Kalle Tuomola Ky. kesällä 1993.

HAKIJA: HÄMEENLINNAN KAUPUNKI RAKENNUSTARKASTAJALLE
 RAKENNUSPAIKAN OSOITE: LUOKIOKATU 4, RAKENNUS 1. ☐ Julkisivujen väriyysuunnitelma
 KAUPUNSA/KORTTELI/TONTTI: 2-5-19 ☒ Julkisivuvärien muutos Täytetään kahtena (2) kappaleena

	N:o	JULKISIVUMATERIAALI	VÄRIN N:o	VÄRIMALLI
VESIKATTO:			MUSTA	
		KÄNNIT	TEH6 114 T	
RÄYSTÄS:			TEH6 114 T	
ULKOSEINÄT:			TEH6 103 T	
		VUORILAUDAT, LISTAT	TEH6 114 T	
		KATTEET, TIKKOJAT	TEH6 114 T	
IKKUNAT:		KARMIT	TEH6 114 T	
		PUITTEET	TEH6 123X+ 20% VÄRIKIN	
ULKO-OVET:			TEH6 123	
		KARMIT	TEH6 114 T	
SOKKELI:				
AITA:		KATOKKI VÄRIKÄVET Ovat museovarasiston HUOLITTELOMA.		

Hämeenlinnassa 5.3.1993

Hakija/Suunnittelija

Kaupunkikuvatyöryhmä	
/ 199	

Hyväksytty 1.9.1993

Rakennustarkastaja

Suomalainen Kirjapaino Oy

Kuvat: Yksityiskohta julkisivusta ja rakennuslupahakemus julkisivuväreistä 1993. HML Tilapalveluiden arkisto.

Hämeenlinnan kaupunki
TEKNINEN VIRASTO
Arkkitehtitoimisto

ULKOVÄREJÄ
5.5.1994 1 (1)

HISTORIAALLINEN MUSEO
Lukiokatu 4, rakennus 1

PORTIT JA AIDAT
Väriyysuunnitelma

aitojen pystylaudat
aitojen pylväät ja vaakajuoksut
ison portin kehykset, peilit ja ritiilit
lipputankojen telineet ison portin pylväissä
oven kehykset ja peilit
oven päällä oleva kyllä (Kontor M. Gadd)
pikkuportin pystylaudat

Monicolor Nova X053

aitojen yläreunan vaakalistat ja muutolautat
ison portin pylväät
ison portin yläreunan koristeistat ja peilien kehyslistat
oven peilien kehyslistat ja oviseinä
pikkuportin yläreunan vaakalistat

Monicolor Nova F105

aitojen alareunan tippalista ja kestopuu

Monicolor Nova K105

Mittava korjausaineisto 1990-luvulta on pääosin digitoima-
ton. Kuvat portti- ja aita väristyksestä, museon ovien heloi-
tusselosteesta sekä konservattori Kalevi Ijäksen raportista
sisäväristyksestä, HKMA.

HELOITUSSELOSTE Lomake RT 870.14.2

Luokka 2 Hyväksytty 3 Päivä 30.12.1993 4 Siv 1 5 Muutos 6

Rakennuskohde HISTORIAALLINEN MUSEO 7 Harkittu 8 Heloitustyyppi 9

LUKIOKATU 4 10 02-005-0019/13/14-40201 11 Heloitustyypit a - I

11	12	13	14	15	16	17
Tunnus	Säronat	Salpa, lukko	Painike, vedin	Ovensuljin	Aukipitoite	Muut heloituslaitteet
a	0	Abloy 2395	2i			3i, 4i
b	2	Fiskars N3228 -110Tk Fe/ZN	2i			pkasalpa Primo 2000 Ms/CR
c	0	vanha	2i			
d	0	vanha	2i			
e	0	vanha	2i			
f	2	Fiskars N3228 -110Tk Fe/ZN	6i			reunasalpa Primo 649 ZN 2pi
g	2	Abloy 2590	2i			
h	0	Abloy 2590	2i			3i, 4i
i	2	Fiskars N3228 -110Tk Fe/ZN	2i			3i, 4i
j	2	Abloy 4290	2i			reunasalpa Primo 649 ZN 2pi
k	0	Abloy 4290	2i			
l	0	Abloy 3020	2i			3i
m	0	Abloy 3020	2i			3i, 4i
n	0	Abloy 3020	2i			4i
o	2	Fiskars N3228 -110Tk Fe/ZN	2i			
p	2	Abloy 4290	2i			4i
q	2	Abloy 4290	2i			reunasalpa Primo 649 ZN 2pi
r	0	Abloy 4290	2i			pkasalpa Primo 2000 Ms/CR
s	2	Fiskars N3228 -110Tk Fe/ZN	2i			7i
t	0	vanha	2i			
u	0	vanha	2i			
v	0	vanha	2i			
w	0	vanha	2i			
x	0	vanha	2i			
y	0	vanha	2i			
z	0	vanha	2i			
aa	0	vanha	2i			
ab	0	vanha	2i			
ac	0	vanha	2i			
ad	0	vanha	2i			
ae	0	vanha	2i			
af	0	vanha	2i			
ag	0	vanha	2i			
ah	0	vanha	2i			
ai	0	vanha	2i			
aj	0	vanha	2i			
ak	0	vanha	2i			
al	0	vanha	2i			
am	0	vanha	2i			
an	0	vanha	2i			
ao	0	vanha	2i			
ap	0	vanha	2i			
aq	0	vanha	2i			
ar	0	vanha	2i			
as	0	vanha	2i			
at	0	vanha	2i			
au	0	vanha	2i			
av	0	vanha	2i			
aw	0	vanha	2i			
ax	0	vanha	2i			
ay	0	vanha	2i			
az	0	vanha	2i			
ba	0	vanha	2i			
bb	0	vanha	2i			
bc	0	vanha	2i			
bd	0	vanha	2i			
be	0	vanha	2i			
bf	0	vanha	2i			
bg	0	vanha	2i			
bh	0	vanha	2i			
bi	0	vanha	2i			
bj	0	vanha	2i			
bk	0	vanha	2i			
bl	0	vanha	2i			
bm	0	vanha	2i			
bn	0	vanha	2i			
bo	0	vanha	2i			
bp	0	vanha	2i			
bq	0	vanha	2i			
br	0	vanha	2i			
bs	0	vanha	2i			
bt	0	vanha	2i			
bu	0	vanha	2i			
bv	0	vanha	2i			
bw	0	vanha	2i			
bx	0	vanha	2i			
by	0	vanha	2i			
bz	0	vanha	2i			
ca	0	vanha	2i			
cb	0	vanha	2i			
cc	0	vanha	2i			
cd	0	vanha	2i			
ce	0	vanha	2i			
cf	0	vanha	2i			
cg	0	vanha	2i			
ch	0	vanha	2i			
ci	0	vanha	2i			
cj	0	vanha	2i			
ck	0	vanha	2i			
cl	0	vanha	2i			
cm	0	vanha	2i			
cn	0	vanha	2i			
co	0	vanha	2i			
cp	0	vanha	2i			
cq	0	vanha	2i			
cr	0	vanha	2i			
cs	0	vanha	2i			
ct	0	vanha	2i			
cu	0	vanha	2i			
cv	0	vanha	2i			
cw	0	vanha	2i			
cx	0	vanha	2i			
cy	0	vanha	2i			
cz	0	vanha	2i			
da	0	vanha	2i			
db	0	vanha	2i			
dc	0	vanha	2i			
dd	0	vanha	2i			
de	0	vanha	2i			
df	0	vanha	2i			
dg	0	vanha	2i			
dh	0	vanha	2i			
di	0	vanha	2i			
dj	0	vanha	2i			
dk	0	vanha	2i			
dl	0	vanha	2i			
dm	0	vanha	2i			
dn	0	vanha	2i			
do	0	vanha	2i			
dp	0	vanha	2i			
dq	0	vanha	2i			
dr	0	vanha	2i			
ds	0	vanha	2i			
dt	0	vanha	2i			
du	0	vanha	2i			
dv	0	vanha	2i			
dw	0	vanha	2i			
dx	0	vanha	2i			
dy	0	vanha	2i			
dz	0	vanha	2i			
ea	0	vanha	2i			
eb	0	vanha	2i			
ec	0	vanha	2i			
ed	0	vanha	2i			
ee	0	vanha	2i			
ef	0	vanha	2i			
eg	0	vanha	2i			
eh	0	vanha	2i			
ei	0	vanha	2i			
ej	0	vanha	2i			
ek	0	vanha	2i			
el	0	vanha	2i			
em	0	vanha	2i			
en	0	vanha	2i			
eo	0	vanha	2i			
ep	0	vanha	2i			
eq	0	vanha	2i			
er	0	vanha	2i			
es	0	vanha	2i			
et	0	vanha	2i			
eu	0	vanha	2i			
ev	0	vanha	2i			
ew	0	vanha	2i			
ex	0	vanha	2i			
ey	0	vanha	2i			
ez	0	vanha	2i			
fa	0	vanha	2i			
fb	0	vanha	2i			
fc	0	vanha	2i			
fd	0	vanha	2i			
fe	0	vanha	2i			
ff	0	vanha	2i			
fg	0	vanha	2i			
fh	0	vanha	2i			
fi	0	vanha	2i			
fj	0	vanha	2i			
fk	0	vanha	2i			
fl	0	vanha	2i			
fm	0	vanha	2i			
fn	0	vanha	2i			
fo	0	vanha	2i			
fp	0	vanha	2i			
fq	0	vanha	2i			
fr	0	vanha	2i			
fs	0	vanha	2i			
ft	0	vanha	2i			
fu	0	vanha	2i			
fv	0	vanha	2i			
fw	0	vanha	2i			
fx	0	vanha	2i			
fy	0	vanha	2i			
fz	0	vanha	2i			
ga	0	vanha	2i			
gb	0	vanha	2i			
gc	0	vanha	2i			
gd	0	vanha	2i			
ge	0	vanha	2i			
gf	0	vanha	2i			
gg	0	vanha	2i			
gh	0	vanha	2i			
gi	0	vanha	2i			
gj	0	vanha	2i			
gk	0	vanha	2i			
gl	0	vanha	2i			
gm	0	vanha	2i			
gn	0	vanha	2i			
go	0	vanha	2i			
gp	0	vanha	2i			
gq	0	vanha	2i			
gr	0	vanha	2i			
gs	0	vanha	2i			
gt	0	vanha	2i			
gu	0	vanha	2i			
gv	0	vanha	2i			
gw	0	vanha	2i			
gx	0	vanha	2i			
gy	0	vanha	2i			
gz	0	vanha	2i			
ha	0	vanha	2i			
hb	0	vanha	2i			
hc	0	vanha	2i			
hd	0	vanha	2i			
he	0	vanha	2i			
hf	0	vanha	2i			
hg	0	vanha	2i			
hh	0	vanha	2i		</	

Korjaustöiden dokumentointi käsittelee pääosin 1992-1994 tehtyjä sisätilojen korjauksia. Kuva 1993 kertoo miten toimistoajan kalusteet, seinälevytykset, muovimatot, alas lasketut katot purettiin, ovet poistettiin ja avattuja seiniä suljettiin, kuten kuvassa keittiön kohdalla.

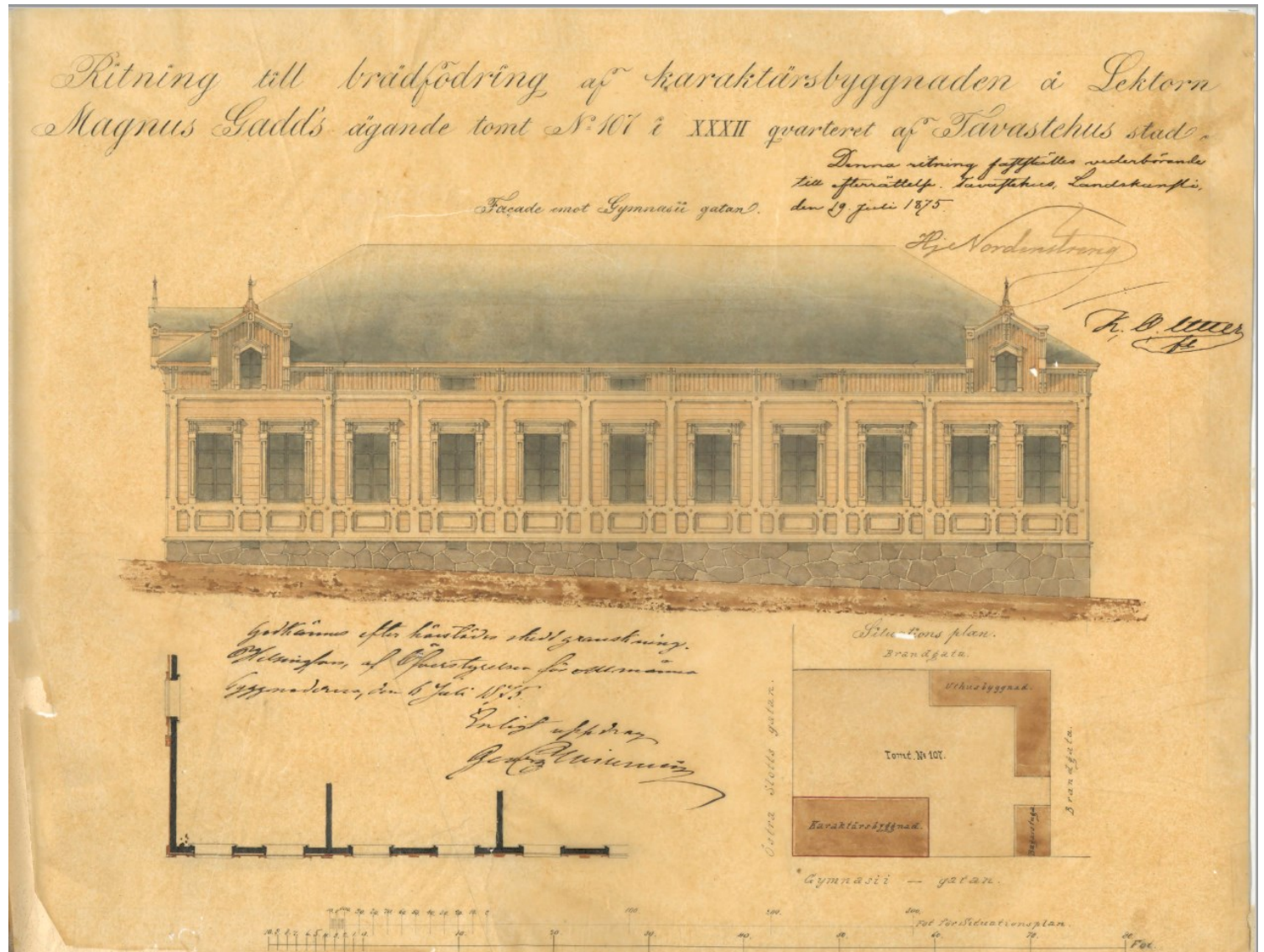
Kuvat: A 16673034 ja 16672021. Vasemmalla näkyy hyvin pihapuolen tilasarja tilasta 112 aina toimistoon 124, peiliovet ja hirressä kirjoitus Mästare Gäsell H. Helin, joka oli maalarikisälli 1860-luvulla.

3 Rakennustiedot

Palanderin talo on säilynyt julkisivuiltaan todennäköisesti etenkin katusivuiltaan lähes muuttumattomana yli 145 vuotta. Talon arkkitehtoninen luonne on edelleen tunnistettava verratessa vuoden 1875 suunnitelmaa nykyhetken valokuvaan.

Tärkein säilynyt dokumentti talon ulkomuodosta on julkisivupiirustus palovaikutuksen yhteydessä: Vahvistaja Hämeen läänin maaherra H.J. Nordenstren 19.7.1875. Alkuperäinen HKA. Digi-toitu versio HKMA, Lydia.

3.1 Katujulkisivut 1861/1875

Katujulkisivut muodostavat rakennuksen julkisen kokonaisuuden sekä osan puutalo-alueen historiallista katujulkisivua, jossa yhtenäiset materiaalit, vaakalinjat sekä aidat ja portit sitovat rakennukset yhteen.

Kuva: Lukiokadun ja Linnankadun katufasadit 5.3.2021 Julkisivussa on sotilaspiirin esikunnan historiasta kertova kivilaatta. Laatta talon muusta, vaikuttavasta kaupunkihistoriasta olisi myös tervetullut.

Kuva: Toinen keskeinen katunäkymän arvo on Linnan- ja Lukiokadun risteys ja etenkin näköyhteys Hämeen linnalle. Risteyksen katunäkymä on säilynyt 1800-luvun lopulta asti, näkyviä muutoksia on lähinnä asfaltti.

1875/2021

Rakennus on säilynyt julkisivuiltaan pitkälti siinä asussa minkä se sai 1870-luvun puolivälissä, kun rakennus sai julkisivuvuorauksen lehtori Magnus Gaddin toimesta.

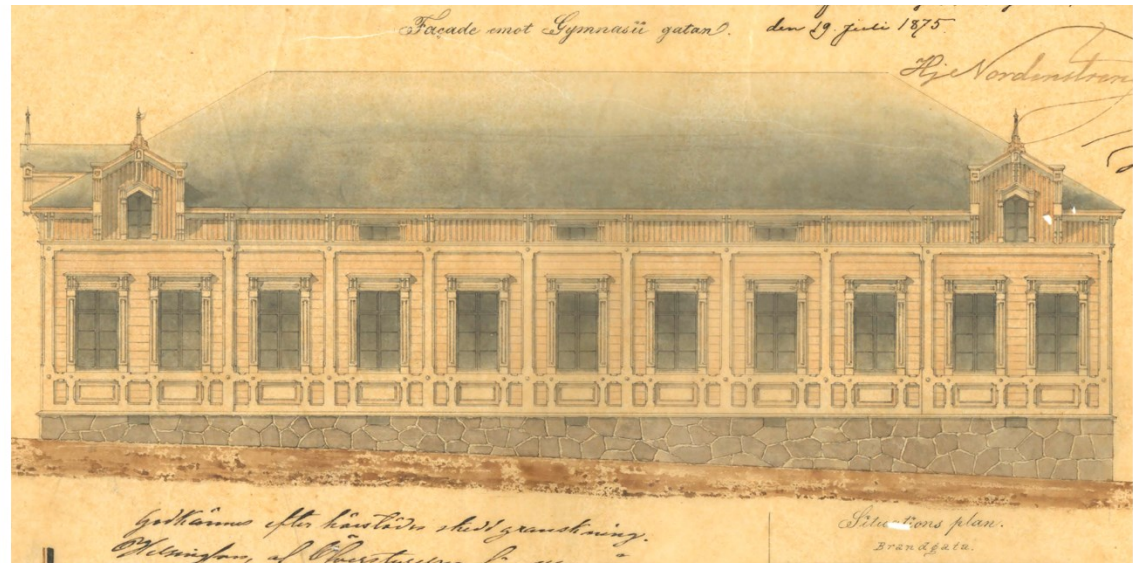
Tätä ennen rakennuksen julkisivuista ei ole varmoja tietoja. Vain pärekatoista on säilynyt jäänteitä nykykaton alla. Vanhin säilynyt julkisivupiirros on talon pääjulkisivusta Lukiokadulle vuodelta 1875. Tällöin rakennus sai ajalle tyypillisen, muodikkaan kertaustyyllisen ja monimuotoisen katujulkisivun.

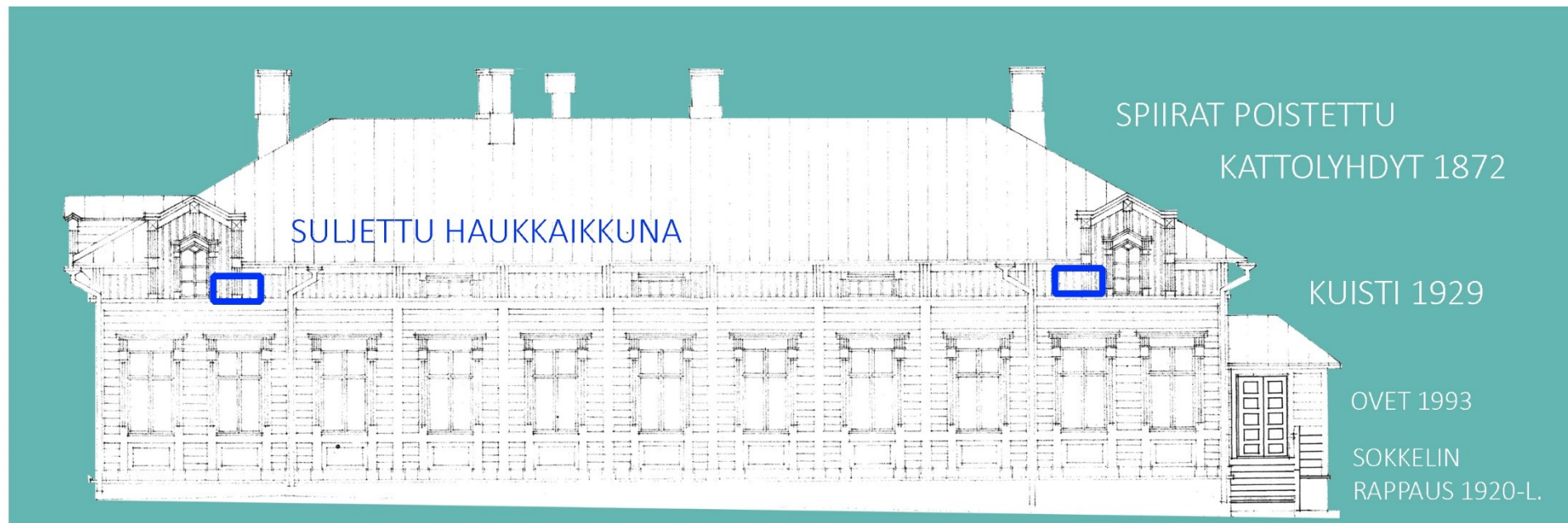
Toinen katusivu Linnankadulle on piirteiden perusteella saman ajan asussa. Ajan tavan mukaan pihasivujen luonne oli yksityisempi, tosin sisäänkäynnit ja todennäköisesti myöhemmin rakennetut kuistit sijaitsivat pihan puolella.

Julkisivujen pääpiirteet, runsas, kolmijakoinen listoitus, runsas konsolien käyttö edustivat ajanmukaista tyyliä, uusrenessanssia. Laajemmin voidaan puhua kertaustyyleistä, koska tällöin lisätyissä räystäään kattolyhydyissä on nähtävissä myös uusgotiikan ja nikkarityylin piirteitä: kirkikolmiolliset pikkuikkunat kattolyhydyissä, sorvatut koristeosat ja keihäsmäiset pystykoristeet spii-
rat.

Rakennus oli valmistuessaan 1861 aumakattoinen, suorakaiteenmuotoinen rakennus. Julkisivu oli symmetrinen, ikkunarivin yläpuolella oli joka toisen ikkunan yläpuolella oli suorakaiteen muotoinen pikkuikkuna, ns. haukkaikkuna. Ikkuna-aukot ovat suuret, katujulkisivun puolella ovat 4-ruutuiset, jotka ovatkin mahdollisesti muutos 1870-luvun julkisivuvuorauksen ajalta.

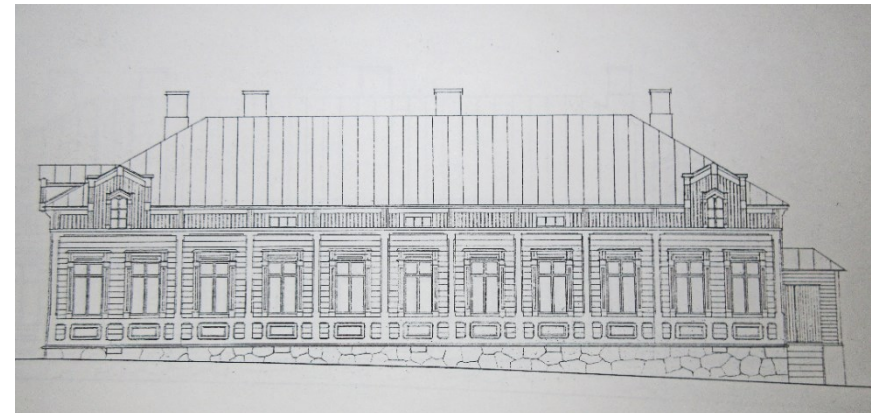
Pihan puolella, sekä Linnankadun päätyjulkisivussa olevat 8-ruutuiset ikkunat 1800-luvun heloineen ovat mahdollisesti alkupe-
räiset. Rakennuksen perusmuodossa näkyy vielä rakennusai-
kana vaikuttanut myöhäisklassismi/empire. Kuvavertailu: 1875 HKMA, Lydia ja julkisivu Lukiokadulle 25.3.2021.

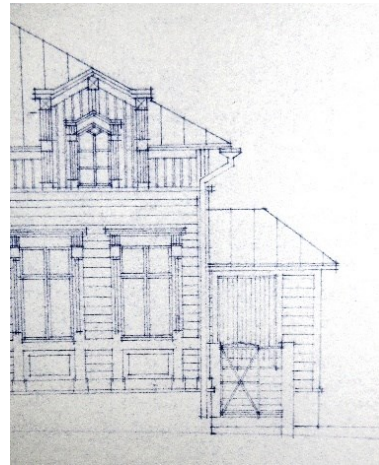
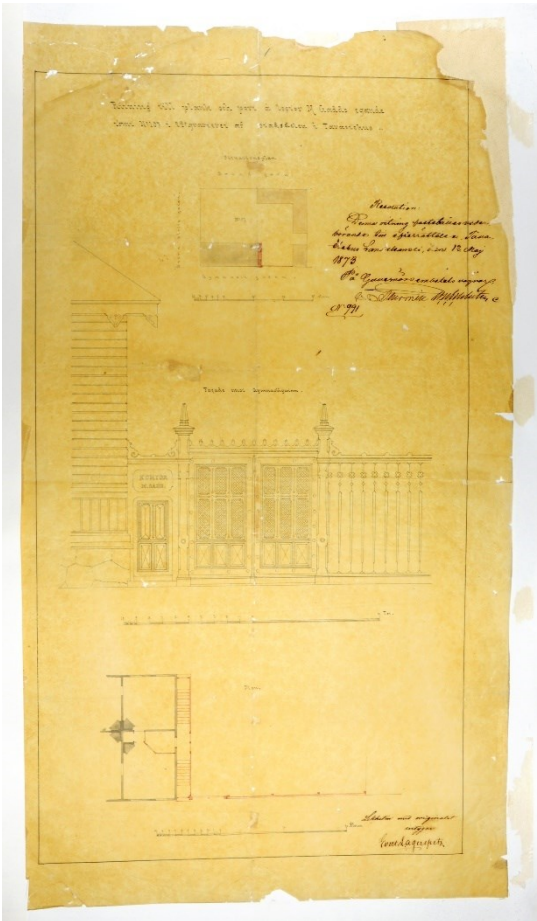
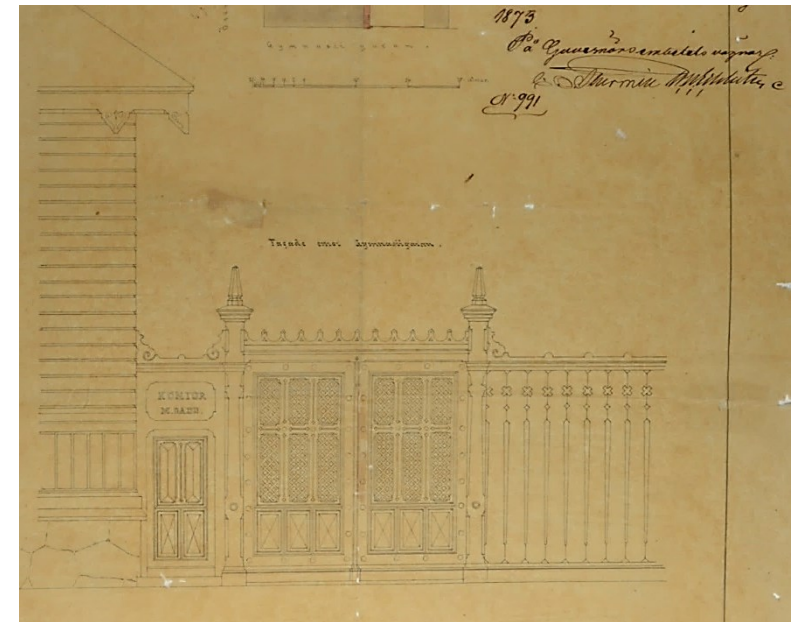

Lukiokadun julkisivu

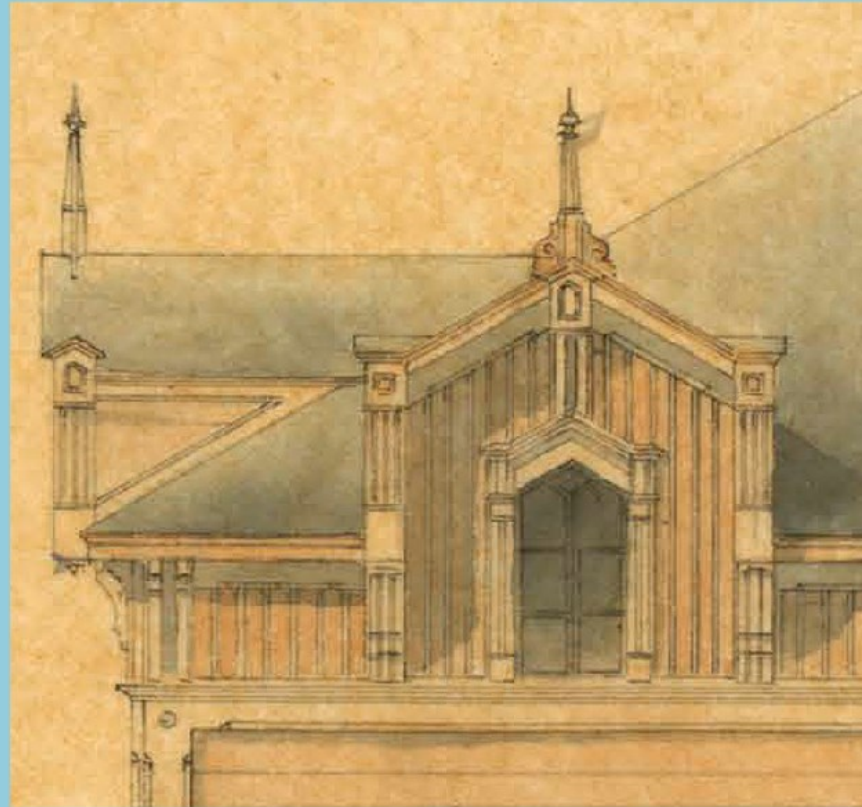
Lukiokadun julkisivu on talon pääjulkisivu, joka on säilynyt lähes alkuperäisenä. Palautettu väritys muistuttaa alkuperäispiirrosta, mutta on mahdollista, ettei rakennusta maalattu alun perin suunnitelman mukaan vaan uusrenessanssin tyylin mukaan listat tummiksi (ks. 2.4). Julkisivupiirrokset yllä 1993 ja oikealla 1992, HKA, Tilapalvelut.

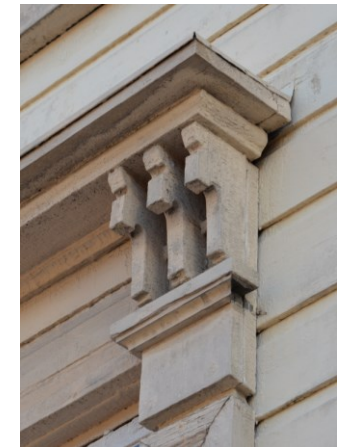
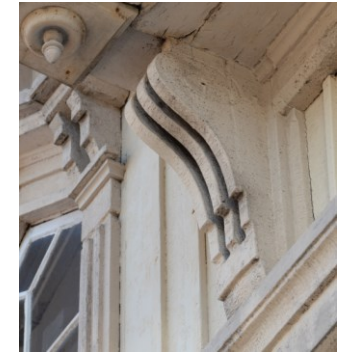
Katusivun muutoskohde on ollut erityisesti portti ja itäpäädyn kuisti. Ote porttipiirroksista on vuodelta 1873 Gaddin ajalta, jolloin itäpää toimii Gaddin konttorina. Piirros on muutospiirros, jossa korttelinumerona on 22 ja itäpäädyn kapea kuistiosa on lisätty punaisella. Evert Lagerspetz, HKA. Aitasuunnitelmassa näkyy myös rakennuksen kulma. Tieto siitä, oliko rakennus jo tällöin vuorattu ja onko näkyvissä empiren harkkikulma ja koristeellinen räystäslista rakennettu vai vain suunnitelma tulevasta. Ote 1992 inventointi piirroksista näyttää sotilaskuistin ajan portin ja yksinkertaisen ovityypin, joka palautettiin 1990-luvulla 1920-luvun tyyliin.

2021- 1875 KATTOLYHDYT LUKIOKADULLE

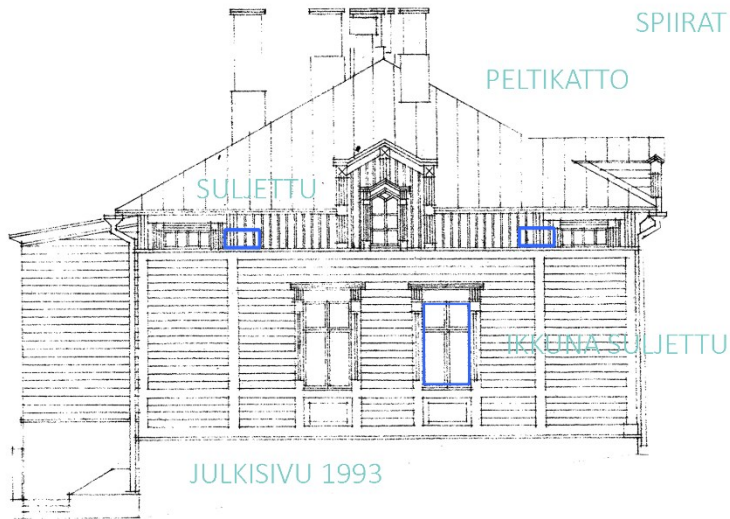
Kattolyhtyjen muotokieli on vuodelta 1875. Uusgotiikkaan viittaavat Ikkunan kärkekolmiomuoto ja spiirat toistuvat ajan rakennuksissa. Spiirat on poistettu. Pylväskoristeiden alapinnalla sorvattuja koristeosia.

Ainoa näkyvä muutos piirustuksen ja toteutuksen välillä on lähinnä konsolien määrän lisääminen. Piirustuksissa esitetty koristeosien kaksi rinnakkaista konsolia 1. kerroksen ikkunoiden koristelistoissa on muuttunut rakennusvaiheessa kolmeksi.

Linnankadun julkisivu

Linnankadun päädyssä ei ole säilynyt alkuperäisiä julkisivupiiroksia. Lukiokadun suunnitelman perustella myös Linnankadun puoli on säilynyt lähes 1872 asussa. 1970-luvun pohjapiirroksissa päätyyn on piirretty ikkuna myös eteisestä.

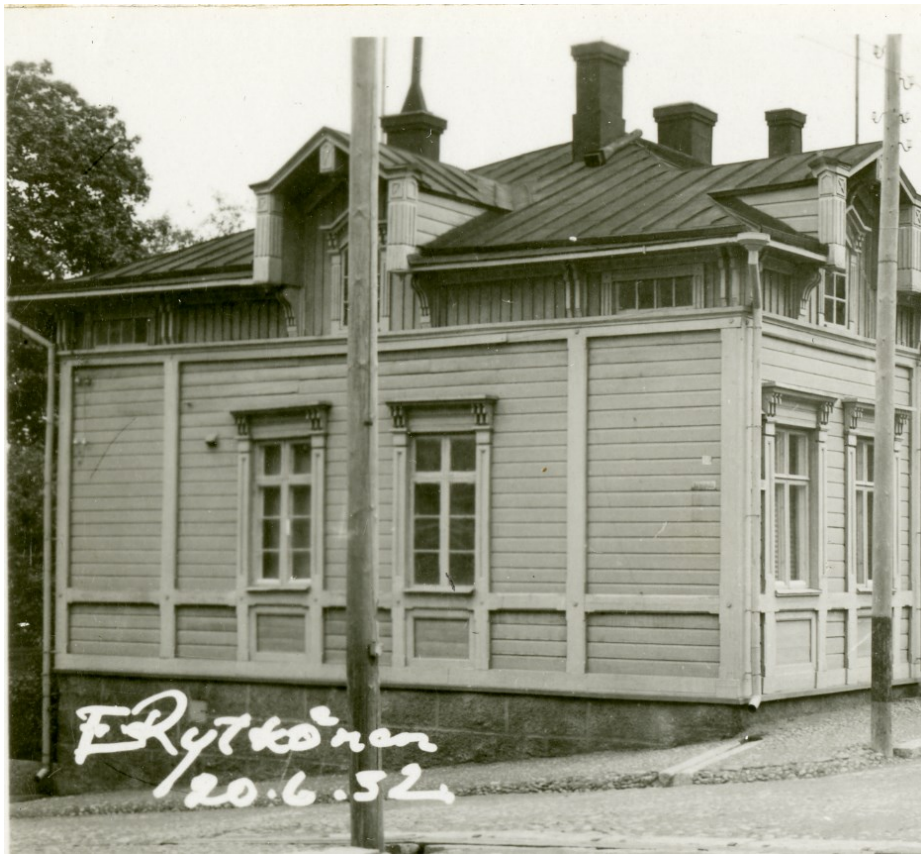
Kuvissa on pääty 2021 varjossa ja auringon paisteessa sekä 1993 julkisivupiiroksessa. Väri vaihtelu on vaaleiden värien osalta valaistuksen mukaan hyvin erilainen. Yksityiskohtina ovat nikkarityylille tyypilliset sorvatut pyöretä häränsilmät ovat todennäköisesti uusittu 1990-luvulla. Ne on sijoitettu korostamaan listojen yhtymäkohtia. Sorvattuja osia on myös kattolyhydyissä, joka toistuu Linnankadun päädyssä samanlaisena kuten Lukiokadun puolen lyhydyt. Harkkorapatussa sokkelissa on puinen luukku tiiliholvattuun kellariin.

Kuvakooste: Muutoksia itäpäädyssä ja kuva varjossa ja ilta päivän valossa, jossa valeikkunan hirsiseinä näkyy. Julkisivuihin haluttu symmetria toi rakennuksiin valeikkunoita. Pyöretä häränsilmäkoristeet: vaalea uustuotettu Palander, ruskea viereisetä Gaddin talosta.

Katujulkisivuissa sokkelin päällä oleva vesilista ja sen yläpuolella oleva koristelauta ovat väritykseltään vaaleammat ja puumateriaali uudempaa kuin muut osat julkisivusta. Maalipinnan vaihtelu julkisivussa kertoo eriaikojen maaleista. Lukiokadun ikkunoiden alla olevat paneelit ovat mahdollisesti osin alkuperäisiä tai muista vanhoista taloista kierrätettyä materiaalia. Ikkunoiden alla sijaitsevia paneeleja on käytetty mm. Sibeliuksen syntymäkodissa. Koristelistoissa on nikkarityylille tyypillisiä viistettyjä muotoja. Pääty Linnankadulle 1932. Kuvat: Enok Rytönen. HKMA. Katusivut 2021.

Linnankadun puoleinen sisäänkäynti näkyy pihajulkisivussa nurkkaovena. Ovi rakennettiin 1920-luvulla, kun asuinrakennus jaettiin suojeluskunnan itäpään toimistokäytön ja opettajien länsipään asuinkäytön kesken. Aita on 1990-luvulta, muuri mahdollisesti 1930-40 luvun vaihteen aidan muuria.

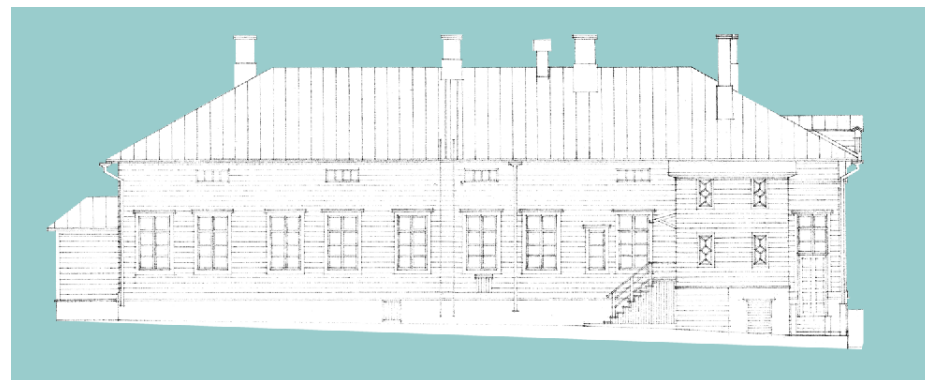

3.2 Pihajulkisivut, sisäänkäynnit, kuistit

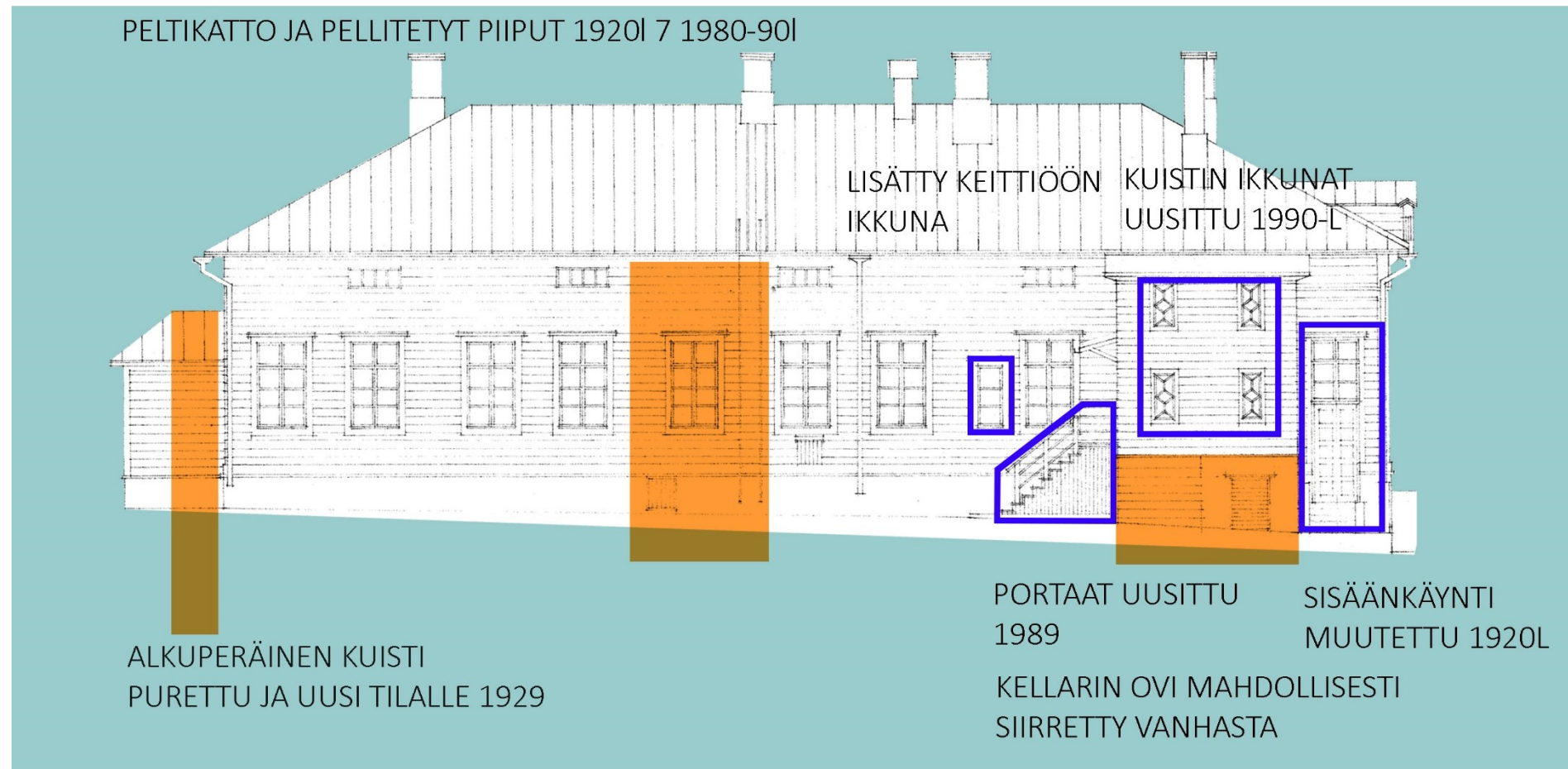

Pihapiiri muodostui tontin rakennusten keskelle. Koska korttelia halkoivat palokujat ja tontilla on voimakas rinne, on Palanderin talon sisäpihasta rajautunut rakennusten ja aitojen suojaama yksityinen pihapiiri. Länteen avautuvassa näkymässä harjakorkeus on yhtenäinen ja tasapainoinen, vaikka rakennukset ovat 1-, 2- ja 4-kerroksisia. Kuvat 2021.

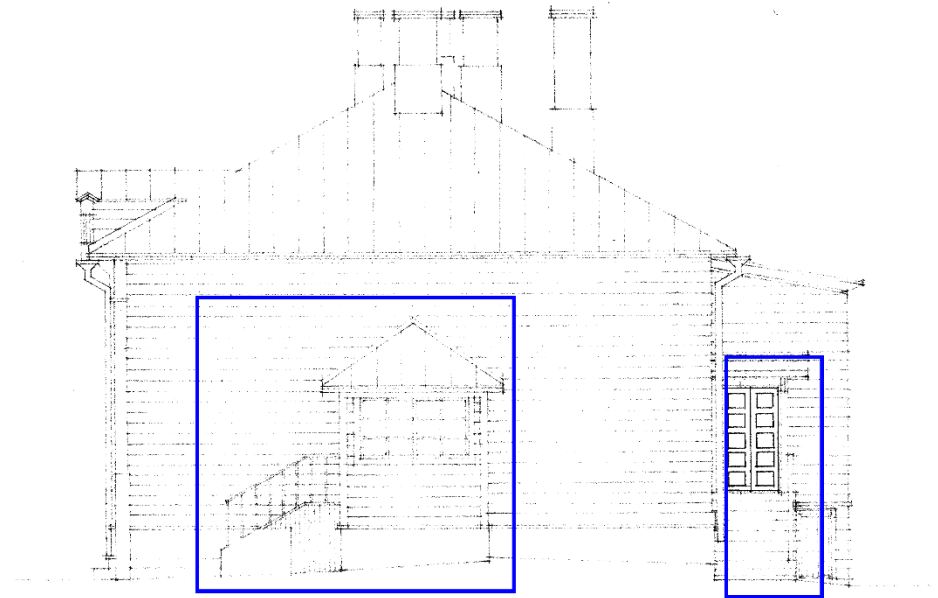
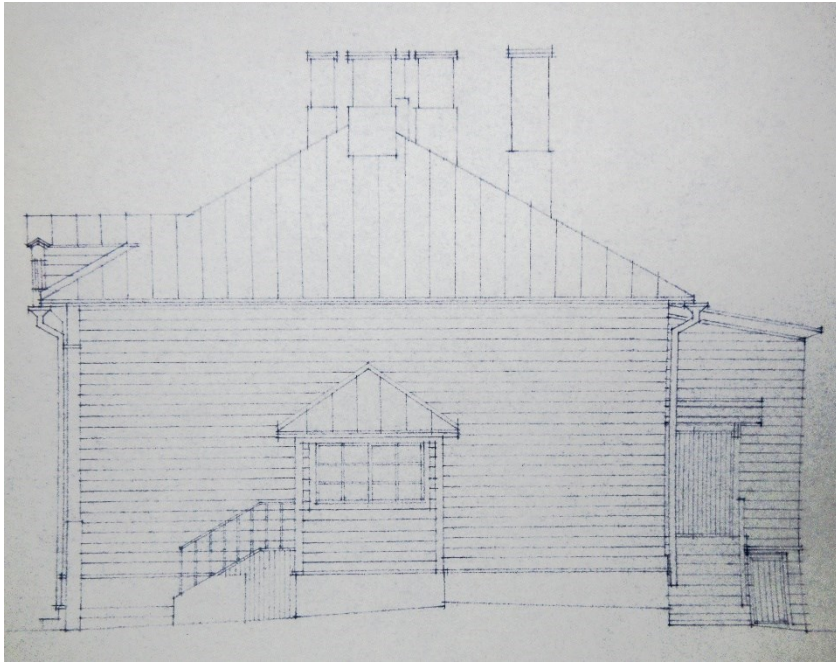

Kuvat: Pihajulkisia 2021 ja 1993 julkisivupiirros, HML Tilapalvelut.

Muutoksia pihajulkisivussa. Oranssilla on merkitty purettujen kuistien alueet sekä keittiön kuistin perustan muutosalue. Sinisellä rajauksella muutoksia 1920- ja 1990-luvulta. Peltikatosta maininta 1920-luvuota, todennäköisesti korjattu 1980-90-luvulla. Julkisivupiirros 1993, HML Tilapalvelut.

Itäpäädyssä muutokset liittyvät kuisteihin. Piirrokset: 1992 inventointi- ja 1993 museosuunnitelmapiirrokset, sinisellä muutokset. Tilapalveluiden arkisto. Pihasivun laudoituksena jatkuu sama pontattu lauta.

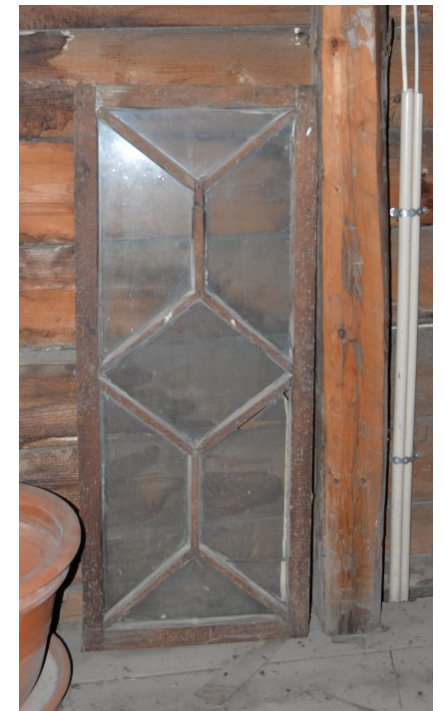
Kuistit

Kuisteja on säilynyt kaksi. Pihasivulla on säilynyt keittiökuisti lähes alkuperäisessä asussa. Muutoksia on tehty ovissa, rapuissa ja ikkunat on tehty uudelleen vanhan mallin mukaan. Pariovet ja raput 1990-luvulta.

Keittiökuisti on eristämätön ja lautarakenteinen. Tiilestä muuratussa sokkelissa on talon alle ulottuva holvattu kellari. Sisäänkäynnin yhteydessä on komerot kellarissa, huoneiden tasossa sekä ullakolla ja raput vintille. Komeroiden seinässä sanomalehteä seinäpinnassa, päiväys 1899.

Kuistin koristeelliset ikkunat on uusittu 1990-luvulla. Mahdollisesti alkuperäinen ikkuna löytyi vintiltä. Vanhoissa ikkunoissa taidokkaat puuliitokset ja maalaus vain ulospäin tulevassa puolella. Suositeltavaa tehdä väritutkimus.

Kuvat: Nykyinen ja vanha kuistin ikkuna.

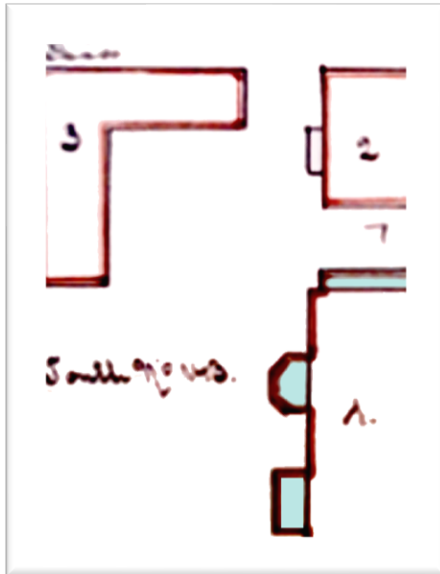
Museon nykyinen sisäänkäynti länsipäädyssä on 1920-luvulta, se on sovitettu vanhaan ikkunajakoon. Helat ikkunoissa 1850-luvun tehdasmallia. Ovessa vanha mahdollisesti 1920-luvun vedin sekä uudet lukot ja seinä valaisin. Käynti itäpäädyssä mainitaan vasta 1920-luvulla. Tila 101 mainitaan Uotilan selvityksessä 1993.

Itäpäädyn kuisti on rakennettu 1929. Kaksi kuusiruutuista ikkunaa ja 1920-luvun 5-peiliset pariovet kahteen suuntaan. 1990-luvulla lisätty luiska pihan puolelle. Rapattu sokkeli sekä kiviraput, kiviosa voi olla vanhemmasta kuistista. Kuvat:2021.

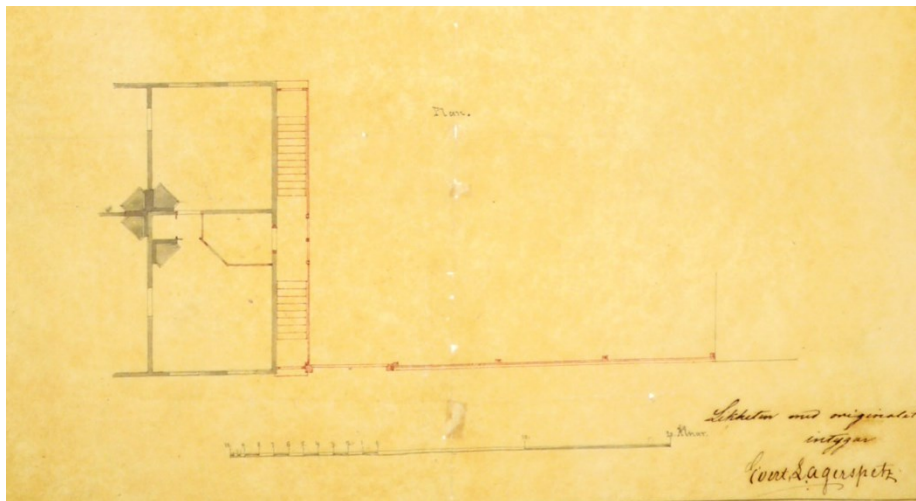

Kadonneet kuistit

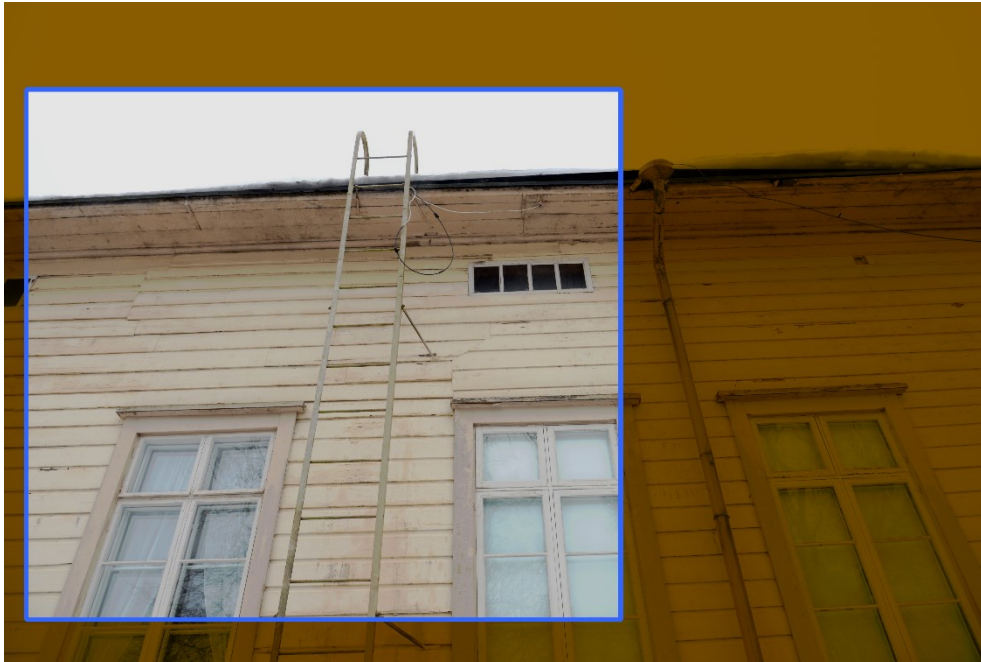
Rakennuksessa oli palovakuutusasiakirjojen perusteella 1870-luvulla kolme lautarakenteista kuistia, kaksi pihan puolella ja kolmas itäpäädyssä. Nykyinen itäpäädyn kuisti rakennettiin 1929 ja luiska 1990-luvulla. Itäpääty on toiminut talon sisäänkäyntinä koko rakennushistorian ajan. Päädyssä ei piirustusten mukaan ole ollut ikkunoita. Alkuperäinen kuisti oli rungoltaan kapea, mutta ulottui koko päädyn pituudelle. Raput nousivat sekä kadun että pihan puolelta.

Alla ote 1873 aita- ja porttipiirroksesta, jossa kuisti näkyy lisäyksenä punaisella. HKA.

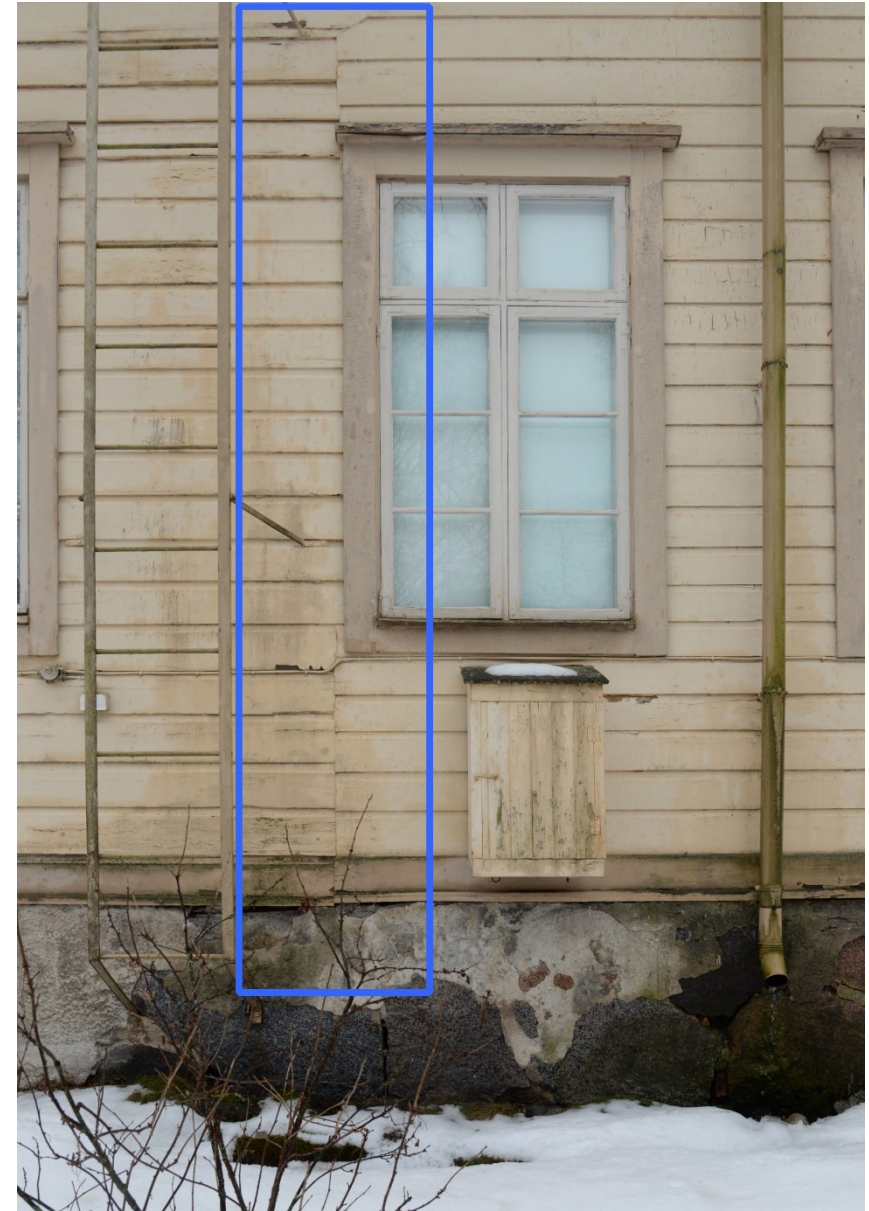

Toinen kadonnut, purettu kuisti oli rakennuksen pääsisäänkäynti, isäntäväen kuisti, joka näkyy osittain harvinaisessa pihakuvassa, joka todennäköisesti 1900-luvulta vuosisadan vaihteesta. Kuvassa näkyvät pieniruutuiset uusgotiikan ajalle tyypilliset pikkuruutuiset ikkunat. Vastaavat ovat säilyneet mallina umpinaisemmassa keittiön kuistissa. Kuvassa näkyy myös päädyn räystäään kulma.

Kuva. Palanderin talon näyttelykuva, HKMA.

2021 kuviin pihasivulta on lisätty sinisellä alkuperäisen pääsisäänkäyntiin viittaavat muutoskohdat, joissa laudoituksessa ja vesilistassa näkyy jatkoskohtia eteisen (tila 119) kohdalla koko julkisivun korkeudelta. Ikkuna on lisätty purkamisen jälkeen oven kohdalle. Kuistin kohdalla ikkunassa ei ole vesipeltiä.

Ikkunat

Ajan ominaispiirre oli tyylipiirteiden keskittyminen katujulkisivuihin, pihan puolella koristelu jätettiin pois. Samaa piirrettä edustavat ikkunat, katujulkisivussa ovat neliruutuiset ikkunat, kun sisäpihalla ovat edullisemmat 8-ruutuiset. Rakennuksessa on Linnankadun päädyssä 2 kpl 8-ruutuista, Lukiokadun julkisivussa 11 kpl 4 ruutuista ja pihasivulla 8 kpl 8-ruutuista ikkunaa. Katusivujen ikkunoita kiertää kaikkia samanlainen listoit-
tus, pihasivulla yksinkertaisempi lautakehys ja yläpuolinen lista. Kaikissa ikkunoissa me-
tallinen tippapelti, paitsi pihasivun lisätyissä ikkunoissa.

Katusivujen 1800-luvun julkisivupinnan tasossa kulkeva tasavälinen ikkunarivistö listoi-
neen on puukaupunki- arkkitehtuurin keskeinen arvo.

Kuvat: Ikkunat alla vasemmalta oikealle Linnankadulle, Lukiokadulle ja pihasivulle. Itä-
pääty on ikkunaton.

Katusivun ikkunat ovat ristikarmilliset kaksinkertaiset ja sisäänpäin aukeavat. Kulma-
raudat ikkunan ulkopokissa ovat 1800-luvun lopun tehdasmallia, sisäpuolella saranoita
ja heloja useilta myöhemmiltä kymmeniltä. Ikkunoihin on lisätty väliin uv-suoja lasi. Ku-
vat ikkunan kulma-raudat ja uv-suoja Lukiokadun puolen ikkunoissa 2021.

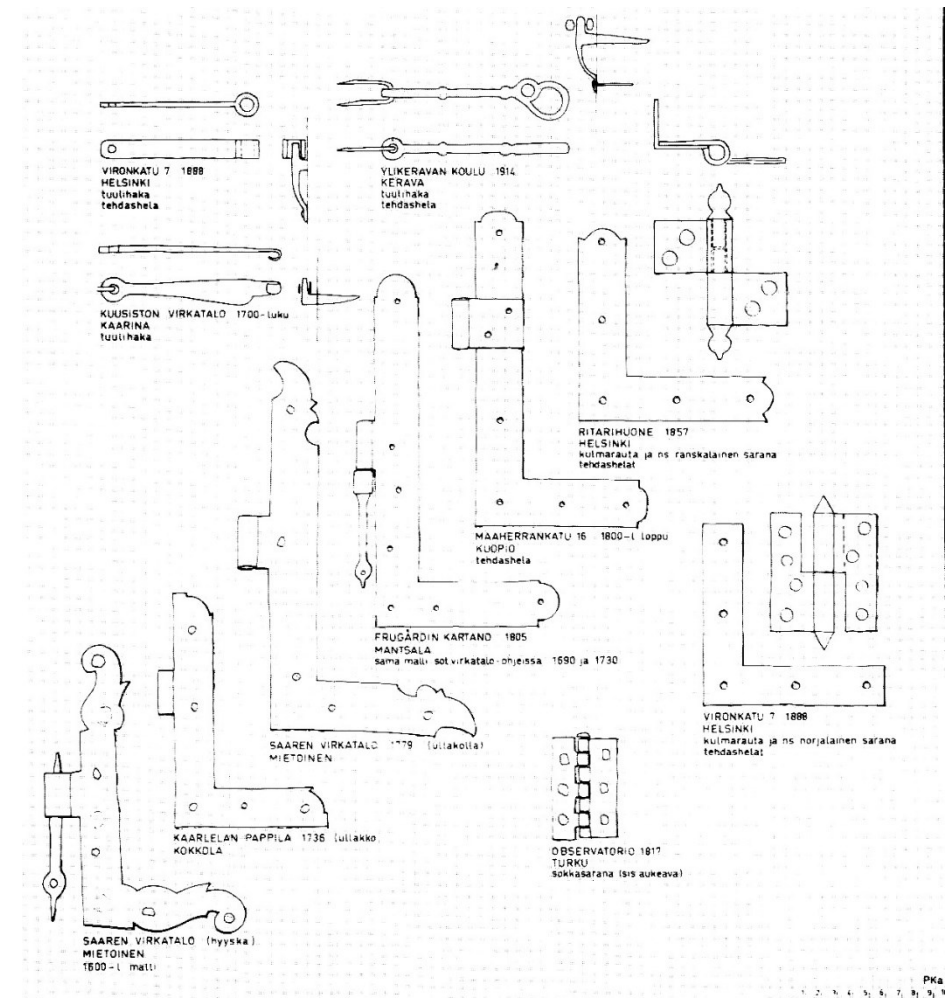
Linnankadun päädyssä ja pihasivuilla ikkunat ovat vanhempaa 8-ruutuista mallia.

Pihasivun ikkunoissa heloja on sekä vanhempia 1850-luvun lopun mallin tehdasheloja että uudempia 1880-luvun lopun yksinkertaisempia L-heloja. Kuvat: Keittiön ikkuna pihasivulla. Heloitus 1850-luvun mallia. 1850-luvulla yleistynyt tehdasmalli kulmarauta ja sarana sekä tuuletus- eli terveysikkuna, fortuska toimistossa. Tuuletusikkunoita on huoneissa yksi kappale, suurin osa sijaitsee yläkulmassa.

8-ruutuisten ikkunoiden helat ovat koristeellisempaa mallia, joka oli käytössä 1800-luvun loppupuolella. Kuva: länsipään sisäänkäynnin päällä oleva ikkuna. Hela-malleja, Kaila 1987: 133/ Asp 1903 Huonerakenteiden oppi.

Kattolyhtyjen kärkikolmiolliset ikkunat

Leimallista Palanderin talolle ovat sen kolme kattolyhtyä, jotka tehtiin vain koristeeksi, ullakkohuoneita ei niiden takana ole. Lyhtyjen takana ei ole vinttihuoneita vaan avointa tilaa, ja alkuperäinen aumakatto päreineen on paikoin jätetty kattolyhdyn alle, jolloin rakenteen peittävät suuren osan ikkunaa vintillä. Ikkunat ovat yksinkertaiset ja sijaitsevat osin kattotuolien kohdalla. Kärkikolmiollinen Y-jaollinen ikkuna oli ajalle tyypillinen. Kuva: Ote 1900-luvun alun kuvasta, jossa lasipuitteet tummat.

Haukkaikkunat

Katusivuilla ja pitkällä pihasivulla räystäään alla listoituksen rajaamalla alueella sijaitsevat nk. haukkaikkunat: lukiokadulle 3, pihasivulle 4 ja päädyssä 2 kpl. Neliruutuisissa ikkunoissa on yksi lasikerta. Ikkunaa kiertää profiloitu listakoriste, jossa kulmissa neliökoristeet. Ikkunapuitteet ovat valkoiset, sisäpuolelta maalaamattomat ja sijoitettu julkisivun pinnan tasoon, joka on keskeinen historiallisen julkisivun piirre.

Kuvat: haukkaikkuna Linnankadulle ja sisäpuolelta.

4 suljettua haukkaikkunaa

Vintillä havaittiin neljä suljettua haukkaikkunaa, kaksi Lukiokadun puolella ja kaksi Linnankadun puolella. Linnankadun päädyssä suljetut aukot sijaitsevat nykyisten haukkaikkunoiden sivussa. Lukiokadun puolella aukot sijaitsevat alla olevien ikkunoiden kanssa linjassa, kattolyhtyjen sivussa, joka viittaa sulkemiseen kattolyhtyjen ja julkisivuvuorauksen yhteydessä 1870-luvulla.

Itäpäädyssä ja pihasivulla suljettuja aukkoja ei havaittu. Aukot ovat kapeampia kuin nykyiset n. 80 cm leveitä. Suljetut aukot viittaavat rakennuksen vanhempaan, empiiren ulkoasuun.

Kuvat: vasemmalla Linnankadun päädyssä ja alla Lukiokadun sivulta.

3.3 Runko, talotekniikka ja pohjakaava

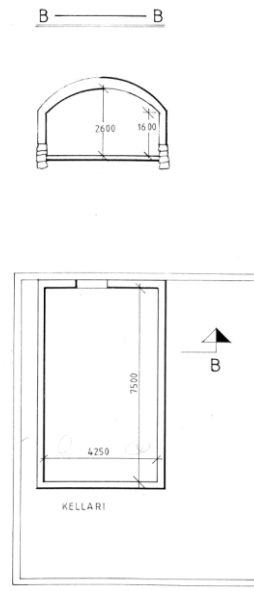
Rakennuksen kivijalka on katusivuilla rapattua nk. särkykiveä, harmaata graniittia ja pihasivulla kivijalka on osin rappaamaton. Katusivut rajautuvat nupukivitettyyn jalkakäytävään. Rakennus sijaitsee pohjoiseen laskevalla tontilla rinteessä. Linnankadun puolella talon päädyssä kuistin kohdalla sokkeli on tiilimuurattu. Katusivulla muuri on ollut myös rapattu, mutta pihasivulla tiilipinnalla. Tiilimuurista pihanpuolelta on käynti kellarin, joka on tiiliholvatun rapun kautta.

Kellari on kalkittu ja tiiliholvattu tynnyrikattoinen ja sijaitsee asuinrakennuksen päädyn alla. Lattia on sementtiä. Kellariin johtaa tiiliholvattu käytävä ja tiiliraput. Lautaovessa on puurakenteinen lukko. Kellarin puinen luukku näkyy päätysohjelissa.

1989 Kellarin rakenteet, Insinööritoimisto Kasurinen & Helminen Oy. Kellarista voi havaita, että kellarin seinät ovat kivi- ja tiilirakenteiset, katusivulla jopa n. metrin paksut.

Rossipohja ja ryömintätila

Matalaan ryömintätilaan on käynti pihasivun luukusta. Rungon väliseinien alla luonnonkivi perustus. Kuvat: Rossipohja lepää hirsien päällä, kannatinpalkit luonnonkivillä. Alapohjan palkit on liitetty runkoon loveamalla. Kannatin palkeista on metalliset vetokoukut maapohjaan. Käyntiluukulta on havaittavissa betoni ja lautarakenteinen huolto-reitti. Ryömintätilan luukussa on varoitus asbestista. Talotekniikka 1920-1990-l. Talotekniikkaa viety koteloituna alapohjan läpi.

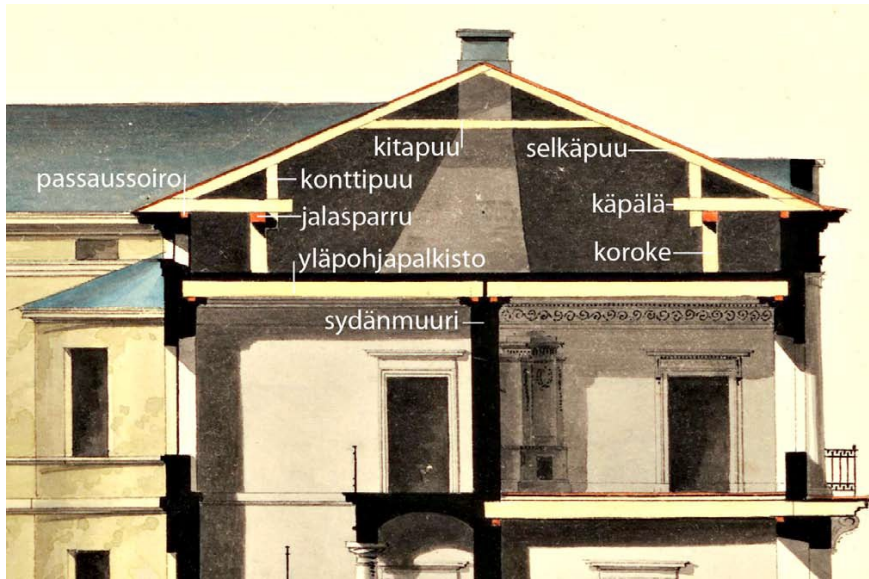
Ryömintätila 2021. Maapohja on epätasainen ja tilassa on paljon eri aikakausien putkituksia, luonnonkiviä, betoniputkien jäänteitä. Kuvassa metallikoukut.

Runko ja kattorakenteet

Runko on lyhytnurkkainen hirsirunko. Ylimmät hirsikerrat ovat nähtävissä talon vintillä, samoin piirusta tehdyt kattotuolit. Muita huoneita leveämmän salin kohdalla kulkee kattorakenteessa nk. koko rungon levyinen rakennetta sitova nk. haltijahirsi.

Kuva: Asuinkerroksen väliseinät jatkuvat ylös vintille asti, muodostaen tukevan perustan kattotuolien käpäliille ja jalasparruille. Palanderin talon kattorakenteet muistuttavat tyypiltään mm. C.L. Engelin käyttämiä kattorakenteita. Palanderin talossa yhteneväistä ovat jalasparrut, käpälet, selkäpuut ja kitapuu. Myös aumakaton kulmien rakenne sekä hirsiliitosten rakenne on samankaltainen. Kaaviokuva: Livady Oy 2017, s. 10.

Palanderin talossa korokkeen muodostavat 2 metriä ulkoseinästä ulottuvat hirsikerrat kantavien seinien kohdalla. Kun Engelin rakennuksissa kattotuolin korokkeena oli kantava tiilimuuri ja pystypuut, kuvassa nimellä koroke, on Palanderin talossa korokkeena hirret. Rungon levyinen, järeä haltijahirsi, salin kohdalla. Vastaava kattotuolirakenne löytyy mm. 1820-luvun Charles Bassin Kuopion vankila-alueelta.

Kattotuolit ovat alkuperäiset, piiluttua hirttä. Kattotuolit on koottu puutapein, jotka ovat pääosin hyväkuntoisia. Kaakeliuunien hormistot yhdistyvät vintillä. Sähköt ja ilmastointi on tuotu vintille 1980- ja 1990-luvuilla. Ullakon lattia on eristetty ja lauta-verhottu, joten välikaton palkistoa ei tutkittu. Itäpään Lukiokadun kulmassa jälkiä katon vuotamisesta.

Kate

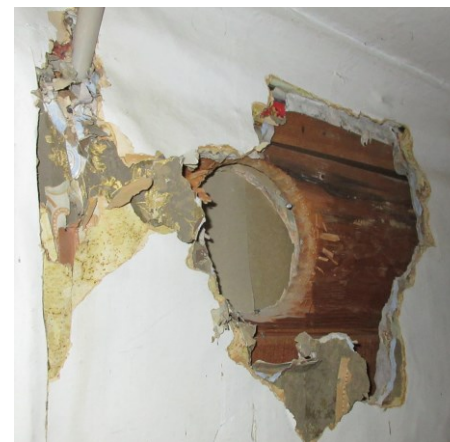
Aluskatteena on lauta, joka mahdollisesti myös osin alkuperäinen. Katto on alun perin ollut pärekatto, joka on paikoin jätetty uuden katteen alle ja on edelleen nähtävissä mm. kattolyhtyjen kohdalla, kun lyhdyt on korotettu alkuperäisen katon päälle. Peltikatto mainitaan 1925. Tietoja sen korjaamisesta ei löytynyt, rakenne harjalla ja vintiltä havaittava materiaali viittaavat katon korjaamiseen. Kuvat kattolyhdyn kohdalta havaittava pärekatto, peltikate ja laudoitus lappeelta sekä peltirakenne ja tuuletushormi harjalta.

Tiilipiiput, pellitetty, eivät käytössä.

Asuintiloissa hirsirunko näkyy vain asuinkerroksen keskivyöhykkeessä alaslaskettujen kattojen luukusta. Oikealla ylhäällä näkyvä, keskellä rakennusta oleva vanha aukko muistuttaa haukkaikkunaa, viittaako se mahdollisesti rakennuksen aikaisempaan historiaan. Kuvat: välikkö 113, aukko katossa.

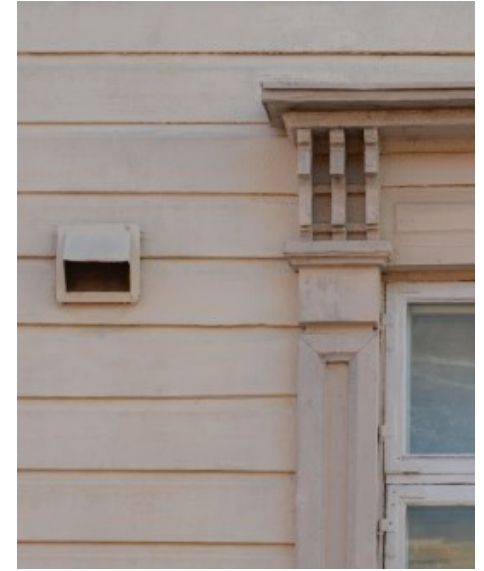
Talotekniikka

Talotekniikkaa ovat 1980-luvulla rakennettu koneellinen ilmanvaihto, viemäröinti, vesi ja sähköt sekä paloilmaisimet ja hälytysjärjestelmä, rännien sulatuskaapelit.

Ilmanvaihtoa varten ikkunoissa on nk. terveysikkunat, eli fortuskat tuulettamista varten. Korvausilman venttiileitä on julkisivuissa vain kolme. Kaksi vanhempaa, 1900-luvun alun, ovat länsipäädyssä isäntäparin huoneessa ja viereisessä. Kolmas, pyöreä on pihan puolella, 1920-luvun sisäänkäynnin seinässä.

Rakennukseen on tehty koneellinen ilmanvaihto 1980-luvulla. Ilmanvaihtokone on sijoitettu tilaan 125, eteisen komerotilaan. Ilmanvaihtoa on uusittu edelleen 1990-luvun korjauksessa. Putkistot sijaitsevat keskikäytävän alaslasketuissa katoissa ja vintillä. Huoneissa on katossa pyöreät poistoventtiilit. 1993 asennettiin uusia ilmanvaihtokanavia, lämmönjakohuoneen putkikytkentöjä, vesijohtoja, maakaapeleita ja ullakon valaistus. Ilmanvaihdon urakoi JJA Luoma. Paloilmaiset 1994, LL Tele.

Kuvat: Tuuletusventtiileitä julkisivussa 1900-luvun alkupuolelta sekä 1920-luvulta, Lukiokatu ja Linnankatu sekä pihaoven sivussa, koneellisen ilmanvaihdon ritilä räystäässä pihan puolella, alla hormistoon liittyvä ritilä vasemmalla huone 119, sekä oikealla alla poistoventtiili ja puretuun uunin hormi 122.

Lämmitys: kaakeliuunit ja radiaattorit

Rakennuksen lämmitykseen rakennettiin 1860-luvulla kaakeliuunit. Uunilämmitys korvattiin keskuslämmityksellä ja valurautaisilla radiaattoreilla 1920-luvulla kun rakennuksen itäpää muutettiin suojeluskunnan toimistokäyttöön. Kaakeliuunit purettiin toimitiloista pois, 1990-luvun korjauksissa säilytettiin länsipään asunnossa säilyneet kolme vanhaa kaakeliuunia sekä palautettiin vanhoja: 1993 saliin 120 muurattiin kaksi uunia, tiloihin 112 ja 122 muurattiin kumpaankin yksi kaakeliuuni. Kaikki uudet ovat museon kokoelmista. Keittiöön 108 siirrettiin hella viereisestä asuintalosta. Paloseinät rapattiin. Kuva: HKA, uunia muurataan 1993 saliin, A16750020.

Vanhat patterit, radiaattorit ja niille kulkevat putkilinjat sekä asennettiin niihin termostaatit. Lämpöpatterit ja niiden taustat maalattiin huoneen tapettien sävyyn työmaapöytäkirjan mukaan, käytännössä taustat jätettiin käsittelemättä.

Kuva: 1920-luvun keskuslämmityksen huoneiden radiaattorit ovat säilyneet, kuvassa eteisessä (125) ja toimistossa (124) olevat radiaattorit, termostaatit 1990-l.

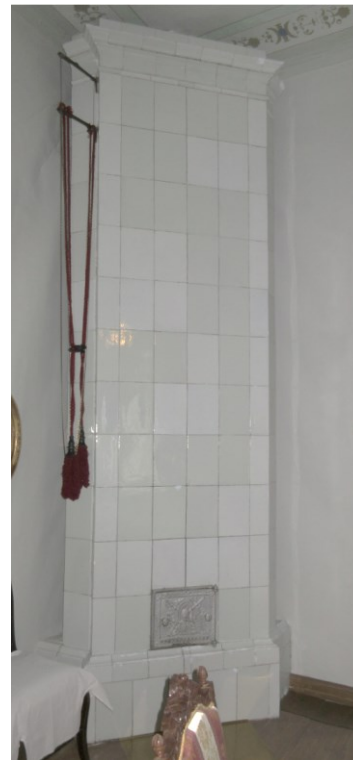

Alkuperäiset kaakeliuunit 103, 111 ja 118

Alkuperäisiä nurkkamallisia kaakeliuuneja.

Kuva: Uunit vasemmalta oikealle kruunumalli 111, 118 ja palomuuraus. Ote Marja-Liisa Ripatin restauroinnin vaiheita monisteesta s. 4/6.

Uunit

Huoneissa 103, 111 ja 118 oli alkuperäiset kaakeliuunit paikallaan. Uunit ovat valkeita, 1800-luvun lopun kaakeliuuneja, huoneiden 111 ja 118 uunit ehkä jopa rakennusajalta.

Museon kokoelmista alettiin etsiä uuneja niihin huoneisiin, joista uuni oli purettu. Uunit oli selviteltävä ulkovalvostolle vuosikymmenien kuluessa purkutyömailta talteen otetuista uuneista. Museon väki teki talkoilla useampia päiviä töitä eri kaakeliuunien sisällön parittamisessa ja uunien kokonaisuuden tarkistamisessa. Samalla selvitettiin myös varastolle vielä jääneet uunit. Selvitystyön yhteydessä todettiin uuneista puuttuvat osat (yhdet suuluukut), jotka tilattiin. Uunit valittiin siinä oletuksessa, että talo on rakennettu 1870-luvulla. Jos talon rakentamivuosi 1861 olisi ollut tiedossa, olisi ehkä otettu mukaan erittäin kaunis, valittuja vanhempi uuni, mutta esim. salin uunit olisi joka tapauksessa valittu.

Ennen uunien pystytystä oli kaikista ennen 1970-1980-lukua varhemmin kokoelmiin tulleista poistettava rappaus ja tiilen palat sisältä sekä runsas joukko kaakeleita liimattava. Tp. konservaattori Paula Ojakoski korjaili salin tulevien uunien koristeveistososia.

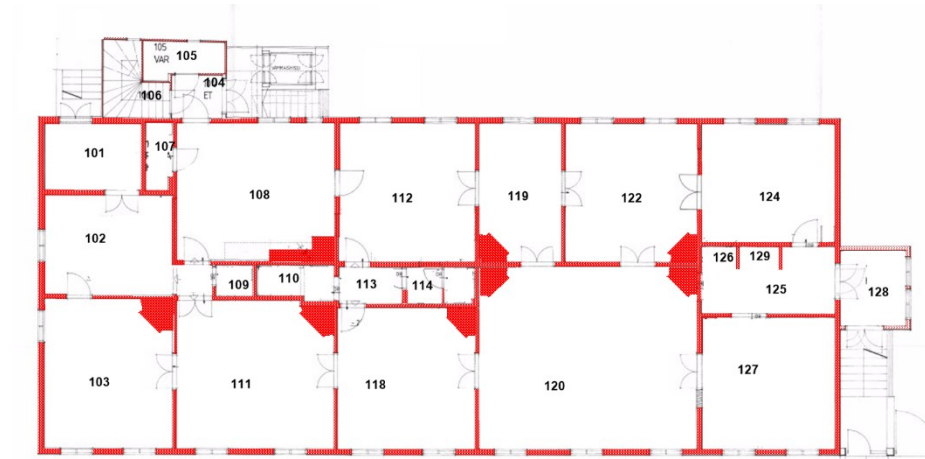
Saliin, huone 120, saatiin kokoelmista kaksi samanlaista kaakeliuunia 1880-1890-luvulta. Toinen uuneista on alunperin ollut rakennuksessa Linnankatu 5, toinen rakennuksessa Koulukatu 13 (esinen:o 7563). Linnankatu 5:stä on huoneeseen 112 pystytetty vastaavan ikäinen kaakeliuuni. Huoneeseen 122 tuli jugend-tyylinen kaakeliuuni, joka alunperin on ollut osoitteessa Koulukatu 13 (museoesine n:o 7564).

Räystäät ja rännit

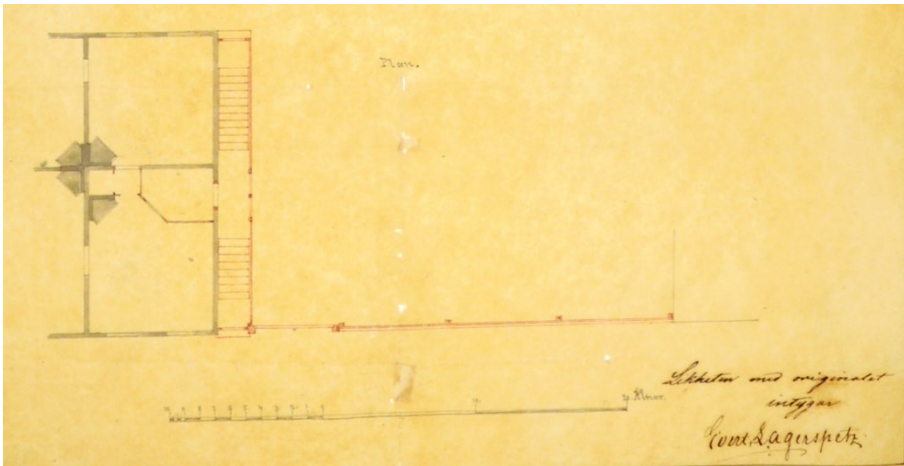
Räystäät ovat leveät ja laudoitetut. Peltikatolla nk. jalkaränni, joka johtaa vedet kulmien sadevesikouruihin ja syöksytorviin. Niiden malli on vanha, samoin kiinnikkeet ovat vanhaa mallia.

3.4 Sisätilat

Rakennuksessa on muokattu keskikäytävällinen huonejako. Huoneita on 11 kappaletta sekä kaksi eteistä ja komero- ja wc-tiloja. Nykyinen huonejako on vuodelta 1993, jolloin toimistokäyttöön muokatut sisätilat palautettiin lähemmäksi 1900-luvun alun huonejakoa.

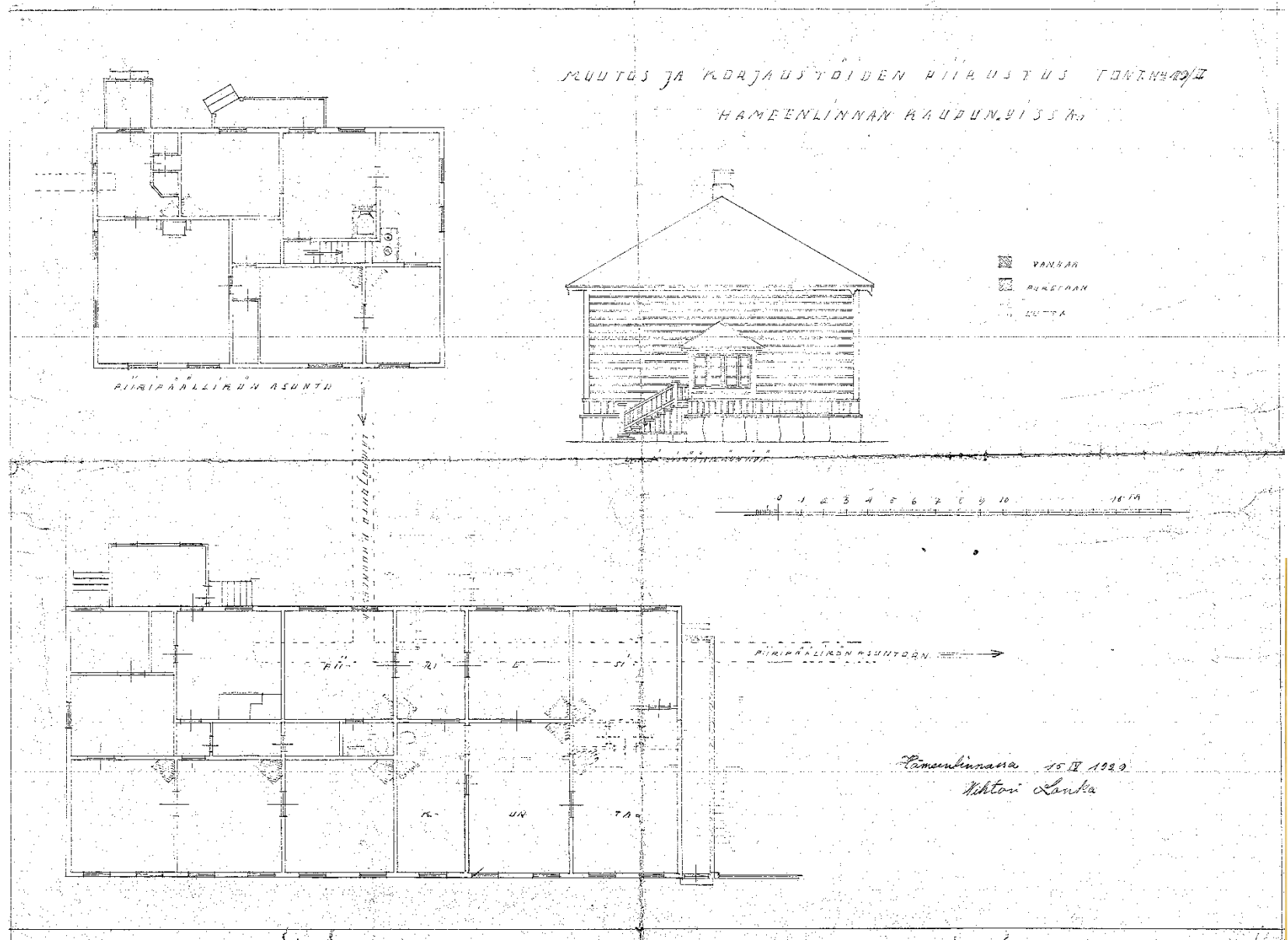
Nykyisellä jaolla ei sinänsä ole yhtä esikuvaa talon historiassa tietyltä yhdeltä aikakaudelta, vaan huonejako on yhdistelmä eri aikakausia. Pääosa huoneista on kuitenkin edelleen tilallisesti lähes alkuperäisiä: talon ikkunajako, huonekorkeudet ja hirsiseinät ovat pääosin alkuperäiset. Eniten muutoksia on ovien sijoittelussa sekä rungon keski-osan komeroissa, kevyitä väliseiniä on välillä lisätty ja purettu.

Tietoja sisätiloista on koottu pohjapiirroksista, joita on arkistoitu vuosilta 1929, 1970, 1973, 1985, 1992, 1992 ja 1994. Alkuperäisestä huonejaosta ei ole täyttä varmuutta, vanhin huonejaosta ja aukotuksesta kertova pohjapiirustus on vasta vuodelta 1929. Itäpäädyn pohjaa näkyy 1873 porttipiirroksessa. Keskikäytävään perustuvan toimistokäytön alkaessa 1925 rakennuksesta purettiin pihanpuolelta pääkuisti, jolloin kulku rakennuksessa muuttui. Sisäänkäyntiä ei palautettu museokäytön alkaessa, joten asuinkäytön aikaista, toiminnallista huonejakoa mm. eteisaulasali-yhdistelmää (tilat 119-120) ei voi enää tunnistaa.

Pohjapiirrokset: 1873
Evert Lagerspetz, portin
ja ilmeisesti myös pääty-
kuistin suunnitelmasta
valokopio HKMA

1929 lisätila- ja julkisivu-
muutos, muutospiirustus
Vihtori Lonka, Tilapalve-
luiden arkisto.

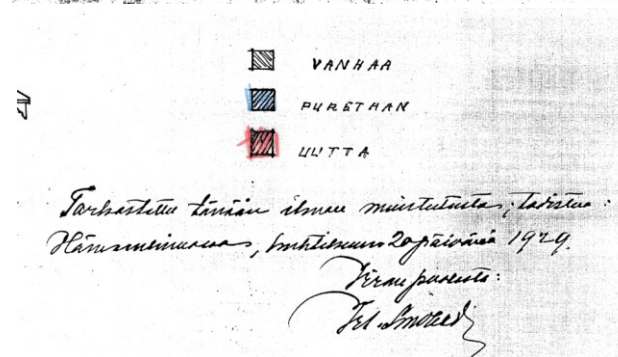
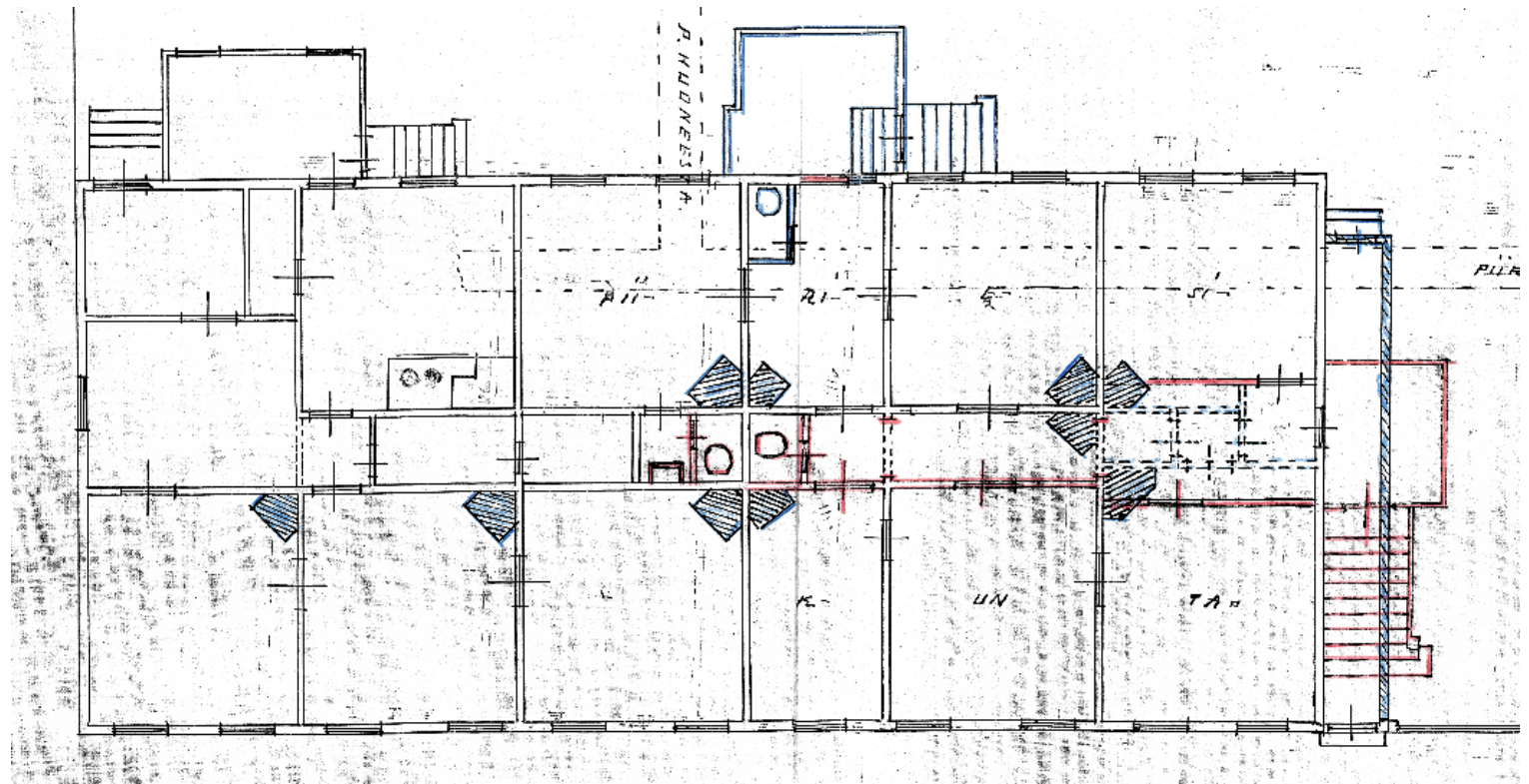
Vanhin koko rakennusta
esittävä pohjapiirros on
päivätty 1929, jolloin ra-
kennuksen itäpää muu-
tettiin toimistoiksi, pur-
kamalla pääkuisti ja kak-
luuneja, sekä muutta-
malla pohjaa. Piirrok-
sesta on kaksi versiota,
mustavalkoinen ja väri-
tetty, johon on merkitty
sinisellä purettavat osat
ja punaisella uudet osat.
Todennäköisesti piirrok-
sen pohjana on käytetty
vanhempaa pohjaa.

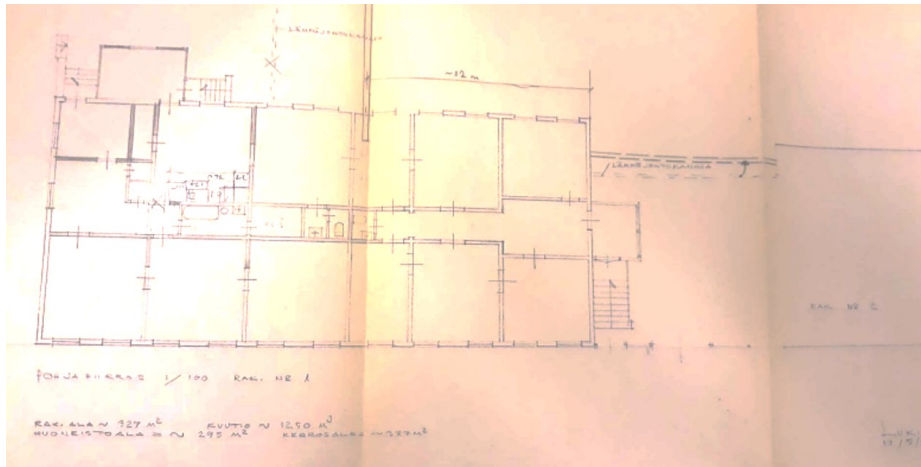

Muutoksia sisältävä pohjapiirros on päivätty 20.4.1929. Sinisellä on merkitty purettava lasikuisti, sen yhteydessä sijainnut wc-tila sekä päädyn kuisti. Myös sisäpihan ja itäpäädyn kakluunit on merkitty purettaviksi. Länsipään asunto-osan kakluunit on merkitty pohjassa sinisellä värillä, mikä on värittäjän tulkintavirhe, ne säilyivät.

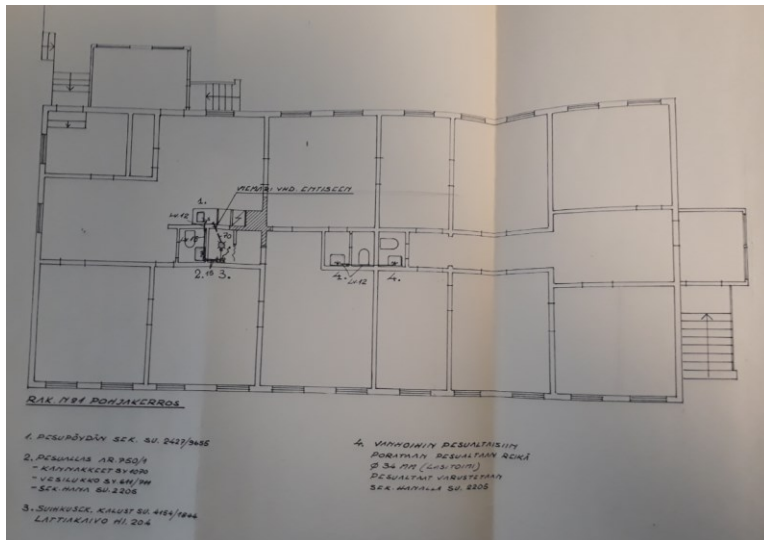
Uudet tilat on merkitty punaisella värillä: puretun kuistin kohdalle ikkuna, rungon keskiosaan wc-tilat, eteisen seinät ja uusi itäpään kuisti.

Piirrokset tilapalveluiden arkisto, HML.

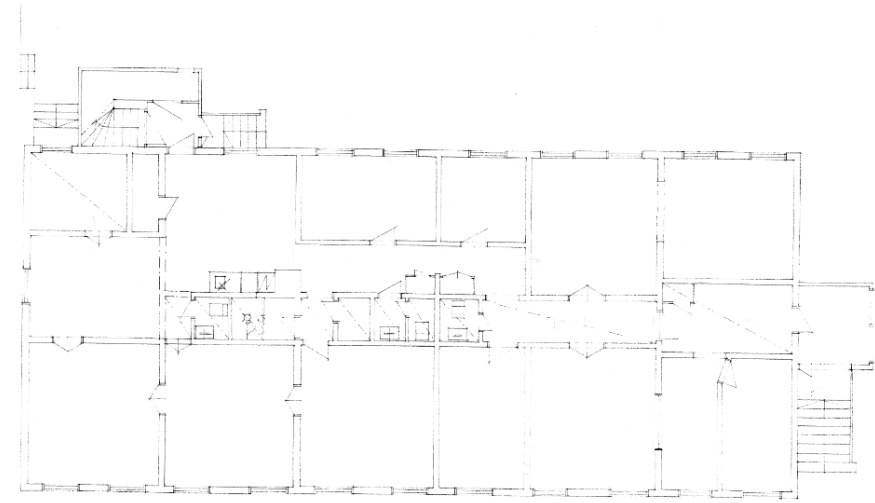

Pohjapiirros n. 1970. O. Sahlberg. Tilapalvelut. Piirroksessa näkyy 102 toimiston ja keittiön sekä eteisen seinien muutoksia sekä ikkuna eteisessä 101 sekä kylpyamme 110. Alla pohjapiirros 1973 lämmitysverkkoon liittymisestä ja viemäroinnistä. Eteisen raput, ikkuna ja seinä muutos tilassa 118.

Pohjapiirros 1985. Piirroksessa näkyvät toimistoajan alaslasketut katot ja keskilinjat wc-, siivous- ja komerotilat.

Toimistotila on Palanderin talon yksi autenttisimmista, alkuperäisessä toimistoalussa oleva tila. 1990-luvun restaurointityö ja muutos museoksi on luonut kokonaisuuden, jossa vanha ja uusi sekä lainattu kietoutuvat monin tavoin kertoen sekä museoiden rakentamisesta että korjausrakentamisen periaatteista eri aikoina.

Kuvat: Otteet työmaapöytäkirjasta sekä työselityksestä 1993.

2

Salin 120 lattiamaalaukseen kunnostetaan museon toimesta.

Muille lattioille suoritetaan ylimaalaukset.

16 § Naakeliuunit muurataan salin 120. 2 kpl. pukunäyttely 112 1 kpl ja kirjasto 112 1 kpl. Keittiön 108 siirretään heila vierasta asuintalasta.

17 § Ikkunat ja ovet listoineen maalataan UULA 850 väriä ja pohjamaalina käytetään sinkkivalkoisöljymaalia.

18 § Huoneilajajärjestelystä johtuvat sähkösuunnitelma muutokset saatetaan.

19 § Varastolla oleva vanha hissi ei sovellu vammais-henkilöille kanteeseen.

20 § Rakennuskokkeesta on tehty ohjeellinen aikataulu.

21 § Seuraava kokous pidetään työmaalla 14.10.1993 klo 13.00.

Vakuudeksi

[Signature]

15 §

Lattioitten paikkaukset, hionnat ja pintakäsittelyt

Lattiat paikataan huoneissa halli 102, kupari-kokoelmah. 119, keittiö 108. Eteiseen 125 tehdään uusi lattia.

Hiukan raskaampi hionta tehdään asuinhuone 111, sali 120 kolottu lattiaosa, keittiö 108, kupari-kokoelmah. 119.

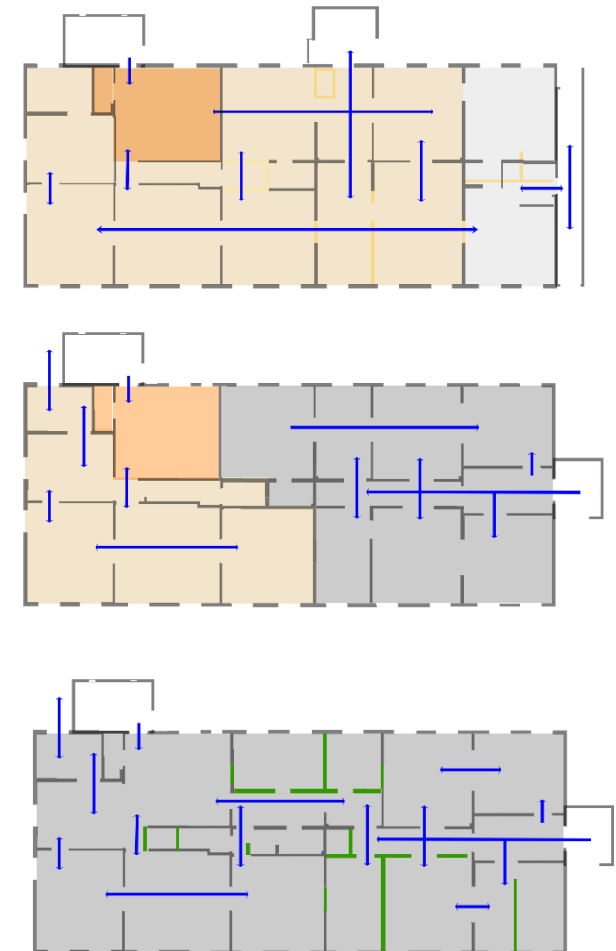
Alkuperäisiä lattiamaalauksia jätetään lattioiden kulmiin. Asuinhuoneen 103 ja 111, pukunäyttely 118, työhuone 127 ja mahdollisesti myös keskilattialle, kirjasto 122, pukunäyttely 112 ja mahdollisesti myös keskilattialle. Lattiat maalataan kevyen hionnan jälkeen alkuperäisen mallin mukaisesti.

Tilarajat

Tilarajat kuvaavat miten rakennuksen käyttö asumisen ja toimistotilan välillä on muuttunut sekä liikkumista rakennuksessa. Tilarajat on kuvattu pohjapiirrostietojen avulla.

Keittiö hahmottuu palvelusväen tilana, jossa he myös nukkuivat. Toimistolla viitataan niin alkuajan yrityksiin kuin sotilaspiiriin toimistoihin. Pohjapiirroksiin ei kuitenkaan ole kirjautunut kaikkea tietoa siitä, miten huoneita käytettiin eri aikoina. Kirjallinen entisiltä asukkailta koottu muistitieto risteää osin piirrosten kanssa. Huomattavaa on myös se, ettei tiedossa ole, toteutuivatko kaikki piirroksiin kirjatut suunnitellut muutokset.

Tilarajat 1861-1925, 1925-1969 ja 1970-1990

Sisäkatot

Sisäkatoissa on käytetty savirappausta, josta on jäänteitä komerovyöhykkeen alaslaskettujen kattojen yläpuolella. Koristemaalaus ruokasalissa, alkuperäinen ja palautettu.

Keittiö on toiminut myös kahvilana. Paneeleista osa on vanhoja alkuperäisiä, osa uus-
tuotantoa. Hella on siirretty pienemmästä
asuinpakarista. Kuva 2021.

Lattiat

Lattioista osa on vanhoja löytyneitä, osa palautettuja lainaasin ja osin korjattuja. Löytyneitä alkuperäismaalauksia on säästetty mallialueina saleissa- ja kammareissa. toimitoaikana lattioissa oli useita kerroksia, mm. korkki- ja muovimattoja. Väritutkimusalueet huoneissa ovat arvokasta tietoa ja kerrostumaa, myös uudemmat kerrokset olisi voinut jättää esiin tutkimuksen tavoin. Kuvat: Salin 102 reskonstruktio, väritutkimus huone 103 ja kuluma 111.

Rosetit

Alkuperäisiä kattorosetteja on säilynyt kolme, huoneissa 103, 111 ja 118. Muut rosetit valmisti Keski-Uudenmaan aikuis-koulutuskeskus Järvenpäässä vanhan mallin mukaan 1990-luvun korjauksissa. Kuvat: ruokasalin katosta 118, oikealla 111.

Kuvat: Rosetti uustuotantoa, salin 120 katto, rosetti 127.

Ovet, helat ja yksityiskohdat

Rakennuksen ovet ovat kokoelma vanhoja, siirrettyjä sekä vanhojen mallien mukaan tuotettuja ovia. Ovien alkuperäisyyttä ei pystytty tässä työssä selvittämään, koska ovia on mahdollisesti siirretty rakennuksen sisällä, oviin on liitetty ajalle tyypillisiä yksityiskohtia, kuten ovenkahvoja ja heloja museon kokoelmista. Tyypillistä on, että yksittäisessä ovesta Palanderin talossa voi olla vanhat karmit ja listat, mutta ovi voi olla uus-tuotantoa 1990-luvulta. Maalikerrosten paksuus, ovipeilien profiilien tarkkuus, ovien kulumat, saranamallit kertovat ovien iästä. Huomiot ovista on luettelointi huonekortteihin. Tietoja ovien korjauksista 1990-luvulta on dokumentoitu työkokouksiin ja rakennustapaselityksiin. Kuva: vanha peiliovi ja ovenkahva isännänhuoneessa. Isännänhuoneessa (103) oven ja karmen profiileja ja sarana.

4 Arvot

Palanderin, 1861 rakennetun talon arvot koostuvat kaupunkikuvallisista, rakennushistoriallisista sekä yhteiskunnallisesta käyttöhistoriallisista arvoista.

Hämeenlinnan pitkässä historiassa korttelin arvona on laajentuvan puutalokaupungin eriytyinen kaupunkikuvallinen luonne ja kerroksellisuus, jossa varsin pitkään ulkomuodoltaan hyvin säilyneet rakennukset ovat palvelleet eri aikojen asumista, hallintoa ja pienimuotoista yrityselämää.

Arvot muodostavat kokonaisuuden, jonka tontin edustavat rakennuskerrostumat, kaupunkikuvallisesti 1870-luvun uusrenessanssia edustava suuri päärakennus, kaupunkitalo sekä toinen asuinrakennus 1861/1874. Piharakennuksissa näkyy pitkä historia, 1860-luvun talousrakennus, suojeluskunnan kivistä rakennettu 1920-luvun klassismi ja 1930-luvun funktionalismi muodostavat erittäin hyvän, käyttöhistoriaan pohjautuvan kokonaisuuden.

Asuinrakennuksen rakennushistorialliset arvot liittyvät sen hyvin säilyneisiin julkisivuihin, ja rakennuksen ulkomuotoon. Vuonna 1875 julkisivupiirustuksessa esitetty uusrenessanssia edustava katujulkisivu toteutui ja se on säilynyt pääosin alkuperäisenä. Pieniä muutoksia ovat spiirien poisto ja sokkelin rappaus. Pihan puolella on ajan hengen ja tavan mukaisesti vaatimattomampi julkisivu, joka voi myös edustaa tai kertoa rakennuksen vanhemmasta empirejulkisivusta. Rakennuksen ulkomuoto, runkorakenne ja sen myötä

Käyttöhistorian arvot:

- Läänin pääkaupunki, teollistuvan ja kouluistuvan kaupungin kehystistoria
- Asuinkäytön lisäksi konttori-, kirjapaino-, toimistokäyttöä, osa Hämeenlinnan hallinnon historiaa.
- Kaupunkihistoria, 1860-luku henkilöhistoria 1861-1929 opettajien, liikemiesten ja
- 1960-luvun suojelutoimien alueen osa
- 1993 Historiallisen museon aikakausi

tilasarjat, ullakko ja tiiliholvattu kellari ovat säilyneet pääosin alkuperäisinä. Sisätiloissa on lisätty ja poistettu kevytrakenteisia seiniä, ovia, laskettu ja purettu kevytrakenteisiä kattoja, muutettu tapetteja, lattiamateriaaleja ja valaisimia. Eniten muutoksia on kokenut rakennuksen keskilinja, jossa käytäviä, ovia, komeroita ja wc- ja siivoustiloja on muokattu usein.

ARVOTEKIJÄT

Kaupunkikuvan arvot:

- Historiallinen kaupunkikortteli: RKY Valtakunnallisesti arvokas Hämeenlinnan keskustan koilliskulmanpuutaloalue, 1860-80 luvun kerrostuma
- Lukio- ja Linnankatujen historialliset katufasadit
- Hämeenlinnan tori-Hämeen linna kehityksaksi

Rakennushistorialliset arvot:

- Rakennusten muodostama kokonaisuus, tontin edustavat rakennuskerrostumat
- 1870-luvun uusrenessanssia edustavat suuri päärakennus, kaupunkitalo sekä toinen asuinrakennus, suojeluskunnan piharakennuksissa 1860-luvun 1920-luvun klassismi, 1930-luvun funktionalismi
- Julkisivun katufasadit
- Huomattavan suuri asuinrakennus, 12 huonetta ns. karaktärbostad
- Salin maalausrekonstruktio
- Välisalin kattomaalauksen rekonstruktio

Museotoiminnalla on oma yhteiskunnallinen ja rakennussuojelulliset arvonsa. Lukiokatu 4:n museohistoria liittyy myös viereiseen Gaddin kortteliin. Historian vaaliminen ja historiallisen tilan kokeminen museossa ovat osa rakennuksen arvoa kietoutuen 1960-luvulla alkaneeseen rakennussuojeluun Hämeenlinnassa.

Suosituksien ja arvottaminen

Museorakennukseksi muutetun rakennuksen sisätilojen arvottaminen poikkeaa yleisimmistä rakennushistoriaselvityksistä, koska rakennus on palautettu mukailemaan 1900-luvun vaihteen hämeenlinnalaisista porvariskotia. Lähtökohtana ei ole ollut ainoastaan kyseinen rakennus ja sen autenttinen historia, vaan 1993 muutettu rakennus on palautettu useamman vuosikymmenen asuun huoneittain käyttäen sekä rakennuksen omia että kaupungin museon ja purettavien talojen osia. Rakennus on siten kokoelma alkuperäistä, muuttunutta että lisättyä vanhoja osia. Tapetteja ja värejä on palautettu tai tuotu ajan kuvana uusvanhoista tuotteista. Alkuperäisyyden arviointi on siten sisätiloissa vaikeaa.

SUOSITUKSET

Kaupunkikuva:

Tontin huomiointi osana rky-aluetta

Katufasadien säilyttäminen: portit, julkiset katusivut, yksityisempi sisäpiha, 1860-80-luvun värimaailma

Rakennus:

Alkuperäisyyden vaaliminen: ikkunoiden, alkuperäisosien säilyttäminen ja korjaaminen, ajallisen kerroksellisuuden ilmentäminen

Palauttaminen historialliseen asuun, värit, huonejako, lasikuisti

Museotoiminnan jatkuvuus: talon historiassa museotoiminnan ajanjakso on merkittävän pitkä: rakennuksen suojeluhistoria, restaurointiaineiston digitoiminen, korjaustiedon välittäminen yleisölle

Huomioita

- keittiökuisti rakennettu mahdollisesti vasta 1870-luvulla Gaddin aikana
- pakari on mahdollisesti palvellut keittiönä ja pakarin muutos asuinkäyttöön on saattanut tuoda keittiön vasta tällöin päärakennukseen
- rakennus on pohjakaavaltaan keskikäytävällinen rakennus, tasakokoisia huoneita, jota käytettiin mm. kasarmi- tai sairaalarakennuksissa.
- Onko 1875 uusrenessanssijulkisivu rakennuksen ensimmäinen, vai edelsikö sitä empirejulkisivu, johon aumakatto ja myös suljetut haukkaikkunat viittaavat. Pihan puoli edustaa enemmän empireä, katujulkisivu uusrenessanssia, päivittikö Gadd vain julkisivun 1875. Hirsipinnan säilyminen vuodesta 1861 vuoteen 1875 ei kuulosta uskottavalta, kaupungin suurimpiin kuuluneessa asuinrakennuksessa, jota vuokrasi mm. kruunuvouti.
- Rakennus, kuistit ja pohjakaava sosiaalisen aseman merkinä
- Sisätilat muokatut, kiinteä sisustus uutta, vanhaa ja kierrätettyä. Toimisto huone (124) vanhin säilynyt tila pintoineen.
- Museokäyttö on oma kerrostuma, huone- ja interiöörimuseo, omine, osin historiaan pohjautuvine pohjineen.
- Alkuperäinen, asuinkäytön tilasarjaa ei pysty täysin hahmottamaan, koska pääkuisti sisäänkäynteineen puuttuu, myös pariovien lisääminen tuo oman piirteensä tilojen arvoihin.

Muutoskaavio

TILAJAON MUUTOSKAAVIO PALANDER: POHJAPIIRROKSIIN JA 1992-94
DOKUMENTOINTIIN PERUSTUEN

KAAVIOSSA EI OLE HUOMIOITU TILOJEN MATERIAALIEN, EIKÄ ALASLASKETTUIJEN
KATTOJEN MUUTOKSIA

Kaavio: Heiskanen & Luoto Oy 2021

purettu kakluuni

kakluuni museon kokoelmista 1993

alkuperäiset kakluunit

hirsirunko 1861,

purettu ennen 1929

1861-1890 alkuperäinen tila

purettu 1929

rakennettu 1929

rakennettu 1929, purettu 1993

muutosvyöhyke: purettu 1929/ 1970

suljettu/ palautettu 1993

rakennettu 1985, purettu 1993

1993 palautettu tila, paljon muutoksia

5 Liite: Huonekortit

Selvitykseen liittyy huonekortti Excel-tiedosto, johon on koottu huonekohtaisesti selvityksen aikana koottua tietoa museo- ja tilapalveluiden käyttöön.

6 Lähteet

Kirjallisuus:

Helamaa, Erkki. *Vanhan rakentajan sanakirja: rakentamisesta, rakennuksista, rakenteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004

Kaila, Panu., Pentti, Pietarila, & Hannu. Tomminen. *Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia*. Hki: Rakentajain kustannus, 1987.

Kaila, Panu. *Maalari maalasi taloa : julkisivujen värihistoria*. Helsinki: Multikustannus, 2009.

Kaila, Panu. *Talotohtori, rakentajan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 1998.

Kaupunki kuvissa. Valokuvia 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Hämeenlinnasta. Hämeenlinna-seura ry, 2004.

KYRJ 1856. *Keisarikunnan Majesteetin Armollinen Asetus, koskeva yhteisiä perustuksia kaupunkien järjestämiselle ja rakentamiselle Suomen Isoruhtinaanmaassa*. Annettu Helsingin kaupungissa 18 p. Maaliskuuta 1856. J. Simeliuksen perillisten kirjapaino, Helsinki.

Kärki, Pekka. Asuntorakentaminen 1800-vuvulla, Teoksessa Kostet, Juhani et al. *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014, 350-423.

Laitila, Inka, *Palanderin talo, säätyläiskoti Hämeenlinnassa*, 1999.

Lilius, Henrik. Asemakaavoitus 1856-1900. Teoksessa Tommila, Päiviö., ja Eino. Jutikkala. *Suomen kaupunkilaitoksen historia. 2, 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Hki: Suomen kaupunkiliitto, 1983, 134-220.

Lilius, Henrik. Kaupunkirakennustaide 1800-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa Kostet, Juhani et al. *Suomen kaupunkirakentamisen historia II* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014, 308-341.

Lilius, Henrik. *Suomalainen puukaupunki*. Anders Nyborg A/S. 1985.

Lindegqvist, K.O: *Hämeenlinnan kaupungin historia III osa, Hämeenlinnan kaupungin historia vuosina 1809-1875*. 1930.
<https://lydia.hameenlinna.fi/items/show/354>

Manner, Viktor. *Asunto-olosuhteet Hämeenlinnan kaupungissa vuonna 1908*. Osakeyhtiö Hämmäläisen kirjapaino, Hämeenlinna, 1909.

Ripatti, Marja-Liisa & Laitila, Inka-Maria, *Hämeenlinna - Tavastehus, kaupungin 350-vuotisjuhlanäyttelyn aineisto*. Julkaisussa Hämeenlinna Tavastehus. Arx Tavastica 8. Hämeenlinna 1989.

Vesikattorakenteet C. L. Engelin arkkitehtuurissa. Smolna Valtioneuvoston linna, Merikasarmi, Livady Oy, 2017. Alustava rakennetutkimus.

Inventoinnit, selvitykset:

Asbesti- ja haitta-ainekartoitus. Hämeenlinnan kaupunki, Tilapalvelut, maalauskorjaukset 2018.

Hämeenlinnan kohteet, nro. 19, Lukiokatu 4 Museoviraston maakunnallinen ja valtakunnallinen inventointi 1960- ja 1970-luku

Julkisivuvärit, suunnitelma 3.5.1993, HKMA.

Kaila, Panu. Maalaustapaselitys 20.8.1981, Museovirasto, HKMA.

Kanta-Hämeen kulttuurihistorialliset kohteet, 1983. Putkonen, Lauri.

Sisätilojen restaurointiasiakirjat: kokouspöytäkirjat, suunnittelupiirustukset 1992-1993

Uotila Riitta, Tietoja Lukiokatu 4:N rakennushistoriasta ja asukkaista, Keskustan ennen 1.1.1940 rakennettujen rakennusten inventointi 1980, Vanhojen rakennusten säilyttämistoimikunta

Arkistoaineisto:

Lukionkatu 4:ää koskevat piirustukset, Hämeenlinnan kaupunginarkisto
Keskinäinen vakuutusyhtiö Tarmo, lakkautettujen ainaispalovakuutusten vakuutuskirjat,
Lukiokatu 4. Nro:t 4644/1861, 9689/1877, 22879/1902, 32333/1913, 39086/1926 KA

Muutospiirustukset, Historiallinen museo, pääpiirustukset 1993, kaupunginarkkitehti
Heikki Aitola.

Sisätilojen restaurointiaineisto 1992-1993, Hämeenlinnan museo (Palander, 2 kansiota)

Sanomalehdet:

Hämeen Sanomat 1884, n:0 42, 27.5; n:0 56. 15.7.

Historialliset kartat:

Vanhat kaavat ja kaupunkikartat, Lydia.
<https://lydia.hameenlinna.fi/exhibits/show/kaavat-ja-kartat/item/305>

Verkkolähteet:

Hämeenlinna Koilliskulman puutalokorttelit ja koulut, Valtakunnallisesti merkittävät
rakennetut kulttuuriympäristöt. Museovirasto,
http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2058 viitattu 4.3.2021

Museovirastot korjauskortit.

Ikkunoiden korjaus.
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/korjauskortti-8.pdf>

Kaakeliuunit.<https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/korjauskortti-14.pdf>

Öljymaali. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/korjauskortti-13.pdf>

7**Aineistot**

1862	Palovakuutuskirja, KA
1873	portti ja aita (Hämeen museo, kopio)
1875	julkisivupiirustus (Lydia/Hämeenlinnan kaupunginarkisto)
1877	Palovakuutuskirja, KA
1888	valokuva HKMA
1890-l	valokuva HKMA
n. 1900	valokuva HKMA
1902	Palovakuutuskirja, KA
1900-1920-l	Muistinvarainen pohjapiirros, lähinnä sisustustietoja
1913	Palovakuutuskirja, KA
1929	Sisätila- ja julkisivumuutos, muutospiirustus Vihtori Lonka, Hämeenlinnan Kaupungin arkisto
1929	Palovakuutuskirja, KA
1932	valokuva HKMA
1930-l alku	valokuva HKMA
1938/39?	valokuva HKMA
1938	Aita- ja porttipiirustus, Tilapalveluiden arkisto, HKA
1940-luku	valokuva HKMA
1962	valokuva HKMA
1967	valokuva HKMA
1970	Pohjapiirros, muutospiirustus Olavi Sahlberg, Tilapalveluiden arkisto
1973	Alapohjan piirustus, lämminvesijohtosuun. Tilapalveluiden arkisto
1975	Julkisivuvärimuutossuunnitelma ja kaukolämpöön liittymisen suunnitelma, Tilapalveluiden arkisto
1990	valokuva HKMA
1992	Suunnitelma museoksi, toteutumaton pohjapiirustus (Hämeen museo, kopio)
1992	valokuva 1992, Heikki Löflund. HKMA. A 15811.
1993	Muutospiirustukset museoksi muuttamiseksi, Heikki Aitola
1993	valokuvia restauroinnista